

تورکیا له دووریانی

منتدی اقرأ الثقافی

دهسه لاتی ژهنه راله کانو

www.tqra.ahlamontada.com

دهسه لاتی سیاسی یه کاندا

دلشاد مه جید

۱۹۹۵

هه ولیر

بۆدابه زاندى جۆرهها كتيب: سردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

تعميل انواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأِ الثَّقَافِي)

پدای داتلود كتایهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا الثقافی)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردی ، عربي ، فارسي)

دلشاد مہ جید

تورکیا لہ دوورپسانی
دہ سہ لاتی ژہ نہ رانہ کان و
دہ سہ لاتی سہاسی یہ کان دا

۱۹۹۵

— تورکیا له دووریانی ددهسه لاتی ژده راله کان و ددهسه لاتی سیاسی به کان دا

— لیکولینه وده به کی سیاسی

— دلشاد مه جید

— ۱۹۹۵_ هه ولیر

— تیراژ (۵۰۰) دانه

— بیت چینین « کۆمپیوتهری کوردستانی نوی »

— بهرگ ، چاپخانه ی رهنگاله

فوتوستینسل، نویسنکه ی ویران

ئە م نووسىنە

لە دروست بوونى كۆماری توركيا وە تا ئە مرۆ ، راستە و خۇ و ناراستە و خۇ توۋىزى بە رفراوانى غە سگەر يە گۆشكراوہ كان بە ئە تاتوركيزم (كە مالىەت)، ئىدارە ي ولاتە كە دە دە ن و رە وت و ئاقارە بناغە ييە كانى سياسە تى توركيا، لە ناستە ناوخۇيى و ئىقلىمى و جىهانىە كان ناراستە دە كە ن . دە يان ھۆكارى مېژوويى و سۇسپۇلۇزى و جىۋپۇلە تىكى و بگىرە كە لتوورى ئە و دە رە تانە يان بۇ غە سگەر ييە كان خۇشكردوۋە تا ھە مېشە ئە و ھە قە بە خۇيان بدە ن و سە رچە م رە وتە سياسىيە رە سمىە كانىش بە شىرازى جۇراوجۇر بە دواى خۇياندا پە لگىش بگە ن .

بۇيە كە سىستىمى جوت جە مسە رى لە دنيا دا ھە لۇە شايبە وە و ئە وە ي پى ي دە لىن سىستىمى نوئى جىهان ھاتە ناراوہ و ھاو كاتىش رە وتى ھە ولدانى توركيا بۇ تىكە ل بوونى بە ئە وروپا و سىستىمى ئابوورى نە وروپا توندترو فراوانتروپو ، پىرسىيارىك سە رى ھە لدا كە دە ئى : داخۇ توركيا، بە و زە ھنىبە تە غە سگەر تاييە سياسىيە ي دە توانى بېتتە بە شىكى ئاشنا و كارىگەر لە جە ستە ي ئە م دنيايە نوئى يە دا ؟

ئە م نووسىنە بە دىدى شىكردنە وە ي مېژوويى يە وە بە دواى وە لأمە كە ي دا دە گە رى ، لە ميانى ئە و گە رانە يدا نووسەر ئە و ھۆكارە زاتى و ھە وزوعىانە كان بۇ دە ست نىشان دە كا كە بە درىژايى مېژوويى خە لافە تى عوسمانى و كۆماری توركيا، بوونە تە ھۇي بە رخودار بوونى سوپا وە ك پىكھاتە يە كى گىرنگى دە ولە ت و غە سگەر ييە كان وە ك توۋىزىكى كۆمە لايە تى ، بە و دە سە لاتە فراوان و كارىگەر رو بە كلاكە رە وە يە ي كە لە دروست كىردى بىر يارى سياسى توركيا دا ھە يانە .

به ده رېږينځي جياوازتر، نووسه ر، نامونه بوونی توزکيا به دنياى نوئى به وه وه
 ده به ستښته وه داخو تاجه ند نه و کوماره علمانيه مشه وه مه فره نه ته وه و مه زهه به
 دوو کيشوه رييه پر له کيشه ى نه ته وه يى و نابوورى ده توانى چل و به رگى خاکى
 نه تاتورکيزم له خوئى دابمانى و بل کيشه ديموکراتيه کانى . به کيشه ى نه ته وه
 چه وساوه کانيشه وه ريگاو شينوازي جياواز له پيشينه ى ميژوويى و که لتوورى
 سياسى نه و ولاته بگرته به ر.

نه وه ى ليږه دا ده بى ناماژه ى بۇ بکړئ نه وه به که خو مان له و تڼگه يشتنه هه له يه
 دوور بخه يته وه که وه فادارى بۇ نه تاتورکيزم ته نيا به ژه نه راله عه سکه ريه کانه وه
 به ند بکا ، وه ک نه وه ى نووسه ر بوى چووه . چونکه نه مه سه رجه م تڼگه يشتنمان
 له ره وتى داهاتووى تورکيا ئيفليج ده کا ، بويه دوا دهره نجامى نووسه ر لای من زور
 دروست ناکه وښته وه . چونکه ژه نه راله کان له داهاتووى به رچاودا له دروستکردنى
 بريارى سياسى تورکيا دا رولى به رچاويان هه رده مينئى و گوريسى پچرکينه که ش .
 نه گه ر به شيوه ى دايلوگى سياسى شارستانيانه ش بن . له خيزان ژه نه راله کان و
 سياسيه کاندا نابئى (وه ک له ناوښشانى نووسينه که به دهره که وي). به لکو له نيوان
 تڼگه يشتنى مؤدرين و تڼگه يشتنى که ماليانه نه بين بۇ چه مکى ده وله ت و
 سه ره نجام بۇ چه مکى تورکيا يڼکى به هيزو کاريگه رو خاودن خه ونى فراوانتر
 له سنووره کانى تورکيا ى ئيستاو په ل هاويشتو بۇ سه رجه م دنياى (تورکى فون)
 نه م نووسينه ى کاک دلشاد، له پان هه ندئى که م و کورى مه نهه جى و زال بوونى
 شينوازي مه قاله ى روژنامه گه رى و نه وساش کيماسى زمانه وانى کاريکى باش و
 هه ولىکى به جن يه به تايبه ت بۇ نه م قوناغه که ده بين رووناکبيرانى کورد هه رچى
 زووتر و زورتر به مه سه له په يوه سته کانى تورکيا ئاگادارين . ده ست خوشانه ى
 ئى ده که م .

نازاد جنديانى

تېيښى :-

نه م نووسينه ى کاک نازاد جنديانى له جياتى پيشه کى ته نيا بۇبابه تى يه که م نووسراوه .

بابہ تی یہ کہم

تورکیا لہ دووریانی
دہسہ لاتی ژہ نہ رالہ کان و
دہسہ لاتی سیاسی یہ کاندا

سویا دامه زړوی سه ریازی . له پال بڼه ما سیاسی و نابوری و کومه لایه تی و جیوپولیتیکه کانی هر د هوله تیک ، له و بڼه ما به هیزو سه ره کیانه ن که نه و د هوله تی له سه ر داده مه زړی ، بو نه وهی چوارچینوه و قه واره ی نه و کیانه له هر هیزیکي ده ست درېژیکه ری نه و دیوو سنوره کان و نه و تاqm و گروپه ناوخویبانه ی د هوله ت له سه ر قه واره که ی خوی به مه ترسیبان د ه زانی ، بپاریزی ، یان بڼیته نامرانیك بۇ په لهاویشتن و چاولیسوورکردنه وه و به جی هیغانی نامانجه سیاسی و جیوپولیتیکه کانی نه و د هوله ته ، د ژبه ولاتانی ده وروپه ری ، هه رواش وه ک گوشارنکی سیاسی کاریگر به کاریبهنی بۇ جی به جی کردنی مه رانه سیاسی و نابوریبه کانی خوی : جا هر له م روانگه یه وه ده توانین هه لسه نگاندنیکي نه مروی ره وتی ملیتاری ولاتیکی وه ک تورکیا بکه ی ن و بزانی بوجی ژه نه راله عه سکه ریبه کانی نه مروی تورک وه ک تاکه هیزیکي سیاسی عه سکه ری بالاده ست ، چاره نووس و ناینده و بریاری سیاسی تورکیایان به دهسته ؟ چ شتیک سیاسیه کانی تورکیای کردوته پاشکوو ملکه چی بریارو فه رمانه کانی نه و داموده ن گایه ؟ جا به مه به سستی به دیهینانی وه لامیکي مه نتیقی بو نه م پرسیارو نیکدانه وانه . نه م یاسه و لیکولینه وه یه له دایک بوو ، تا له و روانگه و پیوه دانگه وه ش له عه قلی سیاسی وختیابی سیاسی دویتی و نه مروی تورکه کان بگه ی ن .

به لام نه وهی راستی بی نه م روله ی نه مروی عه سکه رتاریه ت له ژبانی سیاسی تورکه کان ده بڼی ، هه روا له خوت و خورایی . یا وه ک پیداویستیبه کی مه رجه لی دروست نه بووه . به لکو زه مینه میژوویبه که ی بۇ سروشتی ژبانی خیلایه تی و دواتر سه ره تای دروست بوونی د هوله تی عوسمانیه کان ده گه ریته وه .

نیمپراتوریه تی عوسمانی ... پینکها ته یه کی سه ریازی بوو نه ک

شارستانی !

هه روه ک له سه ره تادا نامازمان بۇ کرد ، نه م روله ی نه مروی عه سکه له ژبانی سیاسی تورکیای نویدا ده یگنری . زه مینه یه کی میژوویسی هه یه و بو سه ره تای دروست بوونی د هوله تی عوسمانی ده گه ریته وه . یا ووردتر بلین بو سروشتی عوسمانی یه کان وه ک خیلنکی شه رکه ر ده گه ریته وه . عوسمانیه کان پیش نه وهی نه و نیمپراتوریه ته گه وره یه له نه نادول دامه زړین . خیلنکی کوچه ری سه ریازی و جه نگاوه ری بوون و له ناوچه ی خوراسانی روژه لاتی نیران له ترسی هیزشی مه غوله کان له نیوان سالانی (۱۲۱۹-۱۲۳۵) رویان له نه نازول کرد ، نه و کاته ش ناوچه ی نه نازول هه ندیکی له ژیر ده سه لاتی میرنشینه سه لچوقیه تورکمانه نیسلامی یه کان بوو . هه ندیکی تریشی له ژیر ده سه لاتی نیمپراتوریه تی بیزانت دا

بوو (۱۶/۱)، به حوکمی نه وهی سه لجویقیه کان تیره به کی شارستانی تورکمانه کان
 بوون، عوسمانیه کان به هوی هاوره گه زبه وه توانیان خویان له گه ل سه لجویقیه کان
 بگونجین، هه ر نه و فاکتوره رش بوو، وای له عوسمانیه کان گرده، که بیته ژیر باری
 نایینی ئیسلامه وه، وه ببنه هیزنکی زه بر وه شینی دهوله تی ئیسلامی و
 له چوارچیوی له شکری ئیسلام په ره به (فتوحاتی) ئیسلامی بدهن له نه وروپا،
 به کیک له خاسیه ته کانی زوربه ی خپله کوچه ریبه کان سه رقال بوونه به ژبانی
 شه روشور، تا له و ریگایه وه زیاتر زه وی زارو له وه رگای باش بو مه رو مالته کانی
 خپله که یان دابین بکه ن، بن گومان نه مه ش ده بیته مایه ی روویه روپونه وه له گه ل
 نه و کومه له شارستانیانه ی که له ناوچه که دا جیگیرن، هه ر بویه له وانه یه
 سه لجویقیه کان له ترسی ناژاوه نانه وه ی عوسمانیه کان له ناوچه کانیندا، هه رزوو
 درکیان به و مه ترسیه کردبیت. بویه ده رگای کشان به ره و ژور بو ناو نه وروپایان
 به رووی عوسمانیه کان والا کردبیته وه، هه ر شوینیکیشیان داگیر کردبیت، له لایه ن
 سه لجویقیه کانه وه ته وای ده سه لاتی ئیداری و عه سکه ریان پی به خشراوه،
 نه مه ش بووه مایه ی به ده ست هینانی پله و پایه ی به رز له ناو له شکری ئیسلام و
 دهوله تی ئیسلام و حه زکردنی زیاتر به فراوان کردنی ده سه لاتیان دوی نه وه ی
 عوسمانیه کان له ناوچه ی نه نازول، له نزیکه که ناری گه رووی بسفوری ئیستا، له ناو
 جه رگه ی میرنشینه مه سیحیه کانی سه ر به ئیمپراتوریه تی بیزانت و به رامبه ر
 به پایته ختی قوسته نتینه ی بیزه تنه کان جیگیربوون. سه ره تای ره وتی سه ربازی
 عوسمانیه کان لیره وه ده ست پی ده کات. عوسمانیه کان له کاتی جیگیربوونیان
 له ناوچه که و تا سالی (۱۳۵۹) توانیان ده سه لاتی ته وای خویان به سه ر میرنشینه
 مه سیحیه کان (کرمان، صاروخان، مه نتشا، قره سی) ناوبانی نه نازول دایگرن و
 ته وای که ناره کانی نه م دیوو نه و دیوی هه ردوو گه رووی بسفورو ده رده نیل
 له سه ر ده ریای ره ش و سپی داگیریکه ن. پاشان عوسمانیه کان له نیوان سالانی
 (۱۳۵۹-۱۳۸۹) توانیان بپه رنه وه که ناره کانی نه و دیوی نه وروپا له ناوچه ی
 گالیبولی جیگیرببن و نه و ناوچه یه ش بکه نه بنکه یه ک بو په لاماردان و کاره
 سه ربازیه کانینان بو ناو جه رگه ی نه وروپا. دوی نه وه ی ناوچه ی (تراقیان)
 داگیرکرد، عوسمانیه کان به کسه ر پایته ختی خویان له نه نازوله وه گواسته وه
 (نه درنه)، گواستنه وه ی پایته خت بو نه و دیوی به شی نه وروپا به قوناغیکی
 نویترو سه ره تابه کی گرنگ ده ژمیردری، بو زیاتر په له او بیشتنی عوسمانیه کان بو
 ناوچه کانی نه وروپا، بویه پاش نه و قوناغ داکوتانه ی عوسمانیه کان له به شی
 نه وروپا، توانیان شاره کانی (تراقیاو مه قدونیاو بلغاریا) یه ک له دوی یه ک
 داگیریکه ن. هه روه ها له سالی (۱۳۸۹) توانیان ته وای ولاتی سربه کانیش بخه نه
 ژیر چه پوکی خویان.

له هه مان کاتیشدا عوسمانیه کان ته وای میرنشینه کانی خوارووی نه نازولیان

داگیرکرد، به م شیوه‌یه له نیوان سالانی (۱۲۸۹-۱۴۰۲) عوسمانیه کان سه ره تاو
 بنه مای ئیمپراتوریه ته که بیان هه رله نه نازوله وه تا به لقان داکوتا (۱۸/۱).
 له نه نجاسی نه م فراوانخواریه دا عوسمانیه کان، خویمان روویه رووی ئیمپراتوریه تی
 بیزانت بینیه وه. له نه نجامدا عوسمانیه کان له سالی (۱۴۵۳) توانیان ئیمپراتوریه تی
 بیزانت برووخین و دهست به سه ر (قوسته نتین) پایته ختدا بگرن و نه و شاره
 ناوبنن (ئیسلاام پؤل) واته شاری ئیسلامه کان، که ئیستا به (نه ستانبول) ناسراوه،
 کاره جه نگیه کانی عوسمانیه کان هه ر له نه ستانبول نه وه ستا به لکو توانیان
 ناوچه کانی رومانیا و که ناره کانی سه روو روژه لاتی ده ریای رهش له ولاتی
 رووسه کان داگیریکه ن و، دواتریش به ره و ناوه راست و روژئاوای نه وروپا بکشین،
 به لام دواي دوو جار که مارؤدانی قیه نناي پایته ختی نه مسباو سه رنه که وتنیان له و
 دوو په لاماره، بووه مایه ی نه وه ی که چیتر عوسمانیه کان نه توانن زیاتر به ره و
 نه وروپا په لبهاوین و به ره و روژه لات بگه رینه وه. نه و به لادا شکانه وه ی
 عوسمانیه کانیش به ره و روژه لات بو دوو هوی گرنگ ده گه رینه وه، یه که میان
 سه ره لدانی ده وله تی سه فه وی له ئیرانی ئیستا و دوزینه وه جوگرافیه کانی
 (الاستکشافات الجغرافیه) بورتوگال و ئیسپانیه کان له ناوچه کانی روژه لاتدا له
 کوتایی سه ده ی پانزه هه م، عوسمانیه کان له و به ره یه شدا توانیان له نیوان سالانی
 (۱۵۱۴-۱۶۴۸) له ریگای سه رکه وتنه عه سکه ریه یه که له دواي یه که کانیان
 له چالدریان و هه رجه دابق ریردانیه و شه ری بیفون (۱) ته واوی ده سه لاتی سیاسی و
 عه سکه ری خویمان به سه ر ولاتی عه ره بی و کوردستان و به شیکي ولاتی فارس دا
 بگرن، هه روها له سالی (۱۵۱۷) کاتی سولتان سه لیمی یه که م میسری داگیرکرد،
 توانی (محمد المتوکل) دوا خه لیفه ی عه باسیه کان به دلیل بگریت و بیهینیته وه
 نه ستانبول (۶۳/۱)، له و روژه وه عوسمانیه کان خویمان به میراتگری ده وله تی
 ئیسلامی داناو (خه لافه ش) گواسترایه وه بو بنه ماله که بیان، واته لیره بؤمان
 ده رده که ویت، ده وله تی عوسمانی به حوکمی نه و هه موو شه روشوره ی،
 هه لکه وته یه کی عه سکه ری بوو، زیاتر له وه ی هه لکه وته یه کی شارستانی بیت
 که به زه بری هیژوتوانای سه ربازی، له پال فاکتیه ری نایین توانیان نه و ده سه لاته
 سیاسی و عه سکه ریه زه به لاهه ی خویمان به سه ر نه و ناوچه فراوانه دا بچه سپینیت و
 تا جه نگی جیهانی یه که م به رده وام بن، بویه لیره دا ده توانین بلین عوسمانیه کان
 (که لیکی شه رکه ری سه ربازی بوون)، هه روه ک نووسه رو سیاسی تورک دکتور
 حکمت قفلجه میلی ئامازه ی بو ده کات و ده لین (زاراوه ی نه ته وه ی شه رکه رو
 سه ربازی هاوجووتی سه رجه م نه ته وه ی توورکه) (۱۲-۱۱/۱۷)، هه ر بویه ش
 کاتی ده وله تی عوسمانی هه ستی به شلوقی و لاوازی کردبن، نه و لاوازییه ی
 له بن هیزی و که م توانایی سوپا که ی به رجه سته کراوه، یا به پیچه وانه وه، بویه
 زوربه ی سولتانه کانی دواي سه ده ی شانزه هه می ده وله تی عوسمانی، بن هیزی

دهوله تيان ، له بي هيزي سوپاي (ئينكشاريه) (۲) به دي كړدوه ، دواي نه وه ي نه و سوپا شپواز دهره به گي يه نه يتوانيوه خوي له به رامبه ر سوپاي موديرن و خاوه ن ديسپليني نه وروپي يه كان رابگري ، بويه سولتان محمودي دووه م تواني له (۱۶/ حوزه يراني ۱۸۲۶) سوپاي ټينكشاريه ره ت بکاته وه و سوپايه كي نوټر له سه ر شپوازي نه وروپايي دايمه زريني (۱۸۳/۱) ، به مه به ستي پته وکړدني ريزه کاني سوپاو به خشيني زانباري عه سکه ري نوټي ، چه ندين دانيشگا و خويندنگاو کوليرټي سه ربازي کرانه وه ، بو نه وه ي نه فسه رو دهره چه داراني سوپا زانباري نوټي و نه کاديميانه وه ربگرن ، نه و دانيشگا و کوليرټو مه ليه ندي مه شق پي کړدنه ش ، له لايه ن نه فسه رو ماموستاياني عه سکه ري نه وروپي يه به رضوه ده چوون . هه رچه نده نه م ريفورمانه تاراده يه ک بوونه مايه ي به هيزکړدني سوپاي عوسماني ، به لام ژيان و هه لس و که وت و بيرو ټايدولوژي ياي نه وروپيانه ، له ريگاي نه و چا په مه نيه فه ره نسي و ټينگليزي و نه لمانiane ، به شيويه يه كي زور کاريه گ کاري له بيروبوچووني نه فسه ره گه نه ج کاني عوسماني کړد ، نه مه ش بووه سه ره تايه ک بو چه که ره کړدني نفوزي سياسي نه وروپايي به کان له نيو سوپادا به تاييه تي و له نيو عوسمانيه کان دا به گشتي ،

که ي بيروکه ي نه وروپايي کړدني تورکيا له نيو سوپا سه ري

هه لدا؟!

عوسمانيه کان له نه نجامي په يره وکړدني سيسته مي کوني دهره به گايه تي سه ربازي ، چه ندين شکستي سه ربازي يانه يان له به رامبه ر هيزه موديرنه کاني سه ربازي نه وروپيه کان به خووه بيني ، نه نجامي نه و شکستانه ش ، چه ندين ريکه و تننامه ي سازشکارانه و خوږه ده سته وه داني به دواذاهات . عوسمانيه کان له سالي ۱۶۹۹ له نه نجامي مورکړدني په يماني (کارلوفتزي) ده سته رداري ولاتي (مه جر) بوون بو نه مساوييه کان هه روه ها له سالي ۱۷۱۷ له ريگاي په يماني (بساروفتزي) عوسمانيه کان چه ندين ناوچه ي به لقانيان له ده ست دا ، جگه له وه شکسته سه ربازيه کاني دهوله تي عوسماني له به رامبه ر روسه کان ، بووه مايه ي مورکړدني هه ردو په يماني (کوچک کنيارجي- ۱۷۷۴) و (په يماني ياس- ۱۷۹۱) ، هه روه ها عوسمانيه کان له سالي (۱۷۹۸-۱۸۰۱) نه يانتواني هيج به رگريه كي نه وتو به رامبه ر به سوپاي فه ره نسيه کان بنوټن ، نه مه ش بووه مايه ي داگيرکړدني سوريو ميسرو فه له سنتين له لايه ن فه ره نسيه کانه وه بو ماوه يه ک (۱۷۷/۱) نه م شکسته سه ربازيانه واي له دهوله تي عوسماني کړد ، که له ناوه راستي سه ده ي هه ژده ه م ، چاويک به سيسته مي ئيدارات و باري نابووري و داموده زگاي سوپادا بخشينيه وه و له ريگاي کومه ليک ريفورمي نابووري و ئيداري و سياسي و عه سکه ري گيان به جه سته ي خاموشي دهوله تدا بکه نه وه ، به لام چونييه تي پراکتيکه کړدن و

شیوازی ریفورمه کان خوی له دوو بۆچوونی جیواژدا ساغ ده کرده وه . یه که میان گه رانه وه بو سیسته م و نزامی ئیسلامی و عادات و عورقی خه سله تی کۆنه عوسمانیه کان بوو ، دووه میان خوی له په ییره وکردنی شیوازی نه وروپیانه ده دوزیه وه ، هه لگرانی بۆچوونی یه که م خوی له پیاوانی ئاینی و دهره به گه کان و مه لاکه کان ده دوزیه وه ، تا قمی دووه میش خوی له ژه نه راله عه سکه ریبه کان و چینی تازه پیگه یشتووی بورجوازی و روشنیبران و هه ندیک له سولتانه کانی ده دوزیه وه ، هه رچه نده نه م دوو بۆچوونه تارووخانی ده وله تی عوسمانی و تورکیای ئوئی له مملانیان ، به لام تا قمی دووه م توانیان وه ک زه روره تیکی نه و کاته بوچوونه کانی خویان به سه ر ده سه لاتدارانی عوسمانی سه پینن . له پال نه وه ش نه وروپیه کان هاوجووت له گه ل نه و تا قمه نويخوازه هه ولی پراکتیکه کردن و سه رکه وتنی نه و بۆچوونه یان ده دا ، تا له و ریگایه وه بتوانن بخزینه نیو داموده زگای ئیمپراتوریه ته له رزوک و نه خوشه که . کاتیکیش له سه رده می سولتان سه لیمی سن یه م (۱۷۷۹-۱۸۰۷) گلوپی سه وز بو نه وروپیه کان داگیرسا . به خوشحالی یه وه رژانه نیو په یمانگاو خویندنگاو کولیزه سه ربازیه تازه کانی عوسمانی ، فه ره نسیه کان پشکی گه وره یان له و ریگه پیدانه به رکه وت و پیشه نگی نه وروپیه کان بوون ، دواتریش نه لمان و نه مساو ئینگلیزه کانیش به ریژه ی جیا جیا خویان خزنده نیو داموده زگا تازه دامه زراوه کانی سوپاو ئیداراتی عوسمانی . نه وه بوو سه ره تا چه ندین خویندنگاو دانیشگای عه سکه ری به زمانی فه ره نسی کرانه وه ، دوا به دوائی نه وه ش زمانی ئینگلیزی بووه دوه مین زمانی سه ره کی نیو نه وخویندنگایانه ، له و خویندنگایانه دا ماموستاو فیرکه ره نه وروپیه کان ، له پال به خشین زانستی عه سکه ری بیرو هرزو چونیه تی ژیانی سیاسی نه وروپیه کانیشیان دهرخواردی میشکی نه فسه ره کانی ده وله تی عوسمانی ده دا . بویه سه یرنی یه نه گه ر بیروباوه ری شورش فه ره نسی له چوارچیوه ی بنه ماکانی (نازادی و یه کسانی و دیموکراتی) زوو گه یشتبینه نیو ها ولاتیانی عوسمانی (۸۰/۱) چونکه نه فسه ره خویندکاره کان . له پال خویندنه وه ی کتیبی زانستی عه سکه ری ، خویان سه ر قالی خویندنه وه ی نه و کتیبه فه ره نسیانه ش ده کرد ، که باسی له ژیانی سیاسی فه ره نساو ئایدیولوژیای سیاسی نه وروپیه کان ده کرد به گشتی . جگه له مه ش که نانه دبلوماسیه کانی نه وروپاش له نه ستانبول و نه و دبلوماتیکه عوسمانیانه ی له پایته خته کانی نه وروپا نوینه رایه تی ده وله تیان ده کرد ، ده وری کاریگه ریان هه بوو له چه که ره کردنی بیروهرزی نه وروپیانه له نیو عوسمانیه کاندا ، بو نمونه (رشید پاشا) گه وه دبلوماسی عوسمانیه کان له باریس و له نده ن ، وای له سلطان عبدالجید (۱۸۲۹-۱۸۶۱) کرد ، که هه ردوو مه رسوومی (خه تی شه ریف گولخانه له سالی ۱۸۲۹) و (خه تی شه ریف هه مایون له سالی ۱۸۵۶) به بیانوی پاراستنی مه سیحیه کانی نیو ئیمپراتوریه تی عوسمانی

له چه وسانه وهی نایینی و نه ته وایه تی و کارکردن له مه ودوا به یاسا دانراوه کان (الوضعیة) نه حیاتی یاسا ناسمانیه کان و به رپاکردنی دادوهری و یه کسانیی له نیو هاوولاتی و نه ته ره کانی نیو ده وله تی عوسمانی، ده ریکات، هه روه ها روشنبیرانی عوسمانی و نه فسه رانی سوپا له پال گوشاری نه وروپیه کان، بو زیاتر به مه نهه چی کردنی ریفورمه کان وایان له سلطان عبدالعزیز (۱۸۶۱-۱۸۷۶) کرد، که نیمچه په رله مانیک به ناوی (نه نجومه تی شورای ده ولت) دابمه زرینی و ریگا زیاتر بو کاری روژنامه گه ری خوشتر بکات، به لام دواي نه وهی نه م سولتانه گیانی خسسه پاندنی تیندا زال بوو، سوپا له شه وی (۲۰ ناداری ۱۸۷۶) هه لی کوتایه سه ری و له سه رته خت هیناییه خواره وه و سولتان عه بدول حه میدی (۱۸۷۶-۱۹۰۹) یان له جیگا دانا، به مه رچی ده بیت سولتانی نوی هه ولی دارشتنی ده ستوریکي نوی بدات بو ده وله تی عوسمانی، سولتانی نویش له (۲۳ کانونی یه که می ۱۸۷۶) ده ستوری عوسمانی له سه رشیوازی ده ستوری به لجیکی له (۱۱۹) ماده راگه یاند، به لام کاتی سولتان عه بدول حه مید، یه نه به مستی داسه پاندنی ده سه لاتی تاک ره وی خوی له (۱۴ شوباتی ۱۸۷۸) به یانیکي ده رکردی، به گویره ی نه و به یانه په رله مانی هه نوه شانده وه ده ستوری ده ولت راگیرا، نه مجاره یان دیسانه وه نه فسه رانی سوپا و روشنبیران، له ریگای هه ردوو کومه له ی (تورکیای لاوی روشنبیران و کومه له ی (نیتخانو ته ره قی) نه فسه ران، روژی (۲۳ ته موزی ۱۹۰۸) کوده تایه کی سه ریا زبیران نه ی سولتانی ناوبراو به رپاکرد و ناچار یان کرد، که جاریکی تر کار به ده ستوری (۱۸۷۶) بکاته وه، هه رچه نده سولتان عه بدول حه مید له (۱۲ نیسانی ۱۹۰۹) دا له ریگای شورشیکي چه واشه دا، هه ولی دا جاریکی تر ده ستوری په رله مان له کاریخا، به لام نه و کاره ی بووه مایه ی هینانه خواره وه ی سولتان له سه رته ختی سولتانیایه تی، جا له چوارچیوه ی نه و مملانییه ی نیوان روشنبیران و نه فسه رانی سوپا له لایه ک و ده سه لاتدارانی کوخواری عوسمانی له لایه کی تر ده گه یته دوو ده ره نه نجام :-

۱. ره نگدانه وهی بیروهرزی نه وروپیه کان له نیو سوپا به تایبه تی، له نیو روشنبیران به گشتی، زیادبوونی نفوزی نه وروپیه کان له نیو نه و دوو ثاقمه.

۲. بالادهستی سوپا، له سه پاندنی مه رجه سیاسییه کانی به سه ر سیاسییه کانی ده ولت هه ر کاتی سولتان و سیاسییه کان ریگر بونایه له به رده م نه و بوچوونانه ی سوپا به تایبه تی له سه رته خت لادراون.

واته لییره دا ده رده که ویت، که سه ره تای به روژئاوایی بوونی تورکه کان بو سه رده می عوسمانیه کان ده گه ریته وه، نه ک بو سه رده می نه تاتورک، به لام به حوکمی نه وهی نه تاتورک وه ک نویته ری سوپا ده سه لاتی سیاسی ولاتی که وته ده ست (نه مه یان یه که م جاره له میژوری ده وله تی عوسمانی، نه فسه ریکی سه ربازی ده سه لاتی سیاسی بگریته ده ست، به بی نه وهی له بته ماله ی

عوسمانیه کان بیت و له خه لکی ناسایی ولات بیت)

له م خه ونه دیرینه ی عه سکه ره کانی هیتایه دی، لپره دا دهوری نه تاتورک ته نیا پراکتیکه کردنی بیروکه ی به روژناوایی بوون بوو، جا له نه نجاسی خستنه رووی دهسه لاتی سیاسی عه سکه ره کانی دهوله تی عوسمانی، دهگه یتنه نه و راستیه، که نیستا سویا به هه مان شیوازی سه رده می دهوله تی عوسمانی، دهوری کاریگر دهگیری له ژبانی سیاسی تورکه کان، هه ر سئ کوده تاکه ی (۱۹۶۰، ۱۹۷۱، ۱۹۸۰) شایه دی نه و راستیه ن و نه و دوو دهرنه نجاسی سه ره وه شیان، زور به سنانایی تیا به رجه سته ده کرین، جگه له مه رایه کی تره هیه، که دهوله تی عوسمانی به هوی یه لپا ویشتنی بو نیو نه وویا و به سه برردنی ژبانیکی (۷) سه دهیی له گه ل نه وروپیه کان، عوسمانیه کان به ولاتیکی نه وروپیی دهخه نه زوو، نیستاش زوربه ی رووناکبیران و نوسه رانی علمانی تورک نه وروپایی بوونی خویان بو نه و سه رده مه دهگه ریننه وه، به لام خوگمراشی کردنی (۷) سه دهی مؤسلمانان کان به ناوی (خه لافه تی) نیسلامی و به مؤسلمان بوونی (۹۵٪) ی دانیشتونای تورکیای نه هامة تی نه وروپیه نیسلامی به کان له به شی نه وروپیا، بو به نیسلام بوونی خویان دهگه ریننه وه، نه م رایه به دور ده خه نه وه، جا بو زیاتتر چووئه نیو باسه که هه ول ده دیز نه و زور دهرنه نجاسی که پیشتر نامازه مان بو کرد له سه رده می تورکیای نوئی بجه یته روو :

دهنگدانه وهی نفوزی سیاسی نه وروپیی به کان له نیو سویای نه تاتورکدا

ولاتانی نه وروپیی به گشتی، به زیتانیا و فه ره تننا به تایبته تی، هه ولکی بی وچانیاندا، بو هه لوه شاننده وه و له بهر یه کتراناندنی نیمراتوزیه تی عوسمانی، بو نه و مه به سته ش گشت جۆزه گوشارنکاو ریگایه کیان گرتنه بهر، هه ر له به کارهینانی گوشاری نابووری و سیاسی و روشنبیری، تا به کارهینانی هیزی سه ریازی، نه وروپایی به کان له سئ ریگاوه دهست بجه نه ناوکاروباری دهوله تی عوسمانیه وه :

- ۱ - له رنگای جی به جی کردنی ریفورمه کانی دهوله تی عوسمانی، زوربه ی نه وروپیه کان خویان خزانده نیو دام و دهزگا گرنگه کانی دهوله ت.
- ۲ - له رنگای که مه نه ته وایه تی و ناینیه کانی نیو دهوله تی عوسمانی، که له و

رینگایه وه نه وروپیه کان به بیانووی دابین کردنی مافی نایینی و نه ته وایه تی نه و که مه نه ته وایه تی و نایینانه وه ، توانیان نفوزی سیاسی خویمان له ناو نه و خه لکانه دا زیاد بکه ن .

۲ - له رینگای وه رگرتنی ئیمتیازاتی ئابووری له دهوله تی عوسمانی ، توانیان دهسه لاتی ته واو به سه ر بواره ئابوورییه کان و لاتدا دابگرن و پاشانیش به هوی سه رمایه که یانه وه (تحکم) له ئابووری دهوله ت بکه ن . هه روه ها بییته مایه ی سه ره له دانی چینئیکی پاره داری مۆنۆپۆلی گرئندراو به به رژه وه ندییبه کانیه سه رمایه ی بیانی ، که دواتر بتوانن دهوری کاریگه ریان هه بیئت له بریاری سیاسی عوسمانیه کان .

مه به سستی نه وروپیه کان به گشتی ، به تاییبه تی به ریتانیا ، له هه لوه شاننده وه ی قه واره ی ئیمپراتویه تی عوسمانی ، خۆی له کۆنترۆل کردنی رینگای هاتوچۆی ده ریایی (ده ریای سپی ، که نالی سویس : ده ریای سوور . ئوقیانووسی هیندی) ده دۆرژیته وه ، واته دابین کردنی رینگای نیوان هیندو نه وروپا . له و کاته شدا که ناره کانیه نه و رینگایه به ته واره تی له ژیر کۆنترۆلی دهسه لات و نفوزی عوسمانیه کاندای بوو . قه واره ی نه مرۆی تورکیاش ، که نارکی به هینزی نه و رینگایه یه ، که ده توانن دهوری کاریگه ر بیینن له دابین کردنی ناسایش بۆ نه و رینگایه .

جگه له وه ، له پال نه و رینگایه ده ریاییه ، رینگای وشکایی یۆگه یشتن به هیندو نه و ناوچانه ، ده روزه که ی له پایته ختی ولاتی عوسمانیه کان ده ست پئ ده کات و به زۆریه ی نه و ناوچانه تن ده په رئ که که وتونه ته ژیر رکینی ده سه لاتی عوسمانیه کان ، سه ره رای نه وه ش ، هه ردو وگه رووی بسفۆرو ده رده نیلی تورکه کان ، ده روزه یه کی گرنگه بۆ به ستنه وه ی ولاتانی ده ریای ره ش به ده ریای سپی . هه روه ها تاکه رینگای ده ریایی رووسه کانه ، که هه ره شه له به رژه وه ندییبه کانیه به ریتانیا و فه ره نسا بکات له ناوچه که . جا بۆ سه پاندنی نه و رایه ، به ریتانیا و فه ره نسا دواتر ئیتالیه کان هه ر زوو که وتنه خۆ بۆ کۆنترۆل کردنی که ناره کانیه نه و رینگایه . فه ره نسیه کان به شیک له که ناره کانیه باکووری نه فریقاییان کۆنترۆل کرد ، دواتریش ئیتالیه کان لیبیا یان داگیر کرد ، ئینگلیزه کانیش میسو سودانیان داگیر کرد . واته ته وای که ناره کانیه رۆژناوای نه و رینگایه ده سستی به سه ردا گیرا . مایه وه که ناره کانیه رۆژه لاتی هه و رینگایه . بۆیه جینگای سه رسوورمان نی یه ئینگلیزه کان له سالی (۱۹۱۶) پشتیوانی له رایه رینی چه کدارانه ی خه یله کانیه دوورگه ی عه ره ب بکه ن دژی ده سه لاتی عوسمانیه کان . به پئی به رنامه یه کی دارئێژاوی ئینگلیزه کان . هیزه راپه ریوه که ی دوورگه ی

عه رهب كه نارهو كه نازى رۇژھه لاتی دەریای سوور هه لیكیشن و به ره و ولاتی سووریاو له هیزه كانی عوسمانی پاکی بکه نه وه . له و لاشه وه پیشتر لوینان له ژیر دهسه لاتی فه ره نسینه کان بوو ، هه روه ها فه له ستین كه وتبووه ژیر كونتولی ئینگلیزه کان . له نیو دەریای سپی ناوه راستیشدا جگه له تورکیای ئیستا ، دوورگه كانی یونان و قوبرس له سالی ۱۸۷۱ هوه كه وتبوونه ژیر دهسه لاتی عه سكه ری ئینگلیزه کان . واته لیره بۆمان دهرده كه ویت ، كه هه موو هه ول و ته قه لای ئینگلیزه کان . خوی له وه دا ده دۆزیه وه ، كه بتوانن به ته واوه تی نه و رنگا دهریایه مسوگر بکات . دواى نه وه ی سامانی (نه وتیش) له ناوچه كه دۆزرایه وه . گرنگی ستراتیجی نه و رنگایه بۆ ئینگلیزه کان و دواتر بۆ نه مریکی به کان زیاتر بوو . جا له په راویزی نه و راستیانه دا ، به ریتانیا چاك درکی به گرنگی شوینه ستراتیجیه كه ی تورکیا کردیوو ، به تاییه تی پاش شه وه ی کۆمونیسته کان له سالی (۱۹۱۷) دهسه لاتی سیاسیمان به سه ر (۲/۱) گۆی زه وی داگرت ، نه مه ش به هه ره شه په کی تر ده ژمیردرا بۆ سه ر ولاتی سه رمایه دارى نه وروپا ، هه روه ها پاش شه وه ی کۆمونیسته كانی موسکۆ دهریکی بالایان له یارمه تیدانی تورکه کان بینى ، له دژی هیزه هاوپه یمانه کان ، نه مه ش تر سیمکی گه وره ی له لای ئینگلیزه کان دروست کرد ، كه تورکیا خوی بداته پال موسکو . هه روه ها شکستی یونانه کان به رامبه ر به تورکه کان . وای له به ریتانیا کرد سیاسه تیکی نه رمکارانه به رامبه ر به تورکه کان بنوونی . دواى شه و شکسته ی یونانه کان هه وه دبلۆماسیه کانی به ریتانیا له نیوان سالانی (۱۹۲۲ - ۱۹۲۳) ته نیا له دوو ئامانجی سه ره کیدا خوی ده رده خست ، نه ویش (۶/۶۷) .

۱ - هه لوه شانده وه ی (خه لافه تی) عوسمانی ، چونکه مانه وه ی (خه لافه ت) به فاکته ریکی ترسناک ده ژمیردرا له سه ر (مستعمراته کان) ی ئینگلیز ، به تاییه تی زۆریه ی شه م (مستعمراتانه) موسلمان بوون . مانه وه ی (خه لافه ت) ده بیته مایه ی هه ره شه په کی تر له دهسه لاتی ئینگلیزه کان له و ناوچانه دا ، هه روه ها ده بیته خالیکی گرنگ بۆ کۆکردنه وه ی ئیسلامه کان . شه م راستیه ش له کاتیکدا دهرده كه وئ ، کاتی شه تا تورک سه رگه رمی هه لوه شانده وه ی (خلافه ت) بوو ، دوو کهس له هیندستان به ناوی نوینه رانی ئیسلامی به کانی هیند (نه میرعه لی و ئاغا خان) له (۲۴ تشرینی به که می ۱۹۲۳) نامه به ک ئاراسته ی عصمت ئینیلو ده که ن ، تیایدا داوا ده که ن ، (خه لافه ت) وه ک نیزامیکی سیاسی له تورکیا بمینیته وه .

۲ - دوورخسته وه ی هاوپه یمانان (فه ره نسا و ئیتالیا و یونان) له تورکیا . شه م دوو ئامانجه ی به ریتانیا به ته واوه تی له په یمانی لۆزان (۲۴ ته مموز ۱۹۲۳) رهنگی داوه ته وه . به تاییه تی ئامانجی به که م . به ریتانیا له (لۆزان)

به رامبه ر به دانپیانانی به سه ره خوئی تورکه کان ، چوار مه رجه سه ره کی خسته به رده م تورکیا . که نه مانه بوون (هه لوه شاننده وهی خه لافه تی عوسمانی ، دهرکردنی خه لیفه بؤ دهر وهی سنووری تورکیا ، ده ست به سه رداگرتنی پاره و پولی خه لیفه ، راگه یاندنی به علمانی کردنی ده ولت) (۷۱/۶) .

به ته نیا چی به چی کردنی نه م چوار مه رجه : تورکه کان ده سه لاتی ته اوویان به سه ر تورکیادا ده بیئت ، به ناوچه کانی تراقیا و کلکیلیاشه وه . که تا نه و کاته له ژنر ده سه لاتی ئینگلیزه کان دا بوو ، هه روه ها رت کردنه وه و نه هیشتنی گشت ئیمتیزاته کانی ولاتانی نه وروپا له تورکیا ، واته دوورخستنه وهی نفوزی نه وروپیه کان له تورکیا . نه وه بوو تورکه کان له (۱۹۲۴/۳/۳) خه لافه تیان به بریارنکی کؤنگره ی نیشتمانی گه وره ی تورک هه لوه شاننده وه . نه م هه لوئیسته ی تورکه کان و نه م نه رمیه ی ئینگلیزه کان سه ره تایه ک بوو ، بؤ لیک نزیك بوونه وه و لیک گه یشتن و هاریکاری نیوان هه ردوولا ، سه باره ت به کیشه هه لواسراوه کانی نیوانیان وه ک چاره سه ری کیشه ی موسل ، دیارکردنی (هیلل بروکسل) به رامبه ر به (۱۰٪) ی نه وتی موسل ، خوئی له خویدا نه و راستیه ی سه ره وه ده سه لنین . به لکو هه ندیک له نووسه رانی سیاسی ، نه م لیک نزیك بوونه وهی ئینگلیزه کان و خوئی نه تاتورک ، بؤ سه رده می عوسمانیه کان ده گیرنه وه ، کاتی نه تاتورک بؤ خویندنی عه سکه ری بالا بؤ ماوه ی دوو سال رووی له شاری مانشستر کرد ، و دؤستایه تی بؤ خوئی له گه ل ئینگلیزه کان دا بنیات نا . دوا ی رووداوی سامسون گشت هه ول و ته قه لاکانی ئینگلیز خوئی له چی پی قایمکردن و کؤکردنه وهی خه لک له ده وری نه تاتورک ، که نه و وه خته له نه نادول بوو ، ده بینیه وه .

کاتی ئینگلیزه کان له (۱۹ مایسی ۱۹۱۹) ویستیان شاری سامسونی نزیك که ناره کانی ده ریای ره ش داگیر بکه ن . پینش وه خت سوپای تورکی به سه رکردایه تی نه تاتورک ده گاته ناوچه که ، ئینگلیزه کانیش شاره که داگیر ناگه ن و پاشه کشه ده که ن . لیره دا ده پرسن ، نایا ئینگلیزه کان نه گه ر مه به ستیان داگیرکردنی نه و شاره بوایه ، بؤچی داگیریان نه کرد ؟ نایا ئینگلیزه کان نه یانده توانی دژی نه و (۱۰۰) سه رباره تورکه ی . که به فه رمانده یی (ره فعت بینگ) ماتبوون بؤ به ربه رچدانه وهی هیژنی ئینگلیزه کان ، شه ر بکه ن ؟! نایا مسته فا که مال هه وال و زانیاری نه و هیرشه ی ئینگلیزه کانی له کوئی زانی ؟! (۶۶/۶) . هه روه ها نووسه ران رووداویکی تر ده گیرنه وه ده لئین : — له روزانی (۲۳) ئاب تا ۱۳ نه یلولی (۱۹۲۱) شه ری (ستاریا) ی نیوان تورک و یونانه کان ، که نه و کاته گشت سوپاکه ی نه تاتورک سه رقالی نه و شه ره بوون ، نایا ئینگلیزه کان نه یانده توانی (۱) — (۲) لیوا ی سه ربازی به ره و نه نادول به رنابخات و له پشته وه به ره یه کی تری شه ر

له دژى تورکه کان بکاته وه و کوتایى به دهسه لاتی ئە تاتورك بهینابایه؟! نه گەر
 ئینگلیزه کان مه به سستی لیدانی ئە تاتورکیان هه بوايه؟! (٦٦/٦). هه روه ها
 رینگاگرتن له کتیبى (ژيانم و بیره وه ریه کانی) (رضا نوری) گه وره نه فسه رى شه رى
 رزگارى تورکیا و وه زیری ته ندروستی سه رده می ئە تاتورك ، له تورکیا ، که باس له
 کاره دژیه کانی ئە تاتورك ده کا ، ئیستا دهست نووسه که ی له مؤزه خانە ی
 به ریتانی پارێزراوه ، ده بی چى بگه یه نی (٦٩/٦)؟! بۆ وه لامى ئە م پرسیا رو
 گومانانه ، ده بیته چاویک به و به لگه نامانه ی نیو دۆسى ی وهزاره تی ده روه ی
 به ریتانیا بخشینینه وه ، تاراستی و ناراستی ئە و مه سه له یه مان بۆ ده رکه ویت !!
 جگه له وه مؤرکردنی په یمانى سعد ئاباد له سالی (١٩٣٧) له سه رده می ئە تاتورك ،
 له گه ل ئیران و عیراق و پاکستان بۆ گه مارۆدانى سوڤیه ت و به ره له سستی کردن و
 لیدانی هه ر جولانه وه یه کی رزگاربخوازانە ی ئە ته وه ژنر ده سته کانی نیو ئە و
 ولاتانه . به تایبه تی جولانه وه ی رزگاربخوازی گه ی کورد ، ئە لقه یه کی تری
 هاریکاری ژنر په رده یی نیوان تورکیا و ئینگلیزه کان ده خاته روو . هه روه ها له
 سه ره تای جه نگی جیهانی دووه م تورکه کان له (٢٢ تشرینی ١٩٣٩) رنکه وتنیکی
 هاوپه یمانانه یان له گه ل ئینگلیزو فه ره نسیه کان مؤرکرد ، به مه به سستی دابین
 کردنی یارمه تیه ئابووری و عه سکه ریه کانی ئە و دوو لایه (٦٤/٤) . له کاتیکدا
 په یمانى دۆستایه تی و هاریکاریان له سالی (١٩٣٥) بۆ ماوه ی (١٠) سالی تر له گه ل
 سوڤیه ت نوئى کرده وه . پاش ئە وه ی (١٠) سال به سه ره مان جوژه په یمان
 تی په ریبوو . هه ر بویه ستالین یه کلایه نه له ئە نجامی په یمانى (١٩٣٩) پیش
 کوتایى هاتنی جه نگی جیهانی دووه م به ماوه یه کی که م بریارى هه لوه شانده وه ی
 په یمانى دۆستایه تی و هاریکاری سالی (١٩٢٥) ی راگه یاند (٢٥/٢) .

جگه له وه له کوتایى جه نگی جیهانی دووه م ئینگلیزه کان به هۆی خراپى بارى
 ئابووریان ، تورکه کانیان به پنی ی رنکه وتنى (١٩٣٩) به ئە مریکا سپاردو وایان کرد
 ناوی تورکیا بخه نه نیو لیستی یارمه تی یه ئابووری و عه سکه رى یه کانی هه ردوو
 پرۆژە ی (مارشال و ترومان) ی ئە مریکی یه کان . پاشانیش هه ر به پشتگیری
 ته واوی ئینگلیزو ئە مریکی یه کان ، تورکیا ئە ندامیه تی په یمانى ناتو و ئە نجومه نی
 ئە وروپى پنی به خشرا . جگه له وه دلسۆزی تورکه کان بۆ ئینگلیزه کان له سازدانی
 ئە و (حلف) سه ربارزبانە ی رۆژه لاتی ناوه راست و به لقان ده درده که وئ ، که
 به راسپاردە ی ئینگلیزو ئە مریکی یه کان چه ند ئە لقه یه کی تری (په یمانى ناتو) ی
 وه ک (سانتۆ به لقان) له و ناوچانه سازدا . چا له په راویزی ئە و راستیانه دا
 ده توانین بلین ، نفوزی ئینگلیزه کان له تورکیا ده ورکی بالای هه بوو ، له زیاتر

بە روژئاوايى كوردنى توركە كان و پە لراگڭىشانى بۇ نىنو حلفە روژئاوايىبە كان بە مە بە ستى زياتر خزمە تكردنى بە رژدوھ ندىبە كانى بە ريتانيا و ئە مريكا لە ناوچە كە لە لايبە ك و پاراستنى رىگا دەريايى يە سەرە كىبە كى بە ريتانيا و ئە مريكا مە بە ستىمان بوو، لە لايبە كى ترەوھ . ھە روھما شوئىنە ستراتيجى و گرنىگە كە ئى توركيە لە خزمە تكردنى جە نكى ساردى نىوان روژمە لات و روژئاوادا بۇيە ھە نگاھە كانى بە روژئاوايى كوردنى توركە كان لە سەر دە ستى ئە تاتورك و ميراتگرانى . لە چە كە رە كردن و زيادبوونى نغوژى سياسى ئە وروپىبە كان لە توركيابوھ سەرچاھە دە گرىئى ، بە (علمانى) كوردنى توركيە ، خواست و ويستى زۇربە ئى ھە رە زۇرى توركە كان ئە بوو ، بە لكو خواست و ئاواتى ئىنگليزە كان بوو . ئە تاتوركىش بە ديهينه رى ئە و خواست و ئاواتە بوو . بۇ سە لماندى ئە و راستىبە ش لە سەر دە مى ئە تاتوركدا ، كاتيك بربارى رە تكردنە وە ئى (خلاقە) ئى عوسمانى و بە (علمانى) كوردنى ولاتى توركيە درا . بە ئاشكرا ئە ندامانى پە رلە مانى توركى . كە دۇست و ھاورى و ھاوخە باتى ئە تاتورك بوون ، دژى ئە و بربارانە وە ستان ، تاكار گە يشتە ئە و رادەبە ئى ھە ولى تىزور كوردنى ئە تاتورك بە دن . چونكە دژى خواست و ئىرادە ئى زۇربىنە ئى گە لە كە ئى بوو . ھە رڭو تاقمە كە ئى اعلى شكرى و رە شووف بىگ) ئى نىو پە رلە مانى توركى شايبە ئى ئە و راستىبە ن» ۳ .

سەرە تا كانى ھە ژموونى ژە نەرە لە كان لە كوئى _ وە بوو ؟

لە كۆتايى سە دە ئى شانزە ھە م ، رە وئى عە سكە رى دە ولە ئى عوسمانى گۇرانكارىبە كى گە و رە و گرنىگى بە خۆوھ بىنى . ئە وئىش وەرچە رخانى ستراتيجى عە سكە رى بوو ، لە حالە ئى ھىرش كردن بۇ حالە ئى بە رگرى . ئە م حالە تە ش لە ئە نجامى چە ند ھۆكارىكى بابە ئى و خۆبى سە رى ھە لدا .

۱- خراب بوونى بارى ئابوورى دە ولە ت ، لە ئە نجامى گە شە سە ندنى بزوئە وە ئى دۆزىنە وە جوگرافىبە كان لە كۆتايى سە دە ئى پانزە ھە م . ئە وئىش دۆزىنە وە ئى چە ند بازارو رىگابە كى تىرى وە ك ئە فرىقىاو ئە مريكا بوو ، كە بووھ مايبە ئى كزىبوونى ھاموشوئى بازارگانى ترانزىت لە ناو دە ولە ئى عوسمانى دا .

۲- رووخانى ئىمپراتورىبە ئى رۇمانى پىروژ لە سە دە ئى شانزە ھە مدا ، بووھ مايبە ئى گە شە سە ندنى ھە ستى ئە تە واپە ئى ئە وروپىبە كان . سەرھە لدانى ئە م ھە ستە ش زە مىنە ئى بۇ ھاتنە كايە ئى قە واره ئى ئە تە وە ئى خۆش كرد . جا بۇ دروست بوون و پاراستنى ئە و قە وارانە ش پىكەئىنان و رىكخستنى سوپايى سە رىبازى خانە ن دىسپلین و بە توانا و نوئى وە ك زەرورە تىك ، لە دايبك بوو ، ئە مە ش لە لايبە ك بووھ

مايهى ئەۋەي، كە سوپاي كۆنى دەرە بەگى عوسمانى نە تۈۋى خۇي لە بە ر دە م
ئە و سوپايانە رابگرت، لە لايە كى تر ئە م سوپايانە بىنە بە رىبە ستىك لە بە ر دە م
پە لھاۋىشتى سوپاي عوسمانى بۇ دەرە ۋە ي سنوۋرە گانى خۇي .

۲- مردنى سولتانه بە ھىزو عە سكرى يە گانى دە ۋە تى توليتارى عوسمانى ،
چونكە تا ئە و كاتە سولتانه كان خۇيان سەر لە شكرى ھىزە سوپاي يە كە ي
دە ۋە تىمان دە كرىد .

۴- دە سە لات ۋە رگرتنى سولتانه بىن ھىزە كان ، كە زۇر بە يان ۋىلى تىركردنى
ئارە زوۋە تايبە تىبە گانى خۇيان بوون . لە و كاتە ۋە ش پە ل و پايە ي سولتان ، پە ل و
پايە ي عە سكرى لە بە ر خۇ دامالى . كارو پىشە ي سولتانىش تە نىا دەر كردنى
فەرمان بوو لە كۈنجى كۆشكە ۋە .

بە حوكمى ئە ۋە ي سىستە مى بە رىۋە بىردنى ۋ لآتىش لە دامودە زگاي سوپاۋە
سەر چاۋە ي دە گرت، لە ئە نجامدا سوپا ۋە ك تاكە ھىزى دە سە لات ، بە پى
سەر كرده يە كى عە سكرى ۋ ئىدارى بە توانا ، خۇي لە بە رامبەر كۆمە لىك كىشە ي
دەرە كى و ئاۋە كىدا دىزىبە ۋە . لە كاتىكدا پىشتر سولتان خۇي لە ئاۋ سوپا و
لە گە ل سوپادا چارە سە رى ئە و كىشانە ي دە كرىد .

ھە ر ۋە ها پىاۋانى ئايىنىش ، بە مە بە ستى فراۋانكردنى دە سە لاتىان ، دە ۋرى
بالاىان دە بىنى لە خۇشكردنى زە مىنە ي ئاكوگىە گانى نىوان سوپاۋ سولتانه كان .
زۇر جار سوپا بە فىتى پىاۋانى ئايىنى سە بارە ت بە چۇنە تى چارە سەر كردنى
كىشە كان ، لە گە ل سولتانه كان دە كە ۋ تە كىشە . ئە مە ش بوۋە ھۇي ئە ۋە ي كە
سوپا بە ر دە ۋام بە ر ۋى سولتانه بىن ھىزە كان دابتە قىتە ۋە . زۇر جار بىش
دە سە لاتى سىياسى لە دە ست سولتانه كان دەر دە ھىنا . جا لە و كاتە ۋە پىشە ي
سوپا بوۋە ھىنا ۋە خوارە ۋە ي ئە م جۇرە سولتانه بىن ھىزە تە لە سە ر كورسى حوكم .
بۇيە سە ر نى يە لە كۇتايى سە دە ي شانزە ھە م تاروۋخانى دە ۋە تى عوسمانى ،
لە كۇي (۲۷) سولتان تە نىا يە ك دە ۋ سولتان تە پى (سولتان مورادى چوارە م
۱۶۲۳- ۱۶۶۴) كە حوكمى عىراقى بۇ جارنىكى تر لە دە ست سە فە ۋىبە كان
دە رھىنا ، ھە ر ۋە ها سولتان مە حمۇدى دە ۋە م « ۱۸۰۸- ۱۸۳۹ » كاتى تۈۋى سوپاي
كۆنى ئىنگىشاربە ھە لپوۋە شىنقىتە ۋە و سوپاي نۆي دابمە زىنى (۱۸۲/۱) نە ۋە ك
سەر جە م سولتانه گانى تر لە ئە نجامى كودە تاي سە رىازى دە سە لاتىان
لىسە ندر اۋە تە ۋە . ئە مە ش دە مانگە يە نىتە دە ۋ ئە نجام :-

۱- بىن ھىزى بوون و لە بە ر يە ك ھە لپوۋە شانە ۋە ي دە ۋە تى عوسمانى ، ھۇبە كە ي
دە ست تىۋە ر داتى سوپا بوو لە كاروبارى ۋ لآت و زالبوونى دە سە لاتى مىلىتارىانە ي
خۇي بە سە ر شىۋازى بە رىۋە بىردنى حوكمدا . ئە مە ش بوۋە مايه ي سەر ئىشە و

تالانە وە ی عوسمانیە کان لە و کاتە وە بە دەست کێشە ناوخرۆبیە کان .

۲- نە بوونی ھێزی سێ یە م ، لە ئێوان سوپا و سولتانە کان . تە نیا سوپا وە ک تاکە ھێزی بەرە ی ئۆپوزسیۆن لە دژی سولتانە کان کاری دە کرد .

بە ھە مان شینۆھ ش ئە م دوو جالە تە ی سەر وە لە ئیستای ژبانی سیاسی و کۆمە لایە تی دە ولە تی نوێ ی تورکیا بەر جە ستە بوو . بە لکو ھە ندیک لە گروپە سیاسیە کانی تورکیا تا سالانی (۱۹۶۰) بەر دە وام چاویان لە دەستی سوپا بووہ بۆ ھینانە دی گورانکاری ی سیاسی لە ولاتدا ، سوپاشیان بە دام و دەزگایە کی شۆرشگێر لە قە لە م داوہ ، ھە روک دکتۆر حکمت قفلجە میل دە لیت (سوپای تورکی پە یوہ ندیە کی بە تینی بە گە لی تورکە وە ھە یە . وە بەر دە وام ھارسۆزی میللە ت بووہ . ھەر کاتیک کۆنە پەرستانی ولات ویستییان خویان تە سلیمی نفۆزی بیگانە بکە ن . ھەر زوو سوپا سە نگەری خۆی بۆ بەرە ی شۆرش جە ماوہ رو میللە ت گواستۆتە وە ، بۆ دزایە تی کردنی ئە و ناقمە ، چونکە سوپا تاکە ھێزی بە بیروباوہ رو رێک و پێکی جە ماوہری گە لە) « ۱۷-۱۲ » ھە روہا کێشە ناوخرۆبیە کانی ئە مرۆی تورکیاش بە ھە مان شینۆھ لە ئە نجامی دە ست تینۆھردانی سوپا لە ژبانی سیاسی تورکە کان ، بۆتە مایە ی ھەر شە کردن لە قە وارە ی ئیستای تورکیا .

دوای ئە وە ی تورکیای نوێش لە سەر دەستی مارشال ئە تاتۆرک و سوپاکە ی دامە زرا . ھوکمی میلیتاری سوپا بە تە واوہ تی لە چوارچۆبی بئە ماکانی ئە تاتۆرک (علمانیە ت ، قە ومیە ت ، دە ولیە ت ، مللە تیە ت ، جە مھوریە ت ، ئینقلابیە ت) چە سپا . ئە تاتۆرکیش بە دارشتنی ئە و بئە مایانە بازی نابووری و سیاسی و کۆمە لایە تی و رۆشنبیری ولاتی تە واو لە قالب داو کۆنترولی کرد . لادانیش لە ھەر یە ک لە و بئە مایانە ، مانای شلوق کردنی ھوکمی میلیتاری دە گە یاند . بۆیە سوپا بە ھە موو شینۆھ یە ک بە گژ ئە و گروپ و کە سانە دا دە چۆوہ ، گەر نیازی شلوق کردن و زە تکردنە وە ی یە کێک لە و بئە مایانە ی ھە بوایە . لە ناو بردنی ھە ردوو با لی (عە لی شکر ی و رە ئووف بیگ) لە ئێوان سالانی (۱۹۲۲ - ۱۹۲۴) لە نیو پەرلە مانی تورکی ، کە دژی رە تکردنە وە ی (خە لافە) و گۆرینی ھە لئس و کە وتی کۆمە لگای تورک بۆ سەر شینۆزی ئە وروپیانە و بە علمانی کردنی دە ولە ت بوون . ھە روہا دامرکاندئە وە و لە ناو بردنی ھە ردوو راپە رینی (۱۹۲۵-۱۹۲۰) کوردە کان بە زە بری ناگرو ئاسن و لە سیندارە دانی راپە رانی ئە و دوو راپە رینە و دە ست پێ کردنی شالۆی راگواستنی کوردە کان و راگە یاندنی (باری ئاناسایی) ھەر لە سان ی (۱۹۳۶) ھوہ بە سەر (۱۲) ویلا یە تی کوردنشیندا ، ئە گەریش یە لگە ی زیندوو نە بووین بۆ بە میلیتارکردنی ژبانی ئاسایی دە ولە تی تورکیا ، ئە وا زە مینە

خۆشکردن بوون بۇ ئەھۋال ئامانچ ۋە مەھەستە. گە تا ئىستاش مانە ۋە (بارى ئاناساسىي) بەسەر ناۋچە كوردنشىنە كان لە لايەن سوپاۋە. بە ۋە ھايەك دەژمىردىت بۇ ئەھۋال، بۇيە سەيرنى يە دۋاي مردن ئە تاتۇرك لە (۱۰-ئى تشرىنى يەكە مى ۱۹۲۸) ھىچ گۇرانكارىنكى سىياسى ئەھۋال تۇركيا روونە دات ۋە دەسە لاتى مىلىتارى شىلۇق بىت. بە لكو دىسانە ۋە بۇ يە رە پىدان بە ۋە شىۋازە ھوكمە، جە نە رالىكى تىرى سوپاي ۋەك (عصمت ئىنىنۇ) پالە ۋانى شەرى ئىنىنۇ دژ بە يۇنانە كان بىرئە ۋە بە سە رۇك كۇمار. ھەر چە نە لە دۋاي سالى (۱۹۴۵) بە ھوكمى خۇگۇردانى تۇركە كان بە ئە ۋوپاۋە. سىستە مى تاك ھىزى گۇرانكارى بە خۇيە ۋە بىنى ۋە سىستە مى فرە ھىزى راگە ياندرار. بە لام ئەم جە نە رالە تا سالى (۱۹۵۰) ۋە دواترىش ناۋە ناۋە بۇ دوپبارە سە پاندنە ۋە ھوكمى مىلىتارىيە ۋە بە سەر ولاتدا دە ھىتارە ۋە سەر كورسى ھوكم.

بە لام دۋاي ئە ۋە ھىزى گە لى كۇمارى، ھىزى گە لى ئە تاتۇرك ۋە زۆرىنە ۋە جە نرالە غە سگە رىيە كان، لە ئە نجامى ھە لىژاردنە كانى (۱۹۵۰) شىكستى بە رامبەر خە لىكائىكى تىر ھىنا، كە سەر بە دامودە نىگائى مىلىتارى دە ۋە لە ت نە بوون. كە ۋتە بە رە ۋى ئۇيۇزسىيون، لە ۋ كاتە ۋە ئارامى لە سوپا ۋە ھىزى گە لى ئە تاتۇرك ھە لىگىراۋ. كە ۋتە بە رە رە كانى كوردنى ئە ۋ تاقمە سىياسى يە نۆى يە ۋى، كە بە ئە ندامانى ھىزى دىموكراتى نۆىنە رى سە رمايە دارە پە نىگ خورادۋە كانى (۲۷) سال ھوكمى ژىر دەستى غە سگە رە كان دە ناسران، بۇيە دە ۋانين بلىين سالى (۱۹۵۰)، سالى ھەرەس ھىنان ۋە دارمانى يە كە يە كە لى بىنە ماكانى. ئە تاتۇرك بوو. ۋە سە رە تاي ژىنئىكى سىياسى نۆى بوو بۇ تۇركە كان. چۈنكە لە ۋ سالە بە دۋاۋە، دوپبارە روويە رووبونە ۋە ۋى. غە سگە رو سىياسىيە كان سە رى ھە لدايە ۋە، كە ھە رىيە كە يان لە بە رە يە كى جياۋازدا كارىان دە كىرد. سىياسى يە كان ھە وليان دە دا لە رىگائى دارمانى بىنە ماكانى ئە تاتۇرك لە مە ۋ دۋا سوپا بىكە نە پاشكۆى خۇيان. كە چى غە سگە رىيە كانىش بە ھە مان شىۋە سە رگە رمى پاراستنى ئە ۋ بىنە مايانە بوون ۋە يە پىچە ۋانە ۋى دىدو بۇچوونى سىياسى يە كان كارىان دە كىردو رۇژ لە دۋاي رۇژ رىزە كانى خۇيان ۋە جۇرى چەك ۋە دەسە لاتى خۇيان لە رىگائى (پە يمانى ناتۋ) پتە ۋتر دە كىرد. ھە روە ھا ئە مرىكاش، لە ۋ راستىيە گە يىشتىبوو، كە تاكە ھىز لە تۇركيا، دەسە لاتى راستە قىنە ۋى ھە بىت سوپاي تۇركى يە، بۇيە زىيادكردنى دەسە لاتى سىياسىيە ۋى ئە مرىكىيە كان لە نىو سوپادا بە كارىكى ئاساسى دادە نرى ئە مە لە لايەك لە لايەكى تىرە ۋە بە رژە ۋە ندى يە كانى سوپاۋە ئە مرىكا لە دوو خالى گىرنگ يە كتر دە كىرنە ۋە. كە ئە ۋىش پاراستنى قە ۋارە ۋى سىياسى ۋە جۇگرافى ئىستى تۇركيا يە ۋ ھە روە ھا پاراستنى سىستە مى سىياسى ناۋە ۋە ۋى ولاتە، لە دژى ئە ۋ

تاقم و گروپانەى دژايەتى بەرزەوہندى يە ناوچەىى يەکانى ئەمریکا دەکن . بۇيە ئەمریکا چ لەرنگای يە يمانە دوو قولیەکانى لەگەل تورکیا چ لەرنگای يە يمانى ناتۆ، بەردەوام ھەولى داوہ رەوتى میلیتارى تورکەکان بەھیزبکات . ئەو راستیەش لە کودەتاکانى (۱۹۶۰، ۱۹۷، ۱۹۸۰) تیببىنى دەکریت . دوای ھەر کودەتایە کیش سوپا بۇ سیاسىەکانى دووپات دەکردەوہ، گەمەھالە دەسەلات لە سوپا بسە نریتەوہ، ئەگەر بىتوو سیاسى یەکان کار بۇبنە ماکانى ئەتاتۆرک ئەکن و نۆزى ئامانچ و خواستەکانى ئەمریکاش بىن . ئەوا بەزەبرى لولەى تھەنگو زریپۆش دەسەلاتیان ئى دەسەندریتەوہ . بۇیە گشت ھۆکارەکانى سەرھەندانى ئەو کودەتایانە، خۆى لەسەر پىنجى کردنى ئەو دو ئامانجەى سەرھەوہ، لەلایەن سیاسى یەکانەوہ دەدۆزیوہ جا بۇ ئەوہى زیاتر لەمەبەستى کودەتاجى یەکان بگەین ، پىویستە ھۆکارەکانى ئەو کودەتایانە بەکورتى بخەینە بەرچار .

ھۆکارەکانى کودەتای (۱۲ى مایسى ۱۹۶۰)

۱ - حزبى دیموکرات لە ماوہى (۱۰) سالی دەسەلاتى خۆى (۱۹۵۰-۱۹۶۰) بۇ زیاتر سەقامگیرکردنى پایگای حزبى خۆى لەناو تورکەکان، ھەستى کپکراوى خەلکى موسلمانى تورکیای قۆزتەوہ و ئازادى بىرورای ئایبىنى کردە کارىکى ئاساسى رۆژانەى تورکەکان . کە لە ماوہى (۲۷) سال حوکمى حزبى گەلى کۆمارى تووشى داپلۆسین ھاتبوو . ئەمەش لەلایەن سوپاوە بەھەر شەیکى جدى دەژمىردا بۇ سەر بنەماى (علمانىەت) .

۲ - بۇ چاککردنى بارى ئابوورى داتە پىوى تورکیا، دەسەلاتدارانى حزبى دیموکرات . ویستیان روو لە مۆسکۆ بکەن . ئەمەش لە و کاتە دارىکى زۆر ناپەسەند بوو ، کە ئەندامانىکى ناتوو روو لە دۆزمنىکى سەرھەكى ئەو پەیمانە بکەن . کە بەھەر شەیکى جدى دادەنرا بۇ سەر شلوق بوونى لای خواری ئەو پەیمانە و ئامانجە ستراتىجىەکانى ئەمریکا لە ناوچە کەدا ، بۇیە لە (۱۲ى مایسى ۱۹۶۰) بە فرماندەبى ژەنەرال جەمال گورسىل یە کەم کودەتالە سەرھەمى تورکیای نویدا بەریا کرا .

ھۆکارەکانى کودەتای (۲۷ى ئادارى ۱۹۷۱)

۱ - لەسالانى (۶۰-۷۰) بزوتنەوہى چەپ ، لەدوئیا بەگشتى و لە ناوچەکانى رۆژمەلات بەتایبەتى بەشیوہیەكى ترسناک و کارىگەر گەشەى سەند . تورکیاش لەو بزوتنەوہیە بەدەر نەبوو چەندىن حزب و گروپى سیاسى چەپ لە تورکیا دەرکەوتن و بزوتنەوہى کرىکارى و خویندکارى گەشەى سەند ئەمەش ترسى دەست تىوہردانى دەرہوہى لە نیو کاروبارى ناوخوی ولات زیاتر

کرد .

۲ - فراندنی (۴) سه ربازی نه مریکی له شاری نیغیه له لایه ن (۴) خویندکاری سه ربه گروییکی چه پ . به مه به سستی نژیایه تی کردنی بوونی سه ربازی نه مریکی له تورکیا (۲۰۹/۲) نه مه ش زهنگی خه ته ر بوو بئ نه مریکیه کان . که مانه وهی سه ربازی خویان له تورکیا مسوگه ر بکه ن . نه مه ش ده بووه هوی شلوق کردنی به ره کانی چه نگی سارد ، به و پنی یه ش خواست و نامانجه کانی نه مریکی له ناوچه که تووشی مه ترسی ده کرد .

بویه له (۱۲ نازاری ۱۹۷۱) چوار ژه نه رالی سویا ئیخاری وازهینانی دسه لاتیان ناراسته ی جودت صونای سه روک کۆمارو سلیمان دیمیرلی سه روک وه زیران کرد ، نه وه بوو هه ردیولا ده ستیان له کار کیشاوه .

هۆکاره کانی کوده تایی (۱۲ی ئه یلولی ۱۹۸۰)

۱- گه شه سه نندن و سه ره له دانی بزوتنه وهی رزگارخوازی گه لی کورد له تورکیا و عیراق .

۲- به هینزیبوونی بزوتنه وهی چه پ و کریکاری له تورکیا . هه روه ها گه شه سه نندی حزب و تاقمی خاوه ن بیروباوه ری ناسیونالستی تورکی و ئوسولی . له نه نجامی گه شه سه نندی نه م تاقم و حزبانه ، جۆریک له توندو تیژی بانی به سه ر ولاتدا کیشا ، که تا نه و کاته تورکیا به خویه وهی نه بینیبوو .

۳- خراب بوونی باری ئابووری تورکیا به شیوه یه کی به رچاوا ، بلابوونه وهی گه نده لی و به رتیل خواردن له گشت دام و ده زگا کانی ده ولت به هه ر سن دسه لاتیه وه . هه روه ها له سه ره تایی سالی ۱۹۸۰ هه لاوسان به رژییه ی (۱۰۰٪) به رزیبووه و قه رزه کانی تورکیاش له کۆتایی سالی (۱۹۷۹) خوی له (۱۴،۶) ملیار دۆلار ده دا . له نه نجامی نه م قه یرانه ئابووریه تاقمیکی موشه خۆر که خوی له (۲،۵٪) ی سه رجه م دانیشتوانی تورکیا ده دوزیه وه ، توانی ده ست به سه ر (۲۱٪) ی داهااتی گشتی داگریت ، له به رامبه ر نه وه شدا توژی ئاسایی کۆمه لگای تورکی که (۳۰٪) دانیشتوانی تورکیایان پیک ده هینا . (۷٪) ی له داهااتی گشتی به رده که وت . نه م بارودزخه ش کۆچکردنیکی فراوانی له لادی - وه بۇ شار له گه ل خۆ هینا . له نه نجامدا دیارده ی بیکاری و سه ره له دانی مانگرتن و نارەزایی کریکاری له زۆریه ی کۆمه لگا پیشه سازی یه کانی تورکیا دا به دواوه هات . نه م باره ش راسته وخۆ راده ی به ره مهینانی ولاتی که م کرده وه و کریکاریکی زوری تورکی ، به مه به سستی دابین کردنی کار روویان له نه وروپا کرد . هه موو نه و دیارده و گۆرانکارایانه ش بووه مایه ی کورت هینانی بودجه ی ده ولت به شیوه یه کی به رفراوان . جا بۇ چاره سه زکردن و پرکردنه وه و هاوسه نگی کردنی نه و کورت

هینانه . وای له تورکه کان کرد ، که پشت به قه رزی بیانی بیه ستن ، بؤ نمونه کورت هینانی بودجه ی بازرگانی له سالی ۱۹۶۷ خوی له (۱۶۲) ملیون دؤلار دودا ، که چی دوی ۱۹۷۷ گه یشته (۴۰۴۳) ملیون دؤلار . واته به راده ی (۲۵٪) جار زیاد ی کرد . (۵۲/۱۸) .

۴- روخانی رژیمی شای ئیران و له دهست دانی گه وره ترین پایه گای نه مریکا له ناوچه که . بؤ نه مریکی یه کان تورکیا گونجاوترین شوین بوو ؛ بؤ نه وه ی له ویزه به ربه رچی مه ترسی یه کانی هه ردوو ته یاری چه پ و ئوسولی بدریخته وه . هه ربویه ش له پیناوی زیاتر به عه سکه ری کردنی ژبانی سیاسی تورکیا و فراوان کردنی بنکه سه رباری یه کانی نه مریکا له ناوچه ی روزه لاتی تورکیا . به حوکمی نه وه ی نه و شویننه هاوستتوره له گه ل سوڤیه ت و ئیران ، کوده تای (۱۲ ی نه یلوی ۱۹۸۰) به سه ربه رشتی ژه نه رال که نعان نه قرین نه نجام درا .

له نه نجامی شی کردنه وه ی هؤکاره کانی نه و (۳) کوده تایه ، ده گه ینه نه و راستیه ، که دام و ده زگای ده ستوری ولات ، که خوی له په رله مانی تورکی دا ده دؤزیته وه . چونکه له نه نجامی نه و قه یرانانه نه ییده توانی به ره نگاری و به ربه رچی لادانه کانی ده سه لاتی سیاسی ولات ببیته وه . بویه سوپا له ریگای نه و کوده تایه ک له دوی یه کانه ییدا . له جیاتی دام و ده زگای ده ستوری به و کاره هه لده ستا ، نه مه ش نه و راستیه دهرده خا . که سوپا خوی به تاکه هیزی شه رع ی ولات ده زانیت و خوی له سه رووی هه ردوو ده سه لاتی جی به جی کردن و یاسادانان دوده نیت به لکو سوپا له ریگای هه ر چوار ده ستوری (۱۹۲۱ ، ۱۹۲۴ ، ۱۹۶۱ ، ۱۹۸۲) . که خوی داریژه ریان بووه . نه وه مان بؤ دوویات ده کاته وه . که ده سه لاتی یاسادانان و جی به جی کردن به ته واوه تی له ژنر کؤنترولی سوپادا بووه و ده وری عه سکه ری له ژبانی سیاسی تورکه کان خستوته روو . ده ستوری (۱۹۲۱ ، ۱۹۲۴) له سه رده می باوکی سوپا نه تاتورک داریژران ، ده ستوری (۱۹۶۱) له سه ردهستی تاکمی جه مال گورسیلی فه رمانده ی کوده تای (۱۹۶۰) هاته کایه وه . ده ستوری (۱۹۸۲) دوی کوده تایه که ی کنعان ئیقرین له سالی (۱۹۸۰) داریژرا ، که تا ئیستا تورکه کان له ریگای ده ستوری (۴) مدا ولات به رنوه ده بن . نه مه شیان دیسانه وه بالا دهستی سوپا دهرده خا له به رامبه ر سیاسیه کانی نه مروی تورکیا . سوپا له ریگای ده ستوره کانی ملی به سیاسیه کان که چ ده کرد ، بؤ نه وه ی به گوزره ی دیدو بؤچوونی عه سکه ره کان ، له خزمه تی ده سه لاتی سیاسی میتاری تورکیا دابن . جگه له وه کاتی سوپا له کوده تای (۱۲ مایسی ۱۹۶۰) گه یشته نه و قه ناعه ته ؛ که داموده زگای ده ستوری ولات ، ناتوانیت رووبه رووی کیشه ناوخوی و دهره کیه کانی ولات ببیته وه ، له لایه ک ، بؤ خزمه ت کردنی ئامانجه عه سکه ره کان و ده سه لاتی میتاریانه ی خوی ، له لایه کی تره وه له دوی کوده تای (۱۹۶۰) به چه ند مانگا (نه نجومه نی ئاسایشی نه ته وه ی تورکی) له به رامبه ر په رله مانی تورکی قیت کرده وه و هه موو بریاره چاره نووسسازو گرنگه کانی ولاتی سه باره ت به نه من و ئاسایشی ولات خسته ژنر رکینی نه و نه نجومه نه نوی یه وه نه م نه نجومه نه ش له پال نه ندامیه تی (سه روک کؤمارو

سە رۆك وە زىران و وە زىرە كانى دە رە وە و ناو وە و جە نگ . گشت ئە ندامە كانى تى ئە و ئە نجومە نە عە سكرى بوون . سە رۆكى ئە ركانى گشتى و جىگرە كە ي ، فە رماندە گشتى يە كانى هیزە كانى زە مینى و ئاسمانى و دە ریاىى ، فە رماندە كانى جە ندرمە و هیزە كانى پە رە شووت و فە رماندە ناوچە بىبە كانى هیزە كانى سوپا) و سە رۆكى دە زگای ئىستىخباراتى (میت) (۲/۳۱۶).

شایانى باسە پۇستى سە رۆكایە تى ئە م ئە نجومە نە لە دە ست سە رۆكى ئە ركانى گشتى هیزە كانى تورکیایە . هە روها پۇستى سكرتیرى گشتى ئە و ئە نجومە نە ش بە ر دە وام لە دە ستى عە سكرە رە كانە . واتە ئە م ئە نجومە نە لە شىوہى پە رلە مانىك دە چىت ، كورسیبە كانى تە نیا بۇ جە نە رالە عە سگرىبە كانى سوپایە . جا بۇ زباتر خستنه رووى كارىگە رىبە تى ئە م ئە نجومە نە لە بریارى سیاسى چارە نووسازو گرنگدا . چە ند نموونە یە ك باس دە كە ین . بۇ ئە وە ی زباتر لە دە وری سوپا لە ژبانى سیاسى ئە مرۆى تورکیادا بگە ین . هە ردوو كودە تە ی (۱۹۷۱ ، ۱۹۸۰) بە راسپاردە و سە رۆكایە تى ئە و ئە نجومە نە بوو . كاتى كنعان ئیقرین كودە تە ی (۱۲ ئە یولی ۱۹۸۰) ی بە ریاكرد . خۆی سە رۆكى ئە ركانى گشتى و سە رۆكى ئە و ئە نجومە نە بوو ، جگە لە وە هە ر لە ریگای ئە و ئە نجومە نە وە ، هە موو (۶) مانگ جارێك . داوا لە پە رلە مانى تورکیا دە كریت ، كە بریارى مانە وە ی هیزە كانى هاوێبە یمان لە بئكە ی ئە نجەرلیك بۇ پاراستنى كوردە كانى هە رێمى كوردستانى عیراق پە سە ند بكات . كە پیشتر ئە نجومە نى ئاسایشى توركى ئە و بریارە ی پە سە ندرد . هە روها كاتى لە (۱۷ / ئادارى / ۱۹۹۳) دا ئۆجە لان سە رۆكى PKK بریارى ناگربىر یە كلابە نە ی راگە یاندو . داواى گفتوگۆى سیاسى لە توركە كان كرد بۇ چارە سە رگردنى كىشە ی كورد . تاكە لایە ن لە تورکیا كە مافى لىكۆلینە وە ی لە و دە ستپىشخە رىبە ی ئۆجە لان هە بوو ، ئە نجومە نى ناوبراوبوو . داواى لىكۆلینە وە ی ئە نجومە نى ناوبراو لە و بریارە ی ئۆجە لان . دانوستانى سیاسى لە گە ل PKK رە تکرایە وە و ، ئە و دە ستپىشخە رىبە ی ئۆجە لانیش . بە بن هیزى PKK لە قە لە م درا . ئە وە ی جىگای سە رنج بێت پە رلە مانى توركى نە یە چاك ئە بە خراب خۆى لە قەرە ی ئە و مە سە لە گرنگ و چارە نووسازە نە دا . ئە و دە ستپىشخە رىبە ی ئۆجە لان لە بە رامبەر ئە و نە رمیبە ی ئۇزال بۇ چارە سە رى سیاسیانە ی كىشە ی كورد سە رى هە لدا . بە لام مردنى ئۇزال لە ۱۷ / ۴ / ۹۳ ، واتە بە مانگىك داواى دە ستپىشخە ریبە كە ، یە هۆبە كى سە رە كى دادە نریت بۇ بە ناكام نە گە یشتنى ئە و دانوستانە . بە لام مردنى ئۇزال لە و كاتانە دا ما یە ی گومان و سە رنجە ، هە روە ك واش دە ركە وت كە ئۇزال بە مردنى خۆى نە مردوو . واش مە زە نده دە كرا ، ئە گەر نە مردبا یە . رە نگە سوپا كودە تايە كى سببى دژى ئۇزال بە ریا كردبا یە . بئ شك ئە مە ش بالادە ستى سوپا دە نوونى لە بریارى سیاسى چارە نووساندا هە روها سە بارە ت بە كشانە وە ی هیزە كانى

تورکیا له و سنووربه زاننده فراوانه ی ناوهراستی مانگی ئاداری ۱۹۹۵ بۇ سەر
 هه ریمی کوردستانی عیراق . دیسانه وه بالا دهستی عه سکه ره کانی تورکیامان
 بۇ دهرده خا . نه وه ش له و لیدوانه جیاجیایانه ی نیوان سیاسیه کان و هه زیری
 به رگری تورکیا دهرده که ویت سه باره ت به واده ی کشانه وه ی هیزه کانی
 تورکیا . سلیمان دیمیرلی سه رۆک کۆمار ده یووت نه و هیزانه بۇ ماوه ی سالیک له
 هه ریمی کوردستان ده میننه وه !! که چی تانسو چیله ری سه رۆک وه زیرانیش
 ده یووت هیزه کانی تورکی بۇ چه ند مانگیکی تر له کوردستان ده میننه وه !!
 هه روه ما نه ردال ئیننۆوی وه زیری دهره وه ش له گه شته که یدا بۇ ولاتانی
 نه وروپی هیچ زانیارییه کی نه وتوی له به ر ده ست نه بوو . که کی هیزه کانی
 تورکیا له کوردستانی عیراق ده کشینه وه ! به لام وه زیری به رگری تورک دوی
 کۆبونه وه ی نه نجومه نی ئاسایشی تورک . دوا بریاری کشانه وه ی هیزه کانی له
 ۱۹۹۵/۵/۱۵ دیاری کرد نه مه ش بئ ناگیی سه رۆک کۆمارو سه رۆک وه زیران
 ده گه یه نی ! هه ر نه وه ش بوو دواتر نه و بریاره جئ به جئ کرا !! جگه له وه
 زۆریه ی ده زگا نه منیه گرنگه کانی ولات له ژئیر کۆنترولی عه سکه ریبه کاتن ،
 ده زگای ئیستخباراتی نه ته وه یی (میت) . راسته راسته وخو په یوه ندی به
 سه رۆک وه زیرانه وه هه یه . به لام سه رۆکی نه و ده زگایه یان پله و پایه که ی
 عه سکه ریبه یا عه سکه ریبه کی خانه نشینه . هه روه ما ده سه لاتی سه رۆکی
 ئه رکانی گشتی سوپای تورکی . گه وره ترین پله و پایه ی سه ربازییه ته واوی
 ده سه لاتی عه سکه ری سوپاش له ده ست نه و دایه . چونکه پۆستی وه زاره تی
 به رگری ده به خشری به مه ده نیه کان . که نه ویش هیچ ده سه لاتیکی نه وتوی
 به سه ر سوپادا ناشکی . بۇ سه لاندنی نه و راستیه ش نه و گفتوگۆیه ی نیوان
 چه نرال (دوغان غوریش) ی سه رۆک ئه رکان و سلیمان دیمیرلی سه رۆک کۆمار
 ده خه ینه روو . سه باره ت به درئزکردنه وه ی مانه وه ی ژنه رالی ناوبراو بۇ
 ماوه ی سالیکی تر له پۆستی سه رۆک ئه رکاندا . بۇ نه وه ی بتوانی له ماوه ی
 نه و ساله دا زه بریکی کوشنده ئاراسته ی هیزی سه ربازی **PKK** بکات . نه م
 ژنه راله ش به گه وره ترین دوژمنی چاره سه ری سیاسیانه ی کیشه ی کورد له
 تورکیا ده ژئیردرئست . وا دیاره چیله ری سه رۆک وه زیرانیش به دوی
 چاره سه ریکی یاسایی دا ده گه را بۇ مانه وه ی ژنه رالی ناوبراو له پۆسته که یدا .
 له و کاته دا دیمیرل خوی له چیله ر توره کردو گوئی نه م کاره پئشینل کردنی
 دیموکراتیه ته و (هه موو که سیکیش به دیلی هه یه) به لام نه م لیدوانه ی دیمیرل
 دوغانی هینایه قسه کردن و به رووی دیمیرل دا ته قیه وه و وتی (مه ده نیه کانیش
 به دیلیان هه یه) (۲۶/۱۴) نه م قسه یه ش زورکار له دیمیریل ده کات . چونکه تا

نیستتا سویا دوچار نیمیریل له سه ر ته ختی پۆستی سه رۆك وه زیران له (۱۹۶۰، ۱۹۸۰) هیناوه ته خوارئو و بۆ ماوه ی (۱۰) سالیش کاری سیاسی له نیمیریل قه دهغه کردوه .

تواناو قه باره ی تورکیا ، له سه رده می ئه تا تورکه وه تا سالانی دوای جهنگی دووه می جیهانی

تواناو قه باره ی سه رباری تورکیا به چه ند قوناغیکی جیاوازا تی په ریووه و به گویره ی ئه و کیشه ناوخویی و گورانکاریبانه ی ناوچه که گه شه ی کردوه و قه باره که ی زیادی کردوه ، به م پی یه ش ده سه لاتی خوی به سه ر سیاسه تی ناوخوو دهره و دی ولاتدا رنگی ناوه ته وه ، ئه تا تورک له سه رده می ، زرگاری نیشتمانیدا . سوپای تورکی له سه ر لاشه ی سویا شکست خواردوه که ی ده وله تی عوسمانی بنیاتتایه وه ، هر چه نده به پی ی هودنه ی (مودروس) ی نیوان ولاتانی هاوپه یمان و ده وله تی عوسمانی له (۳۰ تشرینی به که می سال ۱۹۱۸) دا سوپای عوسمانی زیاتر له (۱۶۵) هه زار تفه نگ و (۱۸۶۷) توپی هه مه جوړو (۶۸۲) ره شاشی ، ته سلیم به ولاتانی هاوپه یمان کرد (۲۶/۳) . هیزه کانی هاوپه یمانان ده ستیان به سه ر گرنگترین خاله عه سکه ری و ستراتیجی و نابووری به کانی داگرت ، هه ردوو گه رووی دهره نیسل و بسفۆرو ئه ستنبولی پایته خست و ریگای شه مه نده فه ری نیوان (به غداو - ئه نادول) ، زوربه ی ناوچه کانی باشوورو باکوورو روژئاوای تورکیاش ، که وته ژیرچه پوکی هیزی هاوپه یمانان ، یونانیه کانیش له (۱۵ مایسی ۱۹۱۹) دا ناوچه ی ئزمیرو که ناره کانی روژئاوای تورکیایان داگیرکرد ، سوپای تورکیاش هیزو توانای نیزامی خوی له ده ست دا ، به لام له و کاته وه چه کداره په رش و بلاوه کانی سوپای عوسمانی له ریگایی (کومه له کانی به رگری - جمعیات الدفاع) به پاشماوه ی چه که سوکه کانی عوسمانی ، له گشت ناوچه داگیرکراوه کاندا که وته شه ری پارتیزانی له دژی هاوپه یمانان ، به لام به هاتنی ئه تا تورک بۆ ناوچه ی ئه نادول ، توانی له و (کومه له به رگریانه) سوپایه کی نیزامی ریک بخاو له (۲۳ ئاب تا ۱۳ ئه یلولی ۱۹۲۱) رووبه رووی سوپای یونانیه کانی بکاته وه . که هر (۵۰) کیلومه تریکیان مابوو بگه ئه ئه نقره ی پایته ختی ده وله ته بچکوله که ی ئه تا تورک ، به لام له شه ریکی (۳) هه فته بییدا ئه تا تورک توانی له شه ری (سقاریا) نه که مین شکستی گه وره به سوپای یونانیه کان بگه یه ئی ، هه رچه نده له و کاته دا شاری ئزمیرو زوربه ی که ناره کانی روژئاوای تورکیا له ژیر ده سه لاتی یونانیه کاندا بوو ، به لام که مالیه کان هه ر له (۲۶) ی ئابه وه تا ۹ ئه یلولی (۱۹۲۲) ، واته دوای سالیك له شه ری (سقاریا) توانیان له چه ند شه ریکی قورسدا خویان

بگه یه ننه سه ر که ناره کانی روژناو او سویای یونانی له ولات ده ربه ریخن و له نه نجامدا (۷۵) هه زار سه ریازی یونانیه کان کوژران و (۲۷) هه زار سه ریازی یونانیس به دیل گیران و له نیو دیله کاندا زیاتر له (۵۰۰) نه فسه رو ژه نه رالی یونانی هه ببون، نه مه جگه له وه ی تورکه کان چه کیکی ژورو جبه خانه یه کی زوری سویای یونانیان که وته ده ست (۳۶/۳) چه ک و جبه خانه کانی سویای یونانیس چه کی کاریگه رو به توانابون، چونکه سویای یونانی به چه ک و جبه خانه ی به ریتانی و ولاتانی هاوپه یمان پرچه ک کرابوو، لیره دا ده گه ینه نه و راستیه، که سه رچاره ی چه کی سویای تورکیا له سه رده می جه نگی رزگاری نیشتمانیدا، له نیشتمانی چه که کونه کانی سویای عوسمانی و چه که ده سکه و توه کانی شه ری دژ به یونان و یارمه تیه نابوروی و عه سکه ربه کانی به لشه فیه کانی روسیا پیک هاتبوو، که به پی ی په یمانی موسکو له (۱۶) ی نازاری (۱۹۲۱) تورکه کان نه و یارمه تیان یان به مه به سستی سه رکه وتنی شورشی رزگاری نیشتمانی له به لشه فیه کان ده سته به ر کردبوو (۵۵/۴)، جگه له وه ش پاش سه رکه وتنی سویای تورکیا له شه ری (سقاریا) به سه ر یونانی یه کان و له نه نجامی ناکوکی نیوان ولاتانی هاوپه یمان، به مه به سستی دابینکردنی به رژه وه ندیبه کانی خویان، فره نسبه کان له (۲۰) تشرینی یه که می ۱۹۲۱ دا، ریکه وتننامه یه کیان له گه ل تورکه کان مورکرد، به گویره ی نه و ریکه وتننامه یه فره نسبه کان له به رامبه ر ده ست داگرتنیان به سه ر مینای نه سکه نده رونه، دانیان به سه ربه خویی حکومتی نه نقه ره ناو له ناوچه ی کلیکیاش کشانه وه.

هه روه ها بایی (۲۰۰) میلیون فره نکی فره نسبیش چه ک و جبه خانه یان فروشته تورکه کان و زیاتر له (۸۰) هه زار سه ریازی تورکیشیان نازادکرد و له په یمانی سیقه ریش په شیمان بونه وه (۳۶/۳). پیش وه ختیش ئیتالیه کان له ئابی ۱۹۲۱ دا، له به رامبه ر به خشینی خه لوزی به ردین بو ماوه ی (۲۰) سال له لایه ن تورکه کانه وه به ئیتالیه کان، سویای ئیتالیا له ناوچه ی (ئیزالیا) ی تورکیا پاشه کشه ی کردو دانی به سه ربه خویی حکومتی نه نقه ره نا، پاشه کشه ی فره نسبه کان فاکته ریکی گرنگ بوو، یو نه وه ی تورکه کان پشت له به ره کانی خوارووی ولات بکه نه وه و هیزه کانی خویان له و به ره یه وه به ره و به ره کانی دژ به یونانی یه کان ناراسته بکه ن و دواتر به سه ر یونانی یه کان سه ربکه ون، واته لیره دا بومان ده رده که ویت سویای تورکیا له و ریگایانه وه سه رچاوه کانی چه کی بو شه ری رزگاری نیشتمانی دابین کردو یونانیه کانیش له ولات ده ربه ریخی دواتریش یه که یه که ی ولاتانی هاوپه یمان دان به سه ربه خویی تورکه کاندا بئین، نه وه ی لیره دا جیگای سه رنج بیت نه وه یه، که ولاتانی هاوپه یمان به تایبه تی

ئینگلیزه كان زوربه ی خاکی تورکیایان داگیرکردبوو، به لام هیچ کام له و هیزانه به ره یه کی ئه وتوی شه ریان له دژی تورکه کان نه کرده وه و له و کاته دا ته نیا یونانی یه کان دژی تورکه کان ده جه نگان ! بویه لیره دا پرسیاریک خوی به سر باسه که دا فه رز ده کات، ئه ویش ئه وه یه، ئایا بوجی هیزه کانی هاوپه یمانان هیچ به ره یه کی تری شه ریان بو ئه تاتورک نه کرده وه؟ بو وه لاسی ئه م پرسیاره ده گه ینه ئه و ئیکدانه وه یه، له وانه یه ئینگلیزو فه ره نسا و ئیتالیا، به هوی ماندوو یونان له جه نگی گیتی یه که مه وه، گشت توانای خویان له پشتگیری کردنی سویای یوناندا خستبیته گهر، هه ر بویه هیزه کانی هاوپه یمانان چاوه ری یه نا کام گه یشتنی شه ره کانی نیوان یونان و تورکه کان بوون، کاتیکیش یونانی یه کان شکستیان هینا، ئیتالیه کان و فه ره نسیه کان به بی شه ر تورکیایان جن هیشت، ئینگلیزه کانیش به هه مان شیوه له ریگای په یمانی لوزان له (۲۳ تشرینی یه که می ۱۹۲۳) تورکیایان جی هیشت و دانیان به سه ره خویی تورکه کاندانان، ئه م هه لویست گۆزینه ی هاوپه یمانان له و توندوتیژییه ی له په یمانی (سیقه ر) دهره ق به تورکیا ده یاننواند، بو ئه و نه رمیه وه ده گه ریته وه بو دوا ی ده ست تیوه ردانی به لشه فیه کان له کاروباری تورکیا و پشت گیری کردنیان له نه تاتورک و جه نکه ره واکه ی دژی هاوپه یمانان، هاوپه یمانان زور ژیرانه هه لیاندا، هه ستی کلیه سه ندوی شوهرگیرانه ی تورکه کان له وه زیاتر نه روژیتن بو ئه وه ی تورکیا زیاتر نه خریته نیو باوه شی به لشه فیه کانه وه، یانیش له وانه یه به هوی ئه و په یوه ندی یه نهینی یه ی نیوان نه تاتورک و ئینگلیزه کان بگه ریته وه!! له و کاته وه سویای تورکیا پیشویه کی هاته وه بهر، ئه ویش به یارمه تی و پالپشتی به لشه فیه کان له ریگای په یمانی دوستایه تی و بی لایه نی که له (۱۷ کانونی یه که می ۱۹۲۵) له نیوان تورکیا و یه کیتی و سوقیه ت بو ماوه ی (۱۰) سال مورکراو ئه گه ری نویکردنه وه ی تیداخرا بووه روو (۲۰/۲) ئه م په یمانه سه ره تایه کی نوئی بوو بو پرچه کردنی سویا و ئابووری تورکی به چه ک و دراوی به لشه فی، په یمانه که ش تا سالی (۱۹۳۵) به رده وام بوو، هه ر له و ساله شدا بو ماوه ی (۱۰) سالی تر نوئی کرایه وه (۵۵/۴).

دوا ی کوتایی هاتنی جه نگی دوره می جیهانیش ئه م په یمانه له لایه ن ستالینه وه ره تکرایه وه، به لام دوا به دوا ی ته وا بوونی په یمانی لوزان، تورکه کان به شیوه یه کی تر که وتنه خو بو دارشتنه وه ی سیسته می سیانی ولات و توندوتول کردنی قه واره ی سیاسی تورکیا، ئه تاتورکیش له سه ر چه ند بنه مایه کی سه ره کی ده ستوریکی نویتری بو ولات دارشت، که دووربی له ده ست تیوه ردانی زلهیزه کانی ناوچه که، چونکه ئه و ده ستوری سالی (۱۹۲۱) ی به گویره ی خواستی

په یمانی سیکه ر (۱۹۲۰) دارشتبوو، که زوربه ی برگه کانی ده ستوری سالی (۱۹۲۱) نژایه تی بوجوون و نامانجه کانی نه و (۶) بڼه مایه ی خوی بوون، له مه ر کیشه کانی به علمانی کردنی ده ولت و نه ته وه کانی نیو توزکیاو (خلافه) و باری نابووری ولات و هه ندی کیشه ی تر.

نه وه بوو په رله مانی تورکیا له (۲۰ نیسانی ۱۹۲۴). له چوارچیوه ی هه ر (۶) بڼه ماکه ی نه تاتورک بریاری له سه ر ده ستوری نوئی ی ولاتدا. له ده ستوری نویدا به گویره ی بڼه مای (قه ومیه ت) جگه له نه ته وه ی تورک هیچ نه ته وه یه کی تر له تورکیا به دی نه ده کراو زمانی تورکیش به زمانی ره سمی ده ولت له قه له م درا، نه مه ش سه ره تایه ک بوو بو تواندنه وه ی نه و نه ته وانه ی که به نه ژاد تورک نین له بؤته ی نه ته وه ی بالادهستی تورکدا.

نه م کاره ی نه تاتورکیش بووه مایه ی به ره نگاریبونه وه ی له گه ل گه ل کورددا، بویه له و کاته به دواوه، تاکه کیشه ی سوپا، کیشه ی کورده کانی باشووری روژمه لاتی ولات بوو. چونکه له ده ستوری سالی (۱۹۲۱) په رله مانی تورکی دانی به بوونی نه ته وه ی کورد نابوو. هه زورک خه تیب دجله ی نوینه ری حزبی DEP، له په رله مانی تورکی ده لیت: — په رله مانی تورکی پیش (۷۵) سال به هاویه شی هه ردوو گه ل کوردو تورک، له گه ل ئیمزاکردنی پروتوکولی نه ماسیا و به ستنی کونگره ی نه رزه روم و سیواس دامه زرا، نامانجه کانی نه و کونگره یه ش پاراستنی خاکی هه ردوو گه ل تورک و کوردو دامه زراندنی ده وله تی هاوبه ش بوو، که تیایدا به یه ک پیوانه مافی هه موو لایه ک به قه ده ر یه ک تیا پاریزراو بیت، هه ر له چوارچیوه ی نه و بؤچونه شدا، مسته فا که مال له یه که م لیدوانی بو په رله مانی تورکی وتی: میثاقی نه ته وه یی مانای (نه و سنوره نه ته وه ییه که برایه تی میلیه تی تیا دیته دی، له ناو نه و سنوره ش تورکه کان هاوشانی کورده کان پیکه وه ده ژین، بویه پیویسته نه و گه لانه ش مافی یه کتر بیاریژن، هه ر له سه ر نه و ریچکه یه ش بوو ده ستووری (۱۹۲۱) هیچ جوړه ئیمتیازیکی تاییه تی بو نه ته وه ی تورک دیاری نه کردو تورکیشی به ته نها به ولاتی تورکه کان نه ژمارد. به لکویه ولاتی گشت نه و نه ته وانه ی دانا که له سه ر خاکی تورکیا ده ژین (۱/۲۰) بویه ده توانین بلین، له و کاته دا له سه رده می شورشی رژگاری نیشتمانی تورکیادا، کورده کان هاوشان له گه ل نه تاتورک دژنی داگیرکه ران جه نگاون، له سالی ۱۹۱۹ دا کاتی کووبونه وه یه کی ریکخراوه نیشتمانیه کان و ریکخراوه کانی بورژوازی نیشتمانی کرا، له ویدا «کومه له ی پاراستنی مافی نه نادولی روژمه لات» دامه زراو نه و کووبونه وه یه له (نه رزه روم) به ستر، هه ندی له ده سته و تا قمی تیگه یشتهووی کورد به چه شنیکی زور کاریگر تئیدا به شداربوون و به هه موو تواناوه پشتیوانی

تورکه کانیاں ده کرد، له خه باتی بزگاربخوازی نیشتمانی و دژایه تی نیمپریالزما چونکه پښیان و ابوو سه رکه وتنی نه و خه باته له وانه یه گه لی کوردیش به مافه نه ته وایه تبه کانی بگه یه نن، نه نجومه نی گه وړه ی نیشتمانی تورکیا له سالی ۱۹۲۰ له (نه نقره) کوږبووه، (۷۲) نوښنه ری کوردی تیا دا به شداریوون وبه ناوی نوښنه رانی کوردستانه وه هاوکاری مسته فا که مالیان ده کرد، (۵۶،۵۵/۷) به لام وا دیاره تورکه کان پاش نه وه ی توانیان ولاتی هاوپه یمان له ریگای په یمانی لوزان، له په یمانی (سیقه ر) سه باره ت به چاره سه ری کیشه ی کورد په شیمان بکه نه وه، ده ستیان دایه سیاسه تی (تتریک) کردنی کورده کان. کورده کانیش له به رامبه ر نه م جوړه سیاسه ته، له سالی (۱۹۲۵) راپه رینی چه کدارییان له دژای نه تاتورک له ناوچه کانی باشووری روژمه لات بو به ده ستهینانی مافه نه ته وایه تبه کانیاں به ریاکرد، سوپای تورکیش له و سالا دا به (۲۵) هه زار سه ریازو (۱۲) فروکه ی چه نگسی که وته گیانی نه و راپه رینه و به زه بری شاگرو ناسن کوژانديه وه، له و شالاوه یدا (۲۰۶) گوندی ویران کړبو (۸،۷۵۸) خانووی سوتان و (۱۵،۲۰۰) که سیښی کوشت (۶۱/۷)، له و کاته وه سوپای تورکی تا نیستا رووبه رووی گه وړه ترین و ترسناکترین کیشه ی ناوځوسی بژته وه راپه رینی کورده کان هه ر له وی نه وه ستا، به لکو له دوا ی (۱۹۲۵) چه ندین راپه رینی تری وه ک (۱۹۳۰-۱۹۳۶) ی به دوا داهات، جا بو ته فرو توناکردنی نه و راپه رینانه ش بن شک سوپا پیویستیه کی زوری به چه ک و جبه خانه ی سوپایی مه بوو بو نه وه ی بتوانی په ره به چه ننگه که ی بدات، له و کاتانه شدا، ته نیا سه رچاوه ی چه ک و جبه خانه ی چه نگی سوپای تورکیا سوځیه ت بوو، بو سه لماندنې نه و راستیه ش، سوځیه ت له سالی ۱۹۲۵ په یمانی دوستایه تی و بن لایه نی بو ماوه ی (۱۰) سال له گه ل تورکه کان مورکرد، هه ر له چوارچیوه ی نه و په یمانه ش دا له سالی (۱۹۳۴) تورکیا بو پوشته کردنی کارگه پیشه سازییبه کانی (۸) ملیون دولاری وه ک یارمه تی، به بی قازانچ له سوځیه ت وه رگرت ۵۵/۴

نایا نه و یارمه تی دانه ی سوځیه ت له و کاته دا مانای نه وه ناگه یه نن، که سوځیه ت رازیبه به لیدانی کورده کان؟!

جا له دهر نه نجامی نه م شه ره به رده واهه دژای کورده کان سوپا به ته واوه تی حوکمی میلیتاریانه ی ځوی به سه ر تورکیا داسه پانندو، له و کاته وه تا نیستا به فعلی سی به کی ځاکی تورکیا که وته ژیر پوستالی عه سکه ری یه کانه وه، لیره داچه ند پرسپاریک دپته څاروه، نایا نه گه ر (۳۵) هه زار سه ریاز ته نیا بو دامرکاندنه وه ی راپه رینی کورده کان به کارهاتبی، ده بیت ریژه ی گشتی سوپا له و کاته دا چه ند زه به لاح بوو بیټ؟! نایا ژیر خانیکی دا ته پیوی نابووری

له ئه نجامى شى كردنه وهى هۆكاره كانى ئه و (۲) كوده تايه ، ده گه ينه ئه و راستيه ، كه دام و ده زنگاي ده ستورى ولات ، كه خۇي له په رله مانى توركى دا ده دۆزىته وه . چونكه له ئه نجامى ئه و قه يرانانه نه يده توانى به ره نگارى و به ريه رچى لادانه كانى ده سه لاتى سياسى ولات ببيته وه . بويه سويا له رىگاي ئه و كوده تا يه ك له دواى يه كانه يدا ، له جياتى دام و ده زنگاي ده ستورى به و كاره هه لده ستا ، نه مه ش ئه و راستيه ده رده خا ، كه سويا خۇي به تاكه هيزى شه رعى ولات ده زانينت و خۇي له سه رووى هه ردوو ده سه لاتى جى به جى كردن و ياسادانان داده نيت به لكو سويا له رىگاي هه ر چوار ده ستورى (۱۹۲۱، ۱۹۲۴، ۱۹۶۱، ۱۹۸۴) . كه خۇي دارينه ريان بووه . ئه وه مان بۇ دوويات ده كاته وه ، كه ده سه لاتى ياسادانان و جى به جى كردن به ته واوه تى له ژير كوئنترولى سويا دا بووه و ده ورى عه سكه رى له ژيانى سياسى توركه كان خستوته روو . ده ستورى (۱۹۲۱، ۱۹۲۴) له سه رده مى باوكى سويا ئه تاتورك دارينژان ، ده ستورى (۱۹۶۱) له سه ر ده ستى تا قمى جه مال گورسيل فه رمانده ي كوده تاي (۱۹۶۰) هاته كايه وه . ده ستورى (۱۹۸۲) دواى كوده تايه كه ي كنعان ئيفرين له سالى (۱۹۸۰) دارينژا ، كه تا ئيسنا توركه كان له رىگاي ده ستورى (۴) مدا ولات به ريوه ده بن . نه مه شيان ديسانه وه بالا ده ستى سويا ده رده خا له به رامبه ر سياسيه كانى ئه مروى توركيا . سويا له رىگاي ده ستوره كانى ملي به سياسيه كان كه چ ده كرد . بۇ ئه وه ي به گويزده ي ديدو بۇچوونى عه سكه ره كان ، له خزمه تى ده سه لاتى سياسى ميلتارى توركيا داين . جگه له وه كاتى سويا له كوده تاي (۱۲ ماينى ۱۹۶۰) گه يشته ئه و قه ناعه ته ؛ كه دامود زنگاي ده ستورى ولات ، ناتوانيت رووبه رووى كيشه ناوخۇي و ده ركه يه كانى ولات ببيته وه ، له لايه ك ، بو خزمه ت كردنى نامانجه عه سكه ريه كان و ده سه لاتى ميليتاريانه ي خۇي ، له لايه كى تره وه له دواى كوده تاي (۱۹۶۰) به چه ند مانگ (ئه نجومه نى ئاسايشى نه ته وه ي توركى) له به رامبه ر په رله مانى توركى قيت كرده وه و هه موو برياره چاره نووسسانو گرنگه كانى ولاتى سه باره ت به ئه من و ئاسايشى ولات خسته ژير ركىفى ئه و ئه نجومه نه نوئى يه وه ئه م ئه نجومه نه ش له پيال ئه نداميه تى (سه روك كۆمارو سه روك وه زيران و وه زيره كانى ده رده وه و نارو وه و جه نگ . گشت ئه ندامه كانى ترى ئه و ئه نجومه نه عه سكه رى بوون . سه روكى ئه ركانى گشتى و جيگره كه ي ، فه رمانده گشتى يه كانى هيزه كانى زه مينى و ئاسمانى و ده رياينى ، ئه وساي تورك ، كه تازه له دوو جه نگ هاتيبته ده رى ، چون به رگه ي

پیداویستییه کانی سوپایه کی وا زه به لاهی گرتووہ ؟! نایای ئه مه مانای ئه وه ناگه یه نن که ره وتی میلیتاری کردنی ولاتی تورکیا له و کاتہ وه سه رچاوه ی گرتب و ئیستاش سه ره رای باری خرابی ئابووری ولات په ره به داموده زنگای ئه و سوپا زه به لاهه ده درئ ؟!

به لام سالی ۱۹۳۹ ، سالیکی گرنکه له وه رچه رخانی زیاتری پرچه ک کردن و زیادکردنی ریزه ی توانای سه ربازی تورکیا ، چونکه له و ساله دا جیهان که وته نیو ناشوبی جه نگی گیتی دووه مه وه ، هه رچه نده تورکیا ، به هیزه کانی خوی به شداری جه نکه که ی نه کردو گوئی رایه لی راسپارده ی (ناشتی له ناوه وه ، ناشتی له دهره وه) ی ئه تاتورک بوون و تا روزانی کوتایی جه نگ خویان نه کرده لایه ن له و جه نکه دا.

به لام دله راوکی ی تورکه کان له به شداری کردن و به شداری نه کردن ، له به ره به ری کوتایی جه نگ نه ماو خویان دایه پال ولاتانی هاوپه یمان ، که چی سوپای تورکیا له یه که م روزی جه نکه وه تا کوتایی جه نگ له حاله تی ئاماده باشی دابوو ، هه ر که سیک سه ردانی تورکیای کردبایه له و کاتانه دا ، بوی دهرده که وت ، که تورکیاش وه ک هیزکی به شداری بوی جه نگ مامه له ی ده کردو نزیکه ی (۱) میلیون سه ربازی بو ئه و مه به سته ش ئاماده کردبوو ، (۴/۵۰) . هه روه ها له هه مان سالدا (۱۹۳۹) بو یه که مین جار له کاتی ناشتی بودجه ی تایبته بو سوپا ته رخان کرا ، که ئه مه ش بووه باریکی گران به سه ر ئابووری ولاته وه (۴/۷۱) ، به لکو له سالی ۱۹۴۲ (۳۲۰) میلیون لییره بو بودجه ی عه سکه ری ته رخان کرا ، واته (۳) به شی داهاتی ده ولت له و ساله دا . (۳/۴۵) ، ئه م ئاماده باشیه ی تورکه کانیش خوی له گرنگی و ستراتیجی شوینه که یان ده دوزییه وه ، که ئه ویش خاوه نداریه تی هه ردوو گه رووی بسفووور دهرده نیله ، که ده یتوانی به هوئی ئه و شوینه یه وه (پارسه نگی هیزه کان) ی شه ر بگورئ . ئه مه ش وای له تورکه کان کرد ، که به رده وام له ماوه ی جه نگی جیهانی دووه مدا چاوه رئ ی په لاماردانی یه کیک له لایه نه شه رکه ره کان بین ، به تایبته تی ئه لمانیا ، هه ر ئه و ترسه ش بوو وای له تورکه کان کرد ، که په یمانی دؤستایه تی و په لامارنه دانی یه کتر له ۱۹۴۱/۶/۱۸ مؤریکات و له کاتی جه نگدا ریگا به (باریجه) جه نکه یه کانی ئه لمانیا بدات له گه روه کانی ته راتین یکات ، هه روه ها نیوه ی که ل وپه له نیردراوه کانی خوی له نیوان سالانی ۱۹۴۱ تا ۱۹۴۲ بو ئه لمانیا بنیری (۳/۴۵) ، ئه م خو ئاماده کردنه ی سوپای تورکیاش له سه ره تای جه نگ وه ک زه روره تیک خوی هینایه پیشه وه کاتی ئه لمانیا له (۲۲) نابی (۱۹۳۹) په یمانی بن لایه نی کردنی سوقیه تی له جه نگ له گه ل سوقیه ت مورکرد (۸/۲۹۶) ، ئه وه بوو تورکه کان ترسیکی زوریان ئ نیشته ، به تایبته تی له

نامانجه ستراتيجی يه کانی سوقیه ت بو گه یشتن به ناوه گهرمه کان، که نه و نامانجه ی سوقیه تیش له داگیرکردنی هه ردوو دورگی یه ده رده نیل و بسفور خوی ده نواند، جگه له وه فه ره نسواو به ریتانیاش به هه مان شیوه ترسیان له و په یمانه نوئی یه ی سوقیه ت و نه لمانیا لا په یدا بوو.

جا بو نه وه ی ریگا له و مه ترسیه گه وره یه بگرن و هه روه ها چاودیری بازرگانی سوقیه ت و نه لمانیا له ده ریای ره ش بکن، له (تشرینی یه که می ۱۹۳۹) واته دوی مانگیك و هه فته یه ك له و په یمانه ی سوقیه ت و نه لمانیا، به ریتانیا و فه ره نسا په یمانی هاریکاریان له گه ل تورکیادا مورکرد، به گویره ی نه و په یمانه، هه ردوو ولات به لینی یارمه تی دان و فریباگوزاری تورکه کان ده که ن، کاتی دووچاری هیرش کردنه سه ر هات له لایه ن ولاتیکی نه وروپی (واتا نه لمانیا)، هه روه ها هر کاتیکیش شه ر گه یشته ده ریای سپی ناوه راست، تورکیا یارمه تی ولاتانی هاوپه یمان ده ات. (۶۵،۶۴/۴)، هه رچه نده وه ك پیشتر ناماژه مان بو کرد، تورکیا سه ره رای مورکردنی نه و په یمانانه ی له گه ل هاوپه یمانان، په یمانی دوستایه تی له سالی ۱۹۴۱ له گه ل نه لمانه کان مورکرد. بی شک وا دیاره تورکیا ده یه ویت خوی له گیجه لی نه لمانیا بیاریزیت به تایبه تی پاش نه وه ی دهستی به سه ر ولاتانی به لقان و نه وروپای ناوه راست داگرت و ناگری شه ری نه لمانه کانی ئی نزیک که وتوه.

به لام له و کاته دا واته له سالی ۱۹۳۹، تورکیا پیویستی به یارمه تی و هاریکاری هاوپه یمانان هه بوو، هه روه ك له پیشه وه ناماژه مان بو کرد، هه روه ها بو نه وه ی بتوانی له و ریگایه وه یارمه تی ئابووری و عه سکه ری بو سویا (۱) ملیونه که ی دابین بکات، به تایبه تی بودجه ی تورکیا به هیچ شیوه یه ك توانای به خویکردن و پرچه ك کردنی (۱) ملیون سه ربازی نه بوو. بویه نه گه ر بیتو سه یری بری نه و یارمه تیانه بکه ین که به گویره ی نه و په یمانه دهستی که وتوه، یارمه تی کی باشی باری ئابووری تورکه کانی داوه، نه و ریکه وتنه بو ماوه ی (۱۵) سال به رده وام بوو. وه کومه لیک ریکه وتنی دارایی پیوه گری درابوو، تورکیا به گویره ی نه و ریکه وتنه داراییانه (۲۵) ملیون جونه یه یی نیسته رلینی بو کرینی پیداویستی جه نگی له فه ره نسواو به ریتانیا وه رگرت، هه روه ها قه رزیک ی (۱۵) ملیون جونه یه یی زیریشی پیدرا، له گه ل ریژه یه کی ترکه خوی له (۲۵) ملیون جونه یه یی نیسته رلینی ده دا، بو یه کلاکردنه وه ی قه رزه بازرگانیه ده ستبه سه رداگیراوه کانی له فه ره نسواو به ریتانیا، (۲/۲۴) هه روه ها نه مریکاش به پی ی یاسای (التعویض والتأجیر) له سالی ۱۹۴۱ وه تا کوتایی هاتنی جه نگ نزیکه ی (۹۵) ملیون دلاریان وه ك یارمه تی سه ربازی پیشکه ش به تورکه کان کرد (۷۴/۴)، به گویره ی په یمانی ۱۹۳۹ له و کاته وه تا کوتایی هاتنی جه نگ، نه رکی دابین کردنی چه ك و پارهی پیویست بو

سویای تورکیا به شیوه یه کی سه ره کی که وته نه ستوی به ریتانیا .
 دواى جه نگیش کاتیک باری ئابووری به ریتانیا به ره و خراپی رویشته ،
 هه روه ک پیشتر له م نویسته دا باسمان کرد داواى له نه مریکا کرد ، که له مه ودا
 نه رکی یارمه تی دانی یونان و تورکیا بگریته نه ستو . بویه ده توانین بلین له
 سالانى (۱۹۴۷-۱۹۹۴) (۸۰٪) بودجه ی سویای تورکی له لایه ن نه مریکاوه
 به به رده وانی دابین کراوه .

هه روه ک ولیه م هارتونگی پسیوری کونترول کردنی چه ک و ئاماده کاری
 راپورتی نه نستیوتی سیاسه تی ده وی . بو به کارهینانی چه کی نه مریکی له دژی
 کورده کانی تورکیا ، له م ماوه یه دا ئاشکرای کرد که ۸۰٪ ی پیداویستی تورکیا
 له چه ک ، له نه مریکاوه دابین ده کری (۱/۱۹) .

تواناو قه باره ی سویا له دواى سه ره له دانی کیشه ناوخوی و نیقلیمی یه کانی تورکیا

زه به لاج کردن و پر چه ک کردنی سویای تورکیا ، به باشتیرین که ره سته و نامیرو
 ماشینی چه نکی ، خوی له به ره نگاریونه وه ی دوو مه ترسیدا ده دوزیه وه .
 یه که میان : به ترسی سوقیه ت ، که گه شه پیدانی سویای تورکی به داخوازی یه کی
 ده ره کی داده نرا ، بو به ره نگاریونه وه ی مه ترسی سوقیه ت ، به تاییه تی نه م
 بۆچوونه له لایه ن نه مریکاوه پی ی له سه ر داده گيرا .

دووهمیان : مه ترسی له کیشه ناوخوی و ناوچه ییه کانی ده وره ری تورکیا ، نه م
 پر چه ک کردنه ش به داخوازییه کی ناوه وه داده نراو له لایه ن خودی تورکه کانه وه
 پی ی له سه ر داده گيرا ، نه مه ش مانای نه وه نی یه که ده ره وه چاوی
 له مه ترسیه کانی کیشه ناوخوی و نیقلیمی یه کانی تورکیا پویشینی و هیچ کاریکی
 بۆ نه کردین . به لام نه گه ر کرابیتیش ، هه وی پارسه نگی هیزه نیقلیمی یه کانی
 داوه و نه یویستوه نه و پارسه نگی یه لاسه نگ بن ، جگه له سوقیه ت به هیچ لایه کی
 تردا بشکینته وه ، بۆ نمونه نه مریکا بۆ نه وه تی پارسه نگی هیزی عه سکه ری نیوان
 یونان و تورکیا بیاریزیت و مه ترسی شه رو پیکزادان له نیوان نه و دور ولاته
 رونه دات و هیچ لایه ک له لایه کی تر توانای سه ربازی زیاتر نه بیت ، له سالانی ۷۰
 به م شیوه یه پارسه نگی تواناو قه باره و جۆری چه که کانی نیوان هه ردولای
 پاراست ، هه رچه نده تورکیا به ریژه و ژماره ی دانیشتوان له یونانه کان زیاتر بوو .

به لام له ریزه ی چه ک و جوړی چه ک هیچ لایه ک له لایه کی تر چه ک و توانای سه ریازی زیاتر نه بوو، ژماره ی دانیشتوانی یونان له سالانی ۶۰ (۸,۹۰۰,۰۰۰) که س بوو، هیزی ناسمانیشی له (۲۲۵) فروکه ی چه نگی نه مریکی پینک هاتیبوو، هه روه ها هیزی دهریاییشی له ۱۲ مدمره و ۷ پاپوړی پاراستنی که نارکان پینک هاتیبوو، که چی ژماره ی دانیشتوانی تورکیا (۳۷,۹۰۰,۰۰۰) که س بوو، هیزی ناسمانی تورکه کان له ۲۲۸ فروکه ی چه نگی هیزی دهریاییشی ۱۴ مدمره و ۸ پاپوړی پاراستنی که نارکان پینک هاتیبوو، هه روه ها نه مریکا بؤ نه وه ی هیزی ناسمانی هیچ لایه ک له وی تر زیاتر نه بئ، نه وا به قه دهر یه ک چه کیان پین دهروشی، بؤ نمونه نه مریکا له سالی ۱۹۷۲ هه ر ولاته ی به قه دهر یه ک ۴۰ فروکه ی چه نگی جوړی فانتومی پین فروشتن (۱۸۲/۲)، سه باره ت به مه ترسی یه که م نه مریکا زور ژیرانه سوپای تورکی بؤ نه و کاره ناماده کردبوو، جگه له وه نه مریکا له پال نه و هیزی تورکیا، هیزه کانی خوی زور به باشی له ناوچه که و له ناو تورکیا، له رنگای بنکه سه ربازی و جاسوسی یه کانیه وه به سه ر سوقیه ت، که خوی له ۱۲۴ بنکه ده دوزیه وه (۳۸/۱۸)، جیگای خوی زور قایم و چه سپاندبوو، به رده وامیش که شتی شه شه م. (الاسطول السادس) له دهریای سپی جیگیربوو، سه باره ت به مه ترسی دووم تورکه کان دوا ی قه یرانی قوبرس له سالی ۱۹۶۴ و گه شه سه ندنی کیشه ی کورد له ناو خوی ولات و به ته واو ته ی بیروکه ی به هیزکردنی سوپای تورکیایان له دهره وه ی ویست و نیراده ی نه مریکا له لایه ن تورکه کانه وه، گه لاله بوو، نه م نارنه زوه ی تورکه کانیش بؤ خوپرچه ک کردن به ته واو ته ی له دوا ی داگیرکردنی قوبرس له لایه ن سوپای تورکیا وه له (۲۴ ته موزی ۱۹۷۴) به رجه سته بوو، کاتی نه مریکا به مه به ستی پاشه کشه به هیزه کانی تورک له و دورگه یه، بؤ صاوه ی چوار سال (۱۹۷۴ - ۱۹۷۸) نارندنی چه ک و جبه خانه ی چه نگی له تورکه کان بری، تورکیا که وته هه لیه زه کردن بؤ دابین کردنی چه ک، نه وه بوو له وکاته وه تورکیا بؤ خوپرچه ک کردن رووی له بازاره کانی نه لمانیاو هوله نداو قه رهنساو ولاتانی نه وروپی کرد.

له وکاته وه چه کی نه وروپییه کان، به تایبه تی نه لمانه کان که وته خزمه تی سوپای تورکی، جا بویه لیزه دا به پیویستی دهرانین، هه ندیک ناماری توانای سه ربازی تورکی، له پینودانگه ی کیشه ناو خوی یه کانی تورکیا، وه ک کیشه ی کوردو، کیشه ی ثقیلمی یه کانی تورکیا، له گه ل یونان به تایبه تی و ولاتانی عیراق و نیران و سوریاو بلغارو دواتر روسیای دوا ی چه نگی سارد، به گشتی له گه ل چه ند سه رنج و لیکدانه وه یه ک بخه ینه به رچاو، هه روه ها ره وتی به میلیتاری کردنی ده وله تی تورکیاش، له رووی قه باره و ژماره ی سه ربازی و هیزه تایبه تی یه کانی

تری ده ولت و هیزه کانی ناوخو... هتدو جوړی چه ک و ژماره ی تانک و زریپوش و تویه کان و هیژی دهریایی و ناسمانی بخی نه به رچاو .

به پی ی نه و نامارانه ی له سال ۱۹۷۲ هه یه ، (۳/۱۱۰) توانای سه ربازی تورکه کان به م شنیوه یه بوو ، واته دوو سال پیښ داگیرکردنی قوبرس له لایه ن تورکه کانه وه له (۲۴ ته موزی ۱۹۷۴).

* هیزه کانی زه مینی / نیزامی : ۱۴ فرقه ی سه ربازی ، که ۱۲ فرقه بیان پیاده بوو ، ۱ فرقه زریپوش ، ۱ فرقه ی میکانیک . سه ربه خو : ۸ لیوای سه ربه خو ، که ۳ لیوایان پیاده بوو ، ۵ لیوای زریپوش بوو ، ۲ لیوای په ره شوت ، کوی هیزه کانی پیاده ۳۹۰ هه زار که س بوو .

* هیزه کانی ناسمانی / ۳۶۰ فروکه ی چه نگی ، کوی سه ربازی هیزه کانی ناسمانی ۵۰ هه زار که س بوو .

* هیزه کانی دهریایی / له ۱۰ غواصه و ۶ فرقاطه و ۱۰ مدمره و ۱۸ پاپوړی پاسه وانی و ۸ پاپوړی طورید . کوی سه ربازی نه م هیزه ش ۲۷ هه زار سه رباز بوو .
* هیزه کانی چه ندرمه / که هیژی یارمه تیده ری سوپایه و له ژیر سه ربه رشتی سوپادایه . ژماره که ی له و ساله دا به ۷۵ هه زار چه ندرمه مه زه نده ده کرا .

* سوپای یه ده گ (الاحتیاط) / نزیکه ی ۵۰۰ هه زار سه رباز بوو . توانای سه ربازی و ریژده و ژماره ی سه ربازی سوپای تورکی له سالانی هه شتادا به م شنیوه یه بوو (۱۱۴، ۱۱۳/۵).

* هیزه کانی زه مینی / نیزامی : ۱۷ فرقه ی سه ربازی ، که به م شنیوه یه دایه ش کرابوو : ۱۴ فرقه ی پیاده ، ۱ فرقه ی تانک ، دوو فرقه ی میکانیک . سه ربه خو : ۱۶ لیوای سه ربه خو ، که ۴ لیوای تانک بوو ، ۵ لیوای پیاده ، ۱ لیوای په ره شوت ، ۱ لیوای کومانڈو ، ژماره ی تانکه کانی سوپای تورکی ۳۵۰۰ ده بابه و ۱۶۰۰ ناقله ی سه ربازی هه لگریوو ، کوی سه ربازی هیزه کانی زه مینی تورکی ۵۷۰ هه زار سه رباز بوو .

* هیزه کانی ناسمانی / ۴۰۰ فروکه ی چه نگی ، کوی سه ربازی هیزه کانی ناسمانیش ۵۱ هه زار سه رباز بوو .

هیزه کانی دهریایی / پیک هاتبوو له ۱۴ غواصه و ۱۲ مدمره و ۲ فرقاطه و چه نندین پوډل پاپوړی تری جوړاو جوړی پاسه وانی و (کاسخه ی نه لغام) و هتد . کوی سه ربازی هیزه کانی دهریایی ۴۵ هه زار سه رباز بوو .

* هیزه کانی چه ندرمه / له سال ۱۹۷۹ گه یشته ۱۲۵ هه زار چه ندرمه .

* سوپای یه ده گ (احتیاط) / نزیکه ی ۵۰۰ هه زار سه رباز بوو ، هه روه ها توانای سه ربازی و ریژده و ژماره ی سه ربازی سوپا، تورکی له نیوان سالانی (۱۹۹۱)۔

۱۹۹۲) به م شنبه یه بوو (۷۴،۷۳/۹).

* هیزه کانی زه مینی / له ۳۸ فرقه ی سه ریازی پینک هاتوه، که به م شنبه یه بوو ۲۲ فرقه ی پیاده، ۷ فرقه ی تانک، ۷ فرقه ی میکانیک، ۲ فرقه ی کۆماندۆ، ۱ فرقه ی په ره شووت، ژماره ی تانکه کانی سوپای تورکی ۲۷۸۲ تانک و ۲۵۶۰ ناقیله ی سه ریازی هه لگرو ۴۱۸۷ تۆپی قورس و سووکی جۆراوجۆر، کۆی سه ریازی هیزه کانی زه مینی ۴۷۰ هه زار سه ریاز بوو.

* هیزه کانی ناسمانی / له ۶۵۰ فرۆکه ی جه نگی پینک هاتیبوو، که ۵۳۰ فرۆکه ی له خزمه تدا بوو، وه ۱۲۰ فرۆکه که ی تریش له کۆگاکانی هیزی ناسمانی هه لگیراوه و کاری پین نه کراوه. هه روه ها هیزی ناسمانی تورکی ۲۷۳ هه لیکۆپته ری جه نگی هه بوو.

* هیزه کانی ده ریایی / ۱۵ غواصه، ۱۲ مدمره، ۸ بارجه، ۲۲ پایپۆری جه نگی جۆراوجۆر، ۷ پایپۆری ناوی و وشکایی، کۆی سه ریازی هیزه کانی ده ریایی ۵۲ هه زار سه ریاز بوو.

هیزه کانی جه ندرمه / ۱۲۰ هه زار جه ندرمه.

* پارنزه ری گونده کان (حماة القرى) / له سالی ۱۹۹۰ تورکیا ۹۰ هه زار چه کداری له م جۆره ی هه بوو (۱۳/۱۰).

* سوپای یه ده گ (احتیاط) / ۱،۱۰۷ ملیونیک و سه نو خه و ت هه زار سه ریاز بوو، که به م شنبه یه به سه ر هیزه کان دابه ش بوویون، زه مینی ۹۵۰ هه زار، ده ریایی ۸۴ هه زار، ناسمانی ۷۳ هه زار (۷۴،۷۳/۹).

هه روه ها په رده وام بودجه ی سوپا له پان نه و هه مو یارمه تیه سه ریازی یانه ی نه مریکا و ناتۆ، ریژه ی (۵/۱) ی له داهااتی گشتی تورکه کان داگیرکردوه.

به چاوپنځشان دنیکی خیرا به و نامارانه ی سه ره وه ده گه ینه کۆمه لیک راستی، له وانه به رده وام توانای سه ریازی سوپای تورکی هه ر ۱۰ سال جاریک، به تاییه تی دوا ی هه دوو کۆده تایه که ی (۱۹۷۱، ۱۹۸۰) له گه شه سه دندنا بووه و له چاکترین حاله تی داو له کاتی ناشستی ژماره ی سه ریازه کانی سوپای تورکی به یه ده گ و نه وانه ی له خزمه تدان خۆی له ملیونیک سه ریاز داوه. واته هه ر له کاتی جه نگی یه که می جیهانی یه وه. که ژماره ی سوپای تورکی ۱ ملیون سه ریاز بوو، تانیستا به هه مان ژماره و قه باره ماوه ته وه و به لکو نه م ریژه یه له دوا ی سالانی (۱۹۹۱-)

۱۹۹۲) زۆر زیاد ی کردوه و له ملیونیک زیاتر تییه ر ده کات، ده گاته (۱،۶۸۹،۲۰۰) سه ریاز به هه ر دوو شنبه که یه وه، هه روه ها نه گه ر بیت و سه یری ژماره ی سوپای چه کداری تورکی بکه یین له نیوان سالانی (۱۹۸۰- ۱۹۹۱) بیۆمان ده رده که ویت، که ژماره ی سوپای چه کداری تورکی له سالی ۱۹۸۰ خۆی له ۶۴۶ هه زار سه ریاز

دهدات، که چی له سالانی (۱۹۹۱-۱۹۹۲) نه و ژماره یه که متر ده بیته وه بو ۵۷۹
هه زار سه ربار

هۆکاری نه م زیادبوونه وه ی ریژه ی سوپای چه کداری تورکی ده گه ریته وه بو نه و
گورانکاریه ئیقلمیمانه ی که له ناوچه که دا رویداوه. وه ک رووخانی ریژی شای
ئیران و هاتنه سه رکاری نیمام خومه یینی، له ده ستدانی گه وره ترین بنکه ی
سه ربارزی نه مریکی به هوی روخانی شا له ئیران و چه نگی ۸ ساله ی نیوان عیراق و
ئیران و گه شه سه ندنی بزوتنه وه ی بزگاریخوازی گه لی کورد له باشووری ریژه لاتنی
تورکیادا، بو سه لماندنی نه و راستیه ش چه نگی عیراق و ئیران و کوده تای ۱۲
نه یلوی ۱۹۸۰ تورکیا، هه ردوکیان له یه ک مانگدا رویدا، بویه سه یر نی یه حوکی
چه نرال (کنعان نیقن) ی کوده تاجیه که ی ۱۲ ی نه یلوی ۱۹۸۰ تا سالی ۱۹۸۹
به رده وام یی.

نه وه بوودای ۴ مانگ له کوتایی هاتنی چه نگی نیوان عیراق و ئیران، (کنعان
نیقن) وازی له ده سه لات هینا، و تورکت نوزال له شوینی دانرا، واته دووباره
ده سه لات درایه وه به مه ده نیه کانی تورک، هه روه ها نه گه ر بیت و جیوازییه ک
له نیوان ژماره ی یه که کانی کۆماندوی تورکی و ژماره ی (ناقیله ی سه ربارزی
هه لگر) ژماره ی پۆلیسی چه ندرمه ی نیوان سالانی ۱۹۸۰ و (۱۹۹۱-۱۹۹۲) بکه یین،
نه م یه که سه ربارزانه زور زیادیان کردوه، بو نمونه له سالانی هه شتا یه که
سه ربارزییه کانی کۆماندۆ خوی له (۱ تا ۲) لیوا تئپه ری نه ده کرد، که چی له سالانی
(۱۹۹۱-۱۹۹۲) گه یشته ۲ فرقه ی کۆماندو، هه روه ها ریژه ی (ناقله ی سه ربارزی
هه لگر) له سالانی ۱۹۸۰ خوی له ۱۶۰۰ ناقله ده دا، که چی له سالانی ۹۰ گه یشته ۳۵۶۰
ناقله ی سه ربارزی هه لگر، هه روه ها نه گه ر بیت و سه یری ژماره ی چه ندرمه بکه یین
له سالانی ۱۹۷۹ خوی له ۱۲۵ هه زار چه ندرمه ده دا، که چی له سالانی ۹۰ نه م ریژه یه
که م کرایه وه بو ۲۰۱ هه زار چه ندرمه. هوی نه م که م بوونه وه یه ش ده گه ریته وه بو
سه یق سه ره لدانی هینزکی تر له ناوچه کوردنیشنه کان به تاییه تی له لادییه کان،
نه ویش (پاسه وانی لادیی یه کانه) که پیشتر لادییه کان له ژیر کۆترونی چه ندرمه کان
دابوون، هوی زیاد بوونی ریژه ی نه م یه که سه ربارزیانه ش ده گه ریته وه بو
گه شه سه ندنی بزوتنه وه ی چه کداری پارتیزانی له ناوچه کوردنیشینه کان، نه م
یه که سه ربارزی و جوړه چه کانه ش، بن شک ده وری کاریگه ریان هه یه له شه ری دژ
به پارتیزانی، جا بو سه لماندنی نه و راستیه له ناماریکی (حلفی ناتۆ)، که ریژه و
توانای سه ربارزی ولاتانی سه ربه (ناتۆی) له نیوان سالانی (۱۹۹۱-۱۹۹۲)
له گۆناری THE NAYLITARY BALANCE- 1991-1992 ده ست
نیشان کردوه، له و ناماره دا ته نیا ژماره ی نه و تانک و ناقله و نه و چه کانه ی له و

ناوچانه دا ده‌ست‌نیشان‌كردوه، كه (حوكمى عورفيان ئى به‌رقه‌رارنى به – نووسه‌ر) واته‌ ناماژهى بۇ ژماره‌و جۇرى ئه‌و چه‌كانه‌ نه‌ كوردوه‌ كه‌ كه‌ وتونه‌ ته‌ باشوورى رۇژه‌لاتى ولاتى توركييا و سه‌ر سنوره‌كانى عيراق و سورييا و ئيران، كه‌ ده‌لئين ژماره‌ى ناقيه‌له‌ سه‌ربازه‌ هه‌لگره‌كانى توركى (۱۳۹۰) ناقيه‌يه‌ و هه‌روه‌ها توركييا خاوه‌نى ۲۸۰۰ تانكه‌ (۲۳۳/۹)، هه‌روه‌كه‌ له‌ بيشتر ناماژه‌مان بۇ نه‌ وه‌كرد كه‌ ژماره‌ى ناقيه‌له‌كانى توركى له‌سالانى (۱۹۹۱ – ۱۹۹۲) ۳۵۶۰ ناقيه‌يه‌ و هه‌روه‌ها ژماره‌ى تانكه‌كانى توركيش له‌ هه‌مان سالدا ۲۷۸۲ تانكه‌، واته‌ دواى ليك‌ده‌ركردنى ئه‌و ژمارانه‌، بۇمان ده‌رده‌كه‌ وىت كه‌ ۲۱۷۰ ناقيه‌ى سه‌ربازه‌لگرو ۹۸۳ تانك له‌ ناوچه‌ كوردنشينه‌كانى باشوورى رۇژه‌لات بلاوه‌ى پىن‌كراوه‌، جگه‌ له‌ وه‌ له‌كۆى ۴۷۰ هه‌زار سه‌ربازى هينزى زه‌مىنى، ئىستا كۆى ئه‌و هينزه‌ى سه‌رگه‌رمى ئه‌و شه‌ره‌ن له‌گه‌ل PKK دا، به‌هينزى سوپاو چه‌ندرمه‌ وه‌ خۆى له‌ ۲۰۰ هه‌زار سه‌ربازو چه‌ندرمه‌ ده‌دات (۱۹/۱۱). هه‌روه‌ها ئه‌گه‌ر بىت و ژماره‌ى (پاسه‌وانى گونده‌كانيشى) بخه‌بته‌ سه‌ر كه‌ له‌سالى ۱۹۹۰ (۹۰) هه‌زار پاسه‌وان بوو، بىن‌شك ئىستا ئه‌و ريزه‌يه‌ زيادى كوردوه‌، نه‌وا نزيكه‌ى ۳۰۰ هه‌زار چه‌كدارو سه‌ربازى توركى سه‌رگه‌رمى چه‌نگى دژ به‌كورده‌كانن، كه‌ ده‌كاته‌ (۳/۱)ى سوپاى توركى به‌گشتى جگه‌ له‌ مه‌ ئه‌گه‌ر بىت و سه‌يرى راده‌و تواناى سه‌ربازى هينزه‌كانى ده‌رباىى توركى له‌سالانى (۱۹۹۱ – ۱۹۹۲) بكه‌ين، سه‌ير ده‌كه‌ين ريزه‌و تواناى ئه‌و هينزه‌ش له‌چاو سالانى ۸۰ به‌شيوه‌يه‌كى سه‌رنج راكيشه‌و زيادى كوردوه‌، ئه‌مه‌ش ده‌گه‌ريته‌وه‌ بۇ ئه‌و ئالوزيه‌ به‌رده‌وامه‌ى نئون يونان و توركييا، له‌سه‌ر ديارىكردنى سنوورى ئاوى ئيقليمى و كيشه‌ى قوبرس، يونانه‌كان به‌پىن‌ئى ياساى (قانون البحار) ده‌يانه‌ وىت سنوورى ئاوى ئيقليمى خويان بۇ (۱۲) ميل دريژ بكه‌ نه‌وه‌، كه‌ چى توركه‌كانيش پىن له‌سه‌ر ۶ ميل داده‌گرن، بۇيه‌ زۇريه‌ى چاوديرانى سياسى ده‌لئين، ئه‌گه‌ر بىت و ئه‌م كيشه‌يه‌ چاره‌سه‌ر نه‌كرئى، توركييا به‌رامبه‌ر به‌و ئاره‌زوانه‌ى يونان ده‌سته‌وه‌ستان ناوه‌ستئى، ئه‌گه‌رى روودانى چه‌نگ له‌ نئون ئه‌و دوو ولاته‌ له‌ ئارادا ده‌بىت، به‌لام كاتيك به‌كىتى ئه‌روپا، بريارى وه‌رگرتنى توركه‌كان بدات له‌يه‌كىتى گومرگى ئه‌روپا و گوئى به‌مه‌رجه‌كانى يونان نه‌دات، كه‌ به‌رده‌وام يونانه‌كان به‌حوكمى ئه‌وه‌ى ئه‌ندامى كارو هه‌ميشه‌ىي ئه‌و به‌كىتيه‌ن، وه‌رگرتنى توركيياى به‌ ۳ مه‌رج به‌ستۆته‌وه‌، ئه‌و ويش ريگه‌دان به‌يونانيه‌ قوبرسيه‌كان بۇ هاتنه‌ ناو بازاری هاوبه‌شى ئه‌روپاى و چاره‌سه‌ركردنى كيشه‌ى كورد له‌توركييا و ريگه‌دان به‌يونانيه‌كان بۇ بريژكردنه‌ وه‌ى سنوورى ئاوى ئيقليمى خ: بان بۇ ۱۲ ميل، ده‌بىته‌مايه‌ى ئه‌وه‌ى كه‌ جه‌نگىكى مالكاولكارنه‌ له‌ نئون توركه‌كان و يونانيه‌كان رونه‌دات، به‌لام وادياره‌

ئەوروپاش دركى بە و مە ترسىە كوردىن ، بۆيە وە زىرانى دەره وەى يە كىتى
 ئە وروپا لە (۱۳، ۱۴/۶/۱۹۹۵) لە كۆيونە وەى لۆكسمبۇرگ بىرارى وەرگرتنى
 توركيایان لە يە كىتى گومرگى ئە وروپا لە سالى ۱۹۹۶ (۱/۱۲) پە سەند كەرد . بە م
 شىوہ يە ش يە كىتى ئە وروپا ئە و كارتەى لە دە ست يۆنانە كان دە رھىنا و ،
 مە سە لەى جە نگیكى ئىقلىمى لە نىوان ئە و دوولايە نەى خامۇش كەردە وە . ھەر
 بۆيە شە يۆنان لە ھە مان مانگدا كارتى توندوتۆل كەردنى پە يوہ ندىيە كانى لە گە ل
 (PKK) دژى توركيە خستۆتە گەر .

ھە روہا دامە زاندىنى ھە زاران بىنكەى موشە كى و توپخانەى قورس لە سەر
 سەورى ناوچە كانى قە فقاسيا و بە لتىق لە لايە ن روسە كانە وە . توركياش
 مە ترسى خۆى لە بلاوبونە وەى ئە و چە كانە خستۆتە روو ، داواي لە رووسە كان
 كەردوہ ، كە پابە ندى رىكە و تنامەى سالى (۱۹۹۰) بىت بۆ كە مە كەردنە وەى چە كى
 تە قلىدى لە ئە وروپا ، ئە و رىكە و تە ش لە لايە ن (۳۸) ولاتە وە مۆر كراوہ و
 توركيە و روسيا و ئە مريكاش ئە و رىكە و تە يان ئىمزا كەردوہ . بە لام رووسە كان
 بە ئاشكرا رايانگە ياندوہ ئە ئە وان پابە ندى ئە و رىكە و تنامە يە نابن . كاتىكىش
 مە ترسى توركە كان زياتر بوو . كاتى ئە مريكا و بە رىتانيا ھىچ نارە زايە كى
 خۆيان بە رامبەر بە و راگە ياندنەى رووسە كان دە رنە برى . ھە روہا توركيە بە
 ھۆى بىناتنەنى پىروژەى (گاپ) لە سەر ھە ردووو روبارى فورات و دجلە ، كە
 دە يە وىت لە رىگای ئە و پىروژە يە وە بارى ئابورى ولات و تواناي و زەى
 كارە بايى و زىاد كەردنى سامانى كشتوكالى خۆى پە رە پىبىدات ، كىشە يە كى زۆر
 گە وەى لە گە ل ولاتانى سوريا و عىراق بۆ ناوہ تە وە و بۆتە سە رچاوہى ئالۆزى
 پە يوہ ندى نىوان ئە و سى ولاتە و مە ترسى رووبەر بوونە وەى عە سكە رىشى
 ھىناوہ تە ناراوہ . جا توركياش دە يە وىت لە رىگای سوپايە كى بە ھىز و ئامادە
 و الە و دوو ولاتە بگە يە نىت ، كە نە توانن بە شىوہى سە ربازيانە دژى
 جىن بە جىن كەردنى ئە و پىروژە چارە نووسسازەى توركيە بوە ستن . بۆيە تا ئە و
 مە ترسىانە لە ئارادابىن ، دە سە لاتى عە سكە رە كان و قە بارە و ژمارەى سوپاي
 توركى رۆژ لە دواى رۆژ لە گە شە سە ندىدا دە بىت . بە لام ئە گە رى چوونە نىو
 يە كىتى ئە وروپا ، لە وانە يە بىنقە مايەى لە داىك بوونى توركيە يە كى ئە وتۆى
 بىن كىشە ، لە سەر ئاستى ناوخۆيى و ئىقلىمى .

تا كەى دە سە لاتی سياسيانەى عە سكەر لە توركيە بە ر دەوام

دە بىت ؟!

جگە لە كىشە دە رە كىە كانى توركيە ، تا ئىستا ئە و كىشە ناوخۆييانەى
 بە رۆكى توركيایان بە رنە داوہ و ھە رە شە لە ئاسايشى ناوخۆى توركيە دە كە ن ،
 خۆى لە (۲) كىشەى زۆر زەق و بە رچاودا دە دۆزىتە وە .

۱ - مه سه له ی جیابوونه وه ی کورده کان .

۲ - په ره سه ندنی نفوژی سیاسیانه ی نایین .

جگه له مه خراب بوونی باری ئابووری تورکیا و زیادبوونی ریژه ی قه رزه کانی سه ر تورکیا و نزم بوونه وه ی نرخی لیره و کورت هینانی بودجه ی ده ولت و نه بوونی دیموکراسی و جیگیرنه بوونی باری سیاسی ناوخوی تورکیا ، به هه مان شیوه هه ره شه له ئاسایشی ناوخوی تورکیا ده که ن ، به لام ئه م کیشانه ده رنه نجامی ئه و دوو کیشه ی سه ره وه ن ، زیاتر له وه ی که کیشه ی سه ره بوین .

شیوازی چاره سه رکردنی ئه و کیشانه ش ، خوی له دوو بۆچوونی جیوازا دا به دی ده کات بۆچوونی عه سکه ره کان و بۆچوونی سیاسیه کان ، تاقمی دووه م خوی له دوو بالدا ده خاته روو . بالی به که میان حزب و گروه سیاسیه چه پ و دیموکراتخوازه کان و که سایه تیه سیاسی و روشنبیره کان ده گرتنه خو ، که پارته کانی (گه ل و سوسیال دیموکراتی گه ل و دیموکراتی نوئ و کریکاران و که سایه تیه سیاسی و روشنبیره کان ده گرتنه وه) . ئه م باله چاره سه ری سه رجه م کیشه ناوخوییه کانی تورکیا له جئ به جئ کردنی ته واوی پرنسیپه کانی دیموکراسی به دی ده کات . بالی دووه میس له حزبه موخافزکاره کان و ئوسولیه کان و نه ته وه په رسته کان پیک دیت که پارته کانی (رنگای راست و نیشتمانی دایک و چه پی دیموکرات و ره فاه و بزوتنه وه ی نه ته وه یی ده گرتنه وه) هه ر یه ک له پارته کانی ئه م باله به شیوه یه کی جیا له یه ک ده روانه دیموکراسی ، بۆ نمونه ئوسولیه کان دیموکراتیان تا نه و راده یه ده وی ، که بزوتنه وه ی ئوسولی تیا گه شه ده کات ، له وه زیاتر دژی ده وه ستن . نه ته وه په رسته کان دیموکراتی ته نیا به نه ته وه ی تورکی ره وا ده بین . پارته ی رنگای راستی موخافزکاری به گشتی و سلیمان دیمریل به تایبه تی ، هه ر گۆرانکاریه ک به سه ر سیسته می سیاسی ولات دابیت به لای ئه وانه ده بیته مایه ی به ریاکردنی دیموکراسی ، ئه مه ش ده بیته هۆی زیاتر گه شه کردنی بزوتنه وه ی سیاسی کورده کان له ناو تورکیا و داموده زنگاکانی ، نه وه ش به هه ره شه یه کی جدی ده زانن له سه ر ئاسایشی نه ته وه ی تورک ، ئه م هه لوئسته ش له هه لوئستی سوپاوه سه رچاوه ی گرتووه . به لام ئه مه ش مانای وانیه که بالی دووه م دژی دیموکراسی بن ، چونکه خودی ئۆزال سه رۆکی پارته ی نیشتمانی دایک و چیله ری سه رۆکی پارته ی رنگای راست ، چاره سه ری کیشه کانی تورکیایان له زیاتر پیاده کردنی دیموکراسی له ولاتدا به رجه سته ده کرد . هه رچه نده ئۆزال گیانی خوی له سه ر ئه و بۆچوونه دانا ، چیله ریش له سه ره تای ده سه لات وه رگرتندا به لینی زیاتر هینانه دی دیموکراسی دا ، به لام

ئەۋىش دواتر لە و بەلنناھەى پاشگەز بوو و چووھ پال دىمىرل و سويا .
واتە مەسەلەى پىيادە كەردنى دىموكراتىيەت ، ئەگەر بەتەواوھ تىش
نەخە ملئرايىن ، بەلام بە دەرمانى چارەسەرى كىشە كانى ناوخۇى توركييا
دادە ئىزىت . بە مەش بۇمان دەردەكە وىت كە بالى دووھى تا قىمى سىياسىيە كان ،
لەسە ر شىۋازنىكى ھاۋچە رخانەى دىموكراسى كۆك نىن و ھەرىيە كە يان جۆرە
شىۋازنىكى دىموكراسىيانە بۇ چارەسەرى كىشە كانى ناوخۇى توركييا بە باش
دەزانن و پەيرەۋى دەكەن . بەلام تارادە يەك دەتوانىن بلىيىن ھەردوۋ بالەكە .
لە خالىكدا يەكتر دەگرنەۋە ، ئەۋىش بەرپا كەردنى دىموكراسىيە ، ئەمەلە لايەك ،
لە لايەكى تر ئەگەر حەزىيە موحافىزكارە كان دىمىموكراسىيە ، بەلام لە بەر
خىرو خۇشى بەرپوۋى بە ئەندام بوۋىيان لە يەككىتى ئەۋرپيا ، ناچارن حەز بە
چارەى دىموكراسىيەكەن ، چۈنكە ئەۋرپيا مەرجى ۋەرگرتتى توركە كانىيان لە و
يەككىتى يە بەستۆتە ۋە بە زىاتر پىيادە كەردنى دىموكراسىيەت و رىزگرتن لە مافى
مىرۇف لە توركييا . ھەرجى سوپاشە چارەسەرى ئەۋ كىشانە لە چوارچىۋەى
پرنسىپە كانى ئەتاتوركدا بەدى دەكات . ۋە تا ئىستاش لە توركييا شىۋازى
چارەسەرى عەسكە ريانە بۇ كىشەى كوردە كان لە نارادايە ، ھۇى زالبوۋى ئەم
بۇچوۋنەش بۇ بىن ھىزى دام و دەزگاي دەستورى ولات دەگە رىتتە ۋە . كە
ئاتوانىت روۋبە روۋى ئەۋ كىشانە بىتتە ۋە . ئۇيالى ئەۋ بىن ھىزىيەى دام و
دەزگاي دەستورىش دەكە وىتتە ئەستۆى سويا ، چۈنكە غەقلىيەتى سىياسىيانەى
سويا بەردەۋام رىگرىبوۋە لە بەردەم گەشەسەندى ئەۋ دام و دەزگايانە ، كە
ھەرگىز بوۋارى بە دىموكراتىزە كەردنى ئەۋ دامودەزگايانە و ژيانى سىياسى
توركيان لە رىنگاي دەستورە عەسكە رىيە كانە ۋە نەداۋە ، ئەمە شىيان بۇ (۲)
فاكتەر دەگە رىتتە ۋە . فاكترەى (۲.۱) تا ئىستىكارى پىن دەكرى ، بەلام
فاكتەرەى (۲) لە دواى كۆتايى ھاتنى جەنگى ساردو لە دايك بوۋى سىستەمى
ئوۋى جىپھان ئەۋ كارىگە رىيەى جازانى ئەماۋە .

۱ - زال بوۋى بىروراي راست رەۋانە و نەتەۋە پەرستانە و فاشىيانە بەسەر
سوپادا ، كە ئەمانەش خۇيان لە پرنسىپە كانى ئەتاتوركدا دەدۆزىنە ۋە .

۲ - ھەۋلەدانى توركييا بۇ پاراستنى لاي باشوۋرى پەيمانى ناتۇ لە جەنگى
ساردا ، چۈنكە ھەر شىلۇقىيەك لە ناۋ توركييا ، دەبوۋە مايەى لاسەنگە كەردنى
جەنگى سارد لە ئىۋان ھەردوۋ كەمپى دىر بەيەك لە ناۋچەكە دا .

۳ - دەسلەتتى مىژبۇۋىيانەى غەقلىيەتى عەسكە رىيە كان بەسەر سىياسىيە كانى
تورك . كە رەگ و رىشەكەى بۇ ھەلگە ۋتەى مىللىتارىيانەى ئىمپراتورىيەتى
عوسمانى دەگە رىتتە ۋە .

به لام له نه نجامی نه و گورانکاریه نوینیانه ی نه مرو به سه ر سیمته می کونی
 جیهاندا هات ، بووه مایه ی نه مانی جه نگی ساردو نه مانی روئی (حلقه
 سه ربازیه کان) بو پاراستنی پارسه نگی هیزه کان له نیوان هه ردوو به ره ی
 روژه لات و روژ ناوا له کاتی جه نگی ساردا . هه روه ها بووه مایه ی له دایکیبونی
 سیسته میکی نوئی جیهانی ، له سه ر بنه ماکانی (دیموکراتی – مافی مرؤف –
 بازاری نازاد) واته والاکردنه وه ی دهرگا له سه ر گشت نه و مه سه لانه ی که له
 ماوه ی (۷۰) سالدا باسکردنیان بقه بوو ، وه ک مافی نه ته وه ژنرده سته کان و
 سانسوری نایدولوجی و هتد . نه مه شیان گورزینکی کوشنده بوو ، له یه کیک له و
 هؤکارانه ی که پیشتر سویای تورکی بو مامه له کردن له گه ل ژباتی سیاسی تورکیا
 دهستی پیوه گرتبوو . هه روه ها نه مرو زوریه ی سیاسیه کانی تورک گه یشتونه ته
 نه و راستیه ، که بنه ماکانی نه تاتورک به و شیوه و جوهری داریژراون ،
 به به ریه ستنکی سه ره کی و هه میشه یی داده نریت بو گه شه نه کردنی باری سیاسی
 نه مروئی تورکه کان ، بویه سه یرنی یه سیاسیه کانی تورک بکه ونه خو بو
 هه لوه شانندنه وه دارمانی نه و بنه مایانه . سه روک ئوزال له ماوه ی حوکمرانی
 خویدا ، دانی به بوونی نه ته وه ی کوردناو ، به دووه م نه ته وه ی سه ره کی تورکیای
 دانا ، تانسو چیله ریش له م ماوه یه دا . له به رده م په رله مانی نه وروپی دانی به
 بوونی (۱۰) میلیون کورد له تورکیا نا ، نایا نه م هه لویستانه سه ریچی کردن نی یه
 له بنه مای (قه ومیه تی) نه تاتورک ؟! هه روه ها تانسوچیله ریش ، بو زیاتر
 که مکردنه وه ی ده سه لاتسی ده ولت به سه ر ئابوری ولتداو ریگه دان
 به سه ربه خوئی کردنی ئابوری تورکیا ، هه موو هه ولنکی خوئی و حکومه ته که ی
 خستوته گه ر بو هه راج کردنی پرؤژه کانی ده ولت ، تابتوانی پارسه نگی
 کورت هیئانی بودجه ی ده ولت راست بکاته وه ، ئیستا (۱۰۶) پرؤژه ی حوکومی له
 هه راج دایه ، نه و پرؤژانه ش خوئی له کارگه کانی ئاسن و پؤلاو پرؤژه کانی
 به ره مه مینانی نه وت و کاره با و چیمه نتو و پلاستیک و کیمیای و ئوتومبیل و
 بانکه کان ده دوزیته وه (۶/۱۵) . نایا نه م کاره له گورنانی بنه مای (ده وله تیه تی)
 نه تاتورک ناگه یه نی ؟! جگه له وه کاتی ئوسولیه کانی تورکیا توانیان له
 هه لیزاردنه کانی شاره وانی (۲۷ نازاری ۱۹۹۲) روژه یه کی باش به ده ست به یژن و
 سه روکیایه تی دوو شاره وانی گه وره ی وه ک نه ستامبول و نه نقاره بگرنه ده ست .
 به گه وره ترین زه بری کوشنده داده نریت ، که ئاراسته ی بنه مای (علمانیه ت)
 کرابی ، هه رچه نده نه م تا قمه له سالانی (۶۰) وه کاری سیاسی ده که ن به لام هیچ
 کاتیک به و شیوه یه ده سه لات و نفوزیان له نیو تورکیادا زیاد نه کردوه . نه مه ش
 نه وه ده گه یه نی ، نه مرو نه و (۶) بنه مایانه ی نه تاتورک ، که سوپا هه ولی
 پاراستن و مانه وه ی ده دات ، هیچ کامیکیان به که لکی نه مروئی ژباتی سیاسی و

ئابوورى و كۆمەلايەتى توركەكان نايەت . لە ھەمان كاتيشدا ئەو دەگەيەنى ، كە سويا لە بەرامبەر ھەندى كيشەى ناوخۇدا لە تانازل داىە ، لە ھەندىكى تيشدا لە گەل سياسىيەكان لە مەملانى داىە ، بە تايپەتى مەسەلەى زياتر بە ديموكراتيزە كوردنى توركيا . ئەم مەسەلەيش راستە وخق بە چارەسەركردنى سياسىيانەى كيشەى كورد گيرئدراوہ . ھەربۆيەئەمرؤ سويا بە ھوكمى ئەو گۇرانكارىانە ، خۇى لە بەردەم دوو گوشارى سەرەكى دا دەنۆزىتەوہ . يەكەمیان گوشارى ناوہوہ ، دووہمیان گوشارى دەرەوہ كە لە لاىەن ئەورويپەكان و ئەمريكاييەكانەوہ كارى بؤ دەكرئ . ھەردوويەرەكەش زەمىنەى بە ديموكراتى كوردنى توركيا ، لە چارەسەركردنى سياسىيانەى كيشەى كورددا بەدى دەكەن ، تا كيشەى كورد لە توركيا چارەسەر نەكرئ ديموكراتيزە كوردنى ژيانى سياسى بەكارنىكى مەحال دەزانئ . كە چى سويا چارەسەرى سياسىيانەى كيشەى كورد بە مەترسيەكى گەرە دەزانئ بؤ سەرەواری سياسى ئەمرؤى توركيا و بنەماى (قەومەتى) ئەتاتورك ، بەلام يەكلانەبوونەى تا ئىستاي كيشەى كورد لە توركيا و پئ داگرتنى سريا بؤ دژايەتى كوردنى دان ئان بە مافى ئەتەوہى كورد لە توركيا . دەگەرئىتەوہ بؤ ئەوہى كە ھىشتا ھەندى تاقمى سياسى شوقىنى و ئوسول و پارتى موخافزكارو بروجوازى راسترەوى تورك ، لە ژئير پەردەوہ وەك ھاندەرئك بؤ سويا ، دژى چارەسەرى سياسىيانەى كيشەى كوردنى لە توركيا ، بؤ نموونە لا بردنى ياساى قەلاچۆكردنى تيرۆريزم بە تايپەتى مادە (۸) . دەرگاى ديالۆگى سياسى بؤ چارەسەركردنى كيشەى كورد دەخاتە سەرپىشت ، كە چى زۆربەى حزبە موخافزكارو ئوسول و ئەتەوہ پەرسەكان دژى ئەو دەستكارىە وەستان ، بؤ ئەوہى كيشەى كورد چارەسەر نەكرئ . لە كۇتايى سالى رابردوو پارتى گەلى سوسىيال ديموكرات ، لە بەرامبەر پەسەندكردنى پرفۆزەكى DEP حزبەكەى چيلەر بؤ فرۆشتنى دامودەزگاو كارگەكانى حكومەت . داواى لا بردنى ياساى قەلاچۆكردنى تيرۆريزمى كرد بە ھەنگاويكى گرنكى دادەنا بؤ زياتر بە ديموكراتيزە كوردنى ولات . بەلام حزبە سياسىيە موخافزكارەكان و حزبى رەفاو حزبى تورك پەرسەتى (ئەلب ئەرسەلان) و حزبە راست رەوہكان لە پەرلەمانى توركى ، يەتوندى دژى دەستكارى كوردنى ئەو ياسايەراوہستان ، بە بيانووى ئەوہى كە ياساى نوئى دەبىتە ماىەى تەسكردنەوہى (مەفھومى) تيرۆر و تەسكردنەوہى بازنەى شىنۆھكانى تيرۆر ئەمش گوايە دەبىتە ھاندەرئك بؤ پەرە پيدان بە (نزەمى) جوداخوازى و ئازادى بيرورا . بەلام حزبى گەلى سوسىيال ديموكرات ، ھەرەشەى دەست لە كار كيشانەوہى لە حكومەت خستە بەردەم چيلەر ئەگەر بىت و ئەو ياسايەلانە برئت (۱۳/۴) . ھەربۆيە ئەمرؤ (۲۰%) سوياى توركى سەرگەرمى جەنگىكى بئى ھودەيە لە دژى كوردەكان و

نزیكە ی (۲۰۰) ھەزار سەربازو جەندەرمە و پاسەوانی گوندەكان و سەدان فرۆكە و زەربەش و ماشینی جەنگی بۆ خراوەتە گەر . سالانەش ئەم جەنگە سەدان ملیون دۆلار لە بودجە ی دەولەت دادەوێش . ھەر بۆیە ئەم جەنگە بە ھۆكاریكی سەرھەکی دادەنرێ بۆ داتە پیننی باری ئابووری ولات و كورت ھینانی بودجە ی دەولەت و كە لە كە بوونی قەرزەكانی سەر توركیا كە لە (۲) مانگی یەكەمی ئەمساڵدا خۆی لە (۷۱,۶) ملیار دۆلار دەدا . ھەروەك تانسۆ چیلەر لە لێدانێكیدا لە بەرامبەر سوپای توركی لە دیاربەكر ، بە بۆنە ی جەژنی سەری سالی نوێ ی (۱۹۹۴) رایگە یاند ، ئەم جەنگە ی دژ بە كوردەكان لە ماوە ی (۱۰) سالی رابردوودا (۵۵) ملیار دۆلاری دەولەتی ھەللووشیو (۶/۱۶) كە چی كۆی قەرزەكانی سەر توژكیا لە كۆتایی سالی ۱۹۹۴ خۆی لە (۶۵,۶) ملیار دۆلار دەدا . واتە ئەگەر سوپا ئەو شەری دژ بە كوردەكان بەرپا نەكردبایە ئیستا باری ئابووری توركیا بەرو ئاقاریكی باشتەر دەریزی ، چونكە زیادبوونی رادە ی قەرزەكانی سەر توركیا ، بۆ زیادبوونی قازانجی ئەو قەرزەنە دەگەریتەو ، بۆ نموونە قەرزەكانی سەر توركیا لە كۆتایی سالی (۱۹۹۴) خۆی لە (۶۵,۶) ملیار دۆلار دەدا كە چی لە ماوە ی (۲) مانگی یەكەمی سالی ۱۹۹۵ گەیشتە (۷۱,۶) ملیار دۆلار . ھەروەك خەزینە ی توركی رایگە یاند ، ئەم زیادبوونە بۆ قازانجی سەر قەرزەكان دەگەریتەو ، نەك بۆ وەرگرتنی قەرزێ تر . واتە لە ماوە ی (۲) مانگدا توركیا (۶) ملیار دۆلار قازانجی قەرزە درێزخایەن و كورت خایەنەكانی ھاتۆتە سەر . ئەمەش ئەو دەگە یەنی ئەگەر توركیا ئەو (۵۵) ملیار دۆلارە ی لە شەری دژ بە كوردەكان سەرف نەكردبایە ، ئیستا لە جیاتی ئەو ی توركەكان قەرزە بوونایە ، پاشكەوتی باشیان لە دراوی بیانی لاکە لەكە دەبوو . جگە لەو بە ھۆی پینشیل نەكردنی مافی مرۆف و خراپ نەبوونی باری ئابووری ئیستا توركیا زۆر بە سانایی ئەندامیەتی خۆی لە یەكێتی ئەوروپا مسۆگەر كردبوو ، دیموكراتیزە كردنی ولاتیش بەرو ئاقاریكی سەقامگیر تروگەشە كردووتر دەریوشت ، جالەم پیندانگەو سیاسییەكانی ئورك لە رینگای حزبە سیاسییەكانەو ھۆشاری زۆرتر دەخەنە سەر سوپا ، بۆ چارەسەر كردنی كێشە ی كورد لە توركیا ، چونكە كێشە ی كورد بە كلیلی دیموكراتی توركیا دادەنێن ، ھەر بۆیە ئیستا زۆر بە حزبە چەپ و لیبرال و بۆرجوازییە گێردراوەكان بە سەرمایە ی بیانی و گروپە رۆشنبیرەكانی ئورك ، پێ لە سەر شیوہ یەك لە شیوہ كانی چارەسەری سیاسیانە ی كێشە ی كورد دادەگرن .

ئیستا ئەو حزبانە چارەسەری كێشە ی كوردی توركیا یان خستۆتە بەرنامە ی

کاری خویانه وه هر بؤ نمونه کاتی (جیم بویئر) له کۆتایی سالی ۱۹۹۴ پارتی دیموکراتی نوئی راگه یاند، پئی له سه ر چاره سه ری دیموکراتیانه ی کیشه ی کورد به شینوازی (ئیداراتی لاهه رکه زی) له ناوچه کوردنشینه کان داگرت. ئەمه یان سه باره ت به گوشاره کانی ناوخو بؤ چاره سه رکردنی کیشه ی کورد له تورکیا. سه باره ت به گوشاره کانی ئەوروپا و ئەمیریکاش، واته گوشاره کانی دهره وه، به هه مان شینوه داوا له حکومه تی تورکیا ده که ن، که ده بئیت دهسکاری دهستووری تورکی یکریت. به تایبه تی ئە و برگانه ی، که رنگا له دیموکراتی ولات ده گرن.

هه روه ها ئە وروپا و ئە مریکا راسته وخو داوا له تورکه کان ده که ن، که زیاتر ریزی مافی مرؤف بگرن و به شینوه یه که له شینوه سیاسییه کان چاره سه ری کیشه ی کورد بکه ن له تورکیا. هه ر کاتیکیش تورکه کان ملیان بؤ ئە و بۆجوانه نه دابن، ئە و دوولایه نه مه ترسی بایکۆتی چه ک و نه ناردنن چه ک و وهرنه گرتنی تورکه کانیان له یه کیتی ئە وروپا خستۆته به رده م تورکیا. ئە مه ش ئە وه مان بؤ دهرده خا، که ئە وروپا و ئە مریکا ده یانه وئ له رنگای گوشاری نه ناردنن چه ک و جبهه خائنه ی شه ره وه سوپای تورکیا بئ ده سه لات بکه ن و ئە م گوشارانه ش بئ سوود نه بوو، چونکه توانی دیالۆگی به دیموکراتی کردنی تورکیا له نیو تورکه کانه وه بخاته به ریاس و لیکۆلینه وه. ئە وه بوو په رله مانی تورکیا له (۱۹۹۵/۷/۲۳) به کۆی (۲۶۰) دهنگ به رامبه ر به (۲۳) دهنگ بریاری دهسنتکاری کردنی (۱۷) ماده ی دهستووری سالی (۱۹۸۲) په سه ندرکو لابردنی ماده ی (۸) ی یاسای تیرۆرزمیشی بؤ سه ره تای مانگی ئە یلوی داهاتوو دواخست. هه رچه نده ئە م دهسنتکاریه ی دهستوور به هیچ شینوه یه که خۆی له قه ردی ئە و برگه و یاسایانه نادات که په یوه ندیان به مافه رۆشنبیری و نه ته وایه تی به کانی کورده وه هه یه. به لام لابردنی ئە و ماده ی تا راده یه که رنگا له به رده م دیالۆگی سیاسی له سه ر کیشه ی کورد له نیو تورکه کان ده خاته سه ر پشت و دهرۆزه یه کی گرنگه، که له مه ودوا چاره سه ری سیاسیانه ی کیشه ی کورد بخریتنه به ریاس و لیکۆلینه وه. چونکه تورکیا وانه زنده ده کات، کاتیک گوشاره کانی ئە وروپا و ئە مریکا سه باره ت به چاره سه رکردنی کیشه ی کورد و پاراستنی مافی مرؤف له سه ر تورکیا زیاد ی کرد. ئە و کاته ی به پئی ماده (۸) ی یاسای تیرۆر (۸) په رله مانتاری کوردی سه ره حزبی دیموکراتی، به تۆمه تی جوداخوازی دادگایی کردو (۶) یان حوکم دران. کاتیکیش ئە و ماده یه لایرا، بئ شک ئە و چه تره یاسایی به نامینیت بؤ مانه وه ی ئە و (۶) په رله مانتاره له قه فه زی زیندانی. بۆیه دورر نی به تورکیا

داوی ره تکرده وهی نه و ماده یه (٦) په ره مانتاره کورده که نازاد بکات . به م
 شپوه یه ش ده توانی که میک روخساری ناشیرنی خوی له به رامبه ر دوسته کانی
 جوان و قه شه نگ بکاته وه . له و ماوه یه شدا تورکیا چاوه ری ی کاردانه وه ی
 نه نجامی نه و کاره ی ده کات . نه گه ر هات و یه کیتی نه وروپا داوی زیاتر مافی
 سیاسی کورده کانی کرد دوورنی یه نه مجاره یان تورکه کان (باری نانا سایی)
 له سه ر ناوچه کوردنشینه کان هه لبرگن . واته تورکه کان به م شپوازه ده یانه ویت
 به شپوه ی پیچ و په نا کردن و مناوهره ی سیاسی هه نگاو به هه نگاو مامه له
 له گه ل کیشه ی کورد بکه ن و به گویره ی توندی و نه رمی گوشاره کانی نه وروپا
 مافه سیاسی یه کانی کورد فراوانتر بکه ن . نه گه ر بیت و دیسانه وه نه وروپا
 داوی زیاتر دابین کردنی مافه کانی گه لی کورد بکات له تورکیا . له وانه یه
 نه مجاره یان تورکه کان هه ولی هیئانه کایه ی شپوازی نیداراتی خوجی یه تی
 له ناوچه کورد نیشینه کان بده ن . به لام بریاری ده ستکاری کردنی ده ستوری
 عه سکه ره کان ، خوی له خویدا به هه نگاو یکی گرنگو و پوزه تیف ده ژمیردری ،
 چونکه نه مه یان یه که م چاره له تورکیا سیاسی یه کان دوور له ده سه لاتی
 عه سکه ره کان هه ولی هیئانه دی ده ستورنکی مه دهنی دده ن و به سه ره تایه کی
 باشیش داده نری ، بو زیاتر به دیموکراسی کردنی ولات ، به رپا کردنی
 دیموکراسیه تیش هه نگاو نکه بو له دایک بوونی شپوه یه ک له شپوه کانی
 چاره سه ری سیاسیه ی کیشه ی کورد له تورکیا (نوجه لانیش) له ناوخن
 (٣٠) نامه کانیدا بو ولاتانی جیهان ، داوی گوشاری زیاتر ده کات بو سه ر
 نه نقه ره و ده رک کردنی به و راستیانه ی سه ره وه له و نامانه دا روون و
 ناشکریه . بویه ده توانین بلین سالی شاینده سالیکی گرنکه له تورکیا و
 چاوه ری ی ژور شتی نوئی ی لی ده کری سه بارت به چاره سه رکردنی کیشه ی
 کورد . که له مه ویدا چاره سه ری کیشه کانی ناوخی تورکیا . به زمانی گفتوگو و
 دیانؤگ چاره سه ر بکری ، نه ک به لوله ی تغه تگی زنجیری زریپوش . نه مه ش
 نه وه ده گه یه نی . که گوشاره کانی نه مریکا و نه وروپا وای له حزبه
 موخافزکاره کان و راست ره و نه ته وه په رسته کان کرد . بگه نه نه و راستیه که
 چاره سه ر کردنی کیشه ناوخیه کانی تورکیا له ریگای زیاتر والا کردنه وه ی
 ژبانی دیموکراسی یه وه دینه دی . بویه ش گشت نه و حزبانه جگه له حزبی
 ره فاه له (٩٥ / ٧ / ٢٢) ده نگیان بو ده ستکاری کردنی ده ستوری سالی
 (١٩٨٢) دا . نه مه ش بووه مایه ی له به ری کتراندنی نه و به ره یه کگرتووه ی
 نیوان تاقمه سیاسیه کان و سوپا . به ته نیا هیشتنه وه ی سوپا له گوره پانه که دا .

جگه له وه نه وروپا و نه مریکا، زیادبوونی نفوزی ئوسولیه کانی تورکیا. له چاره سه رکردنی کیشه ی کورد به دی ده که ن. چونکه به هۆی نه و گوشاره توندروه ی تانسو چیلهری سه رۆک وه زیران بۆ سه ر حزبه کوردیه ریگه پیندراوه کان و نهینه کان، کاردانه وه یه کی خراپی مه بووه له سه ر ئاسوی سیاسی تورکیا له به ره وه ی ئوسولیه کانی تورکیا له سه ر مافی کورده کان توانیان ده نگیکی زۆر بین له هه لیژاردنی شاره وانیه کانی (۲۷ نازاری ۱۹۹۳) له ناوچه کوردنشینه کان. له به ره نه وه ی کورده کان و ئوسولیه کان له دوو سه نگه ری جیاوازدا خه بات بۆ هه لوه شانده وه ی بنه ماکانی نه تاتورک ده که ن. هۆکاری به ده ستهینانی ریژه یه کی زۆری ده نگی ئوسولیه کانیش له هه ردوو شاری نه ستامبول و نه نقره رش ده گه ریته وه بۆ دوو هۆ:

۱ - بوونی ریژه یه کی زۆری کورد له و دوو شاره دا.

۲- نزیک بوونی نه ستامبول له ولاتانی به لقان، که ریژه یه کی زۆر له موسلمانه ئاواره کانی تیادا ده ژین. که به هۆی نه و زولم و زۆرییه ی دهره قیان نه نجام ده درئ له ناوچه کانی به لقان روویان له نه ستامبول و نه نقره کردوو. جا بۆ هه ره س هینان به ئوسولیه کانی تورکیا به گشتی و له م دوو شاره دا به تایبه تی چاره سه ره که ی خۆی، له چاره سه ره ی کیشه ی کورد له ناوه وه ی تورکیادا له لایه ن حکومه تی تورکیادا ده دۆزیه وه، چاره سه ره رکردنی کیشه ی موسلمانه کانی به لقانیش زیاتر له نه ستوی نه وروپا و نه مریکا دایه. به م شیوه یه تورکیا تا راده یه ک ده توانیت نفوزی سیاسی ئوسولیه کان له تورکیا که م بکاته وه و نه و مه ترسیه ش دووربخاته وه.

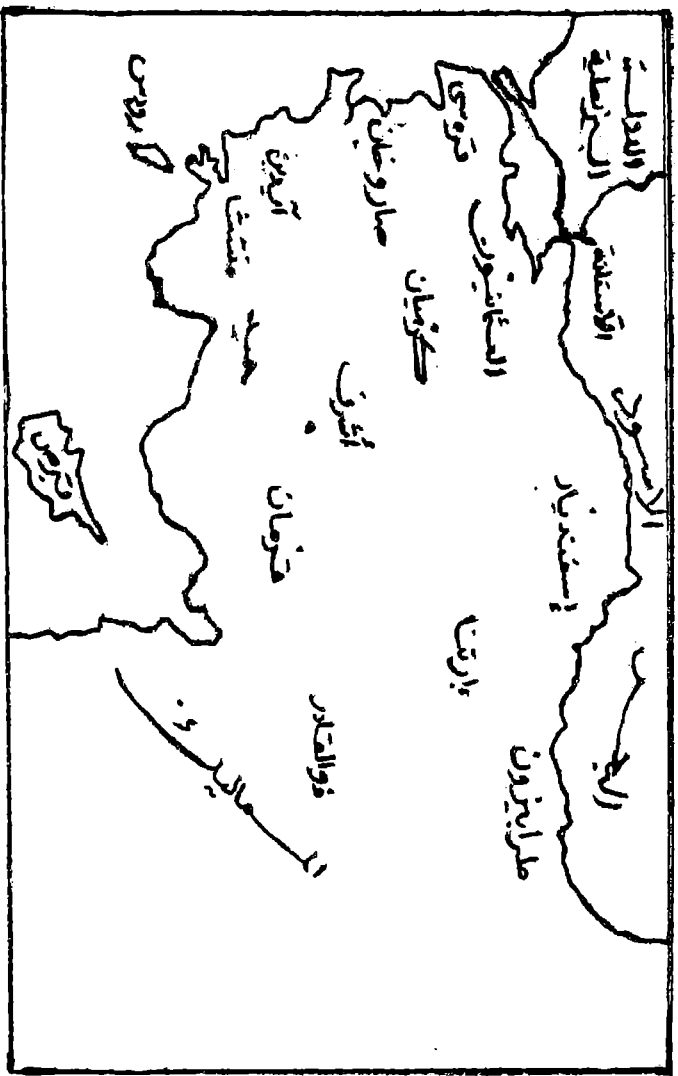
هه روه ها نه گه ری نه وه ش له ئارادایه، نه گه ر بیته و تورکیا نه ندایه تی خۆی له یه کیتی نه وروپا مسوگه ر بکات، ده بیته مایه ی له دایک بوونی کۆمه لیک نه فسه ری گه نجی نوێخوازی تیکه لاو به ژبانی دیموکراسی نه وروپای یه کگرتوو و ریژگرتوو له مافی مروفا، له شوین نه و نه فسه ره کۆنه ته قلیدیانه. نه مه ش ده بیته هۆی نواندنی هه لوێستیککی نه رمتر له لایه ن سوپاوه له به رامبه ر چاره سه ره ی سیاسیه ی کیشه ی کوردا. بۆیه لێره دا ده توانین نه وه دروپات بکه ینه وه، که له مه و دوا سوپا چیتر به و پیندانگه ی (۷۰) سانی رابردوو، ناتوانن ده ست له نیو کاروباری ناوخوازی ولات و ژبانی سیاسی و داموده زگا ده ستوریه کانی وه ربدات. وه مه خالیشه جارێکی تر سوپا له تورکیا، چیتر کۆده تای ره ش یا سپی به ریا بکات.

په راویزه کان :-

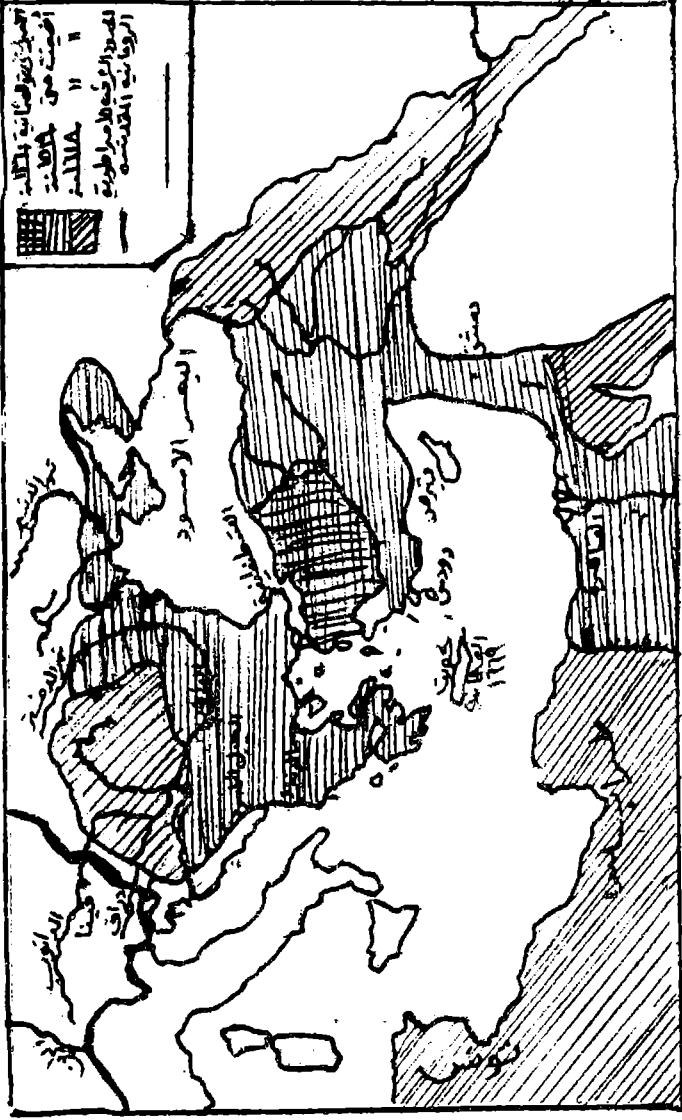
۱- شهري چالديران له سالی ۱۵۱۶ له گهگه دوله تي سه فه وييه کان رويدا، شهري مارج دامقيش له (۲۶ شابی ۱۵۱۷) له گهگه مه مالیک له شام رويدا او له نه انجام دا ولانی شام كه وته ده ست عوسمانيه كان. شهري ريډانيه ش له (۲۲ كانونی دووهمی ۱۵۱۷) له نزيك قاهره له گهگه مه مالیکه كان رويدا او میسر داگیرکرا. شهري قه لای بینون له (۲۷ نیاری ۱۵۲۹) له گهگه نیسپانیه كان له نزيك جه رانیرو رويدا. نه و قه لایه داگیرکراوه بوو د سه ره تايه ك بو چه سپاندنی ده سه لانی عوسمانی به كان له روزنواوی عه ره بی.

۲- سوپای نیسکشاریه، له پال هیزی دهره به گهگان (الثقات الاقطاع) جوړی دووهمی سوپای عوسمانیه كان بوو. ثم سوپایه هه نديك ده لین له سه ره ده سنی سولتان نورخان (۱۳۶۱ - ۱۳۵۹) دروست بوو. هه نديکی نریش ده لین له سه رده می سولتان مورادی به کم (۱۳۵۹ - ۱۳۴۹) دامه زراوه. ثم سوپایه له و نیځه مه سیحیانه ی ولاتانی به لقان پیک هیتره وه. زیاتر به مده سنی ثابن دروست بووه. تا له و ریگایه وه ثابنی نیسلام له نیو مه سیحیه كان بلاویکاته وه.

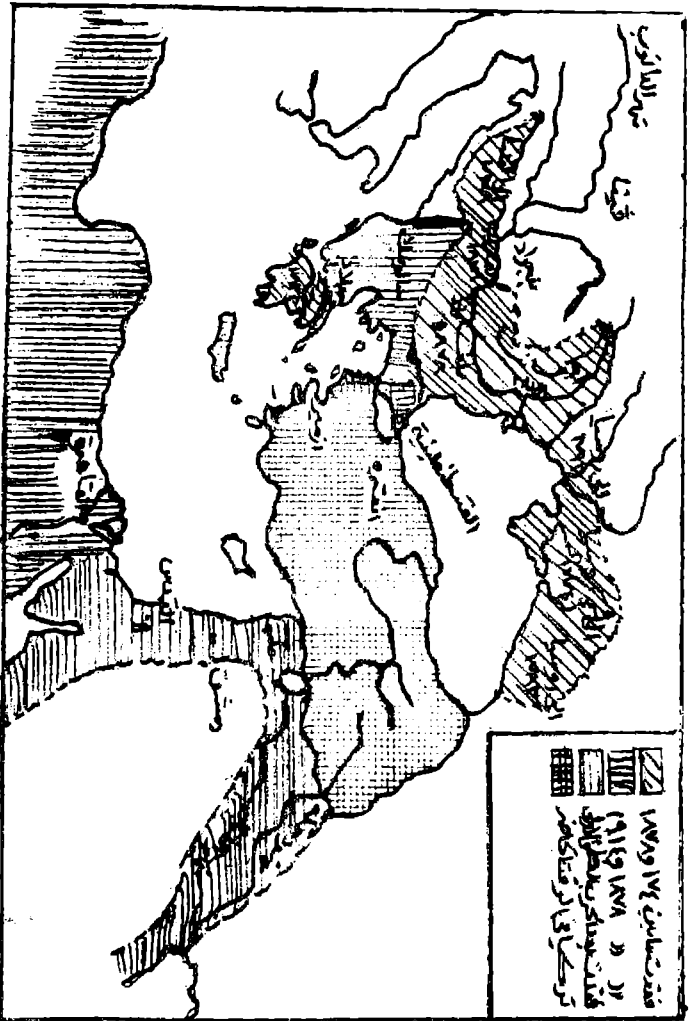
۳- هه ردوو ناقمی (عه لی شکریر ره ثووف بیگ) عه لی شکریر له فسهری روکن بوو له هیزی دهریایی تورکه كان و له گهگه نه ندامانی نه زردروم محمد عاکفی شاعیر، بالیکیان له درزی نه تاتورک له نیو په رله مان پیک هیتره. نه وه بوو عه لی شکریر به ده سنی (توبال عثمان ای سه روکی پاسه واننر میل به قه رمایی نه تاتورک تیروز کرا. هه روو ها ره ثووف بیگ، جه نه رالیکی بزوتنه وه ی رنگاری نیشتمانی بوو و له گهگه جه نه نه فسهریکی پایه به رزی ره ك (کاظم قه به کرو عه لی فوئادو چه نه نه ندامیکی تری په رله ساز). بالیکیان له ناو په رله مان پیک هیتره و دواتر ناویان له خونای (بارتی کوماری پیشکه وندووا). له سالی ۱۶۲۵ چه ندين نروسبنگه یان له ناوچه کوردنشینه كان هه بوو. به لام دواي دامرکابنده وه ی راپه رینی کورده كان و دهرکردنی (نه حکامی عورنی) له ناوچه کوردنشینه كان. باره گگانی نه و حزبه داخران و زوریه ی نه ندامانیش ده ستنگیرکان.

که تا اول له تا و راستی سه دهی چوار دهه .
 سه رجاوه: — که حصه عبدالرحيم مصطفي ، له ره چالاکي ميژوي عوسمانی (بيروت، ۱۹۸۲)

پہل ہاویں شتی ٹیمرائیہ تی عوسمانی تا سال ١٦٤٨
 سہ رچاودہ: - ٹہ عماد عبدالرحیم مصطفی . لہ رچہ لہ کی میژوویا عوسمانی (بیروت: ١٩٨٢)

هه ره سه هینانی کیجمر اتوریته تی عوسمانی.
 سه رجاهه: -- نه حمهه عبدالرحیم مصطفی . له ره چه له کی میژوی عوسمانی (بیروت، ۱۹۸۲)

سه رجاهه كان :-

- ١ - احمد ابراهيم خليل (الدكتور). تاريخ الوطن العربي في العهد العثماني ١٥١٦ - ١٩١٦. جامعة الموصل ١٩٨٦.
- ٢ - النعيمي. احمد نوري. السياسة الخارجية التركية بعد الحرب العالمية الثانية. رسالة ماجستير. بغداد. دار الحرية. ١٩٧٥
- ٣ - مجموعة اساتذة جامعتي الموصل والبغداد - تركيا المعاصرة . مركز الدراسات التركية. جامعة الموصل - ١٩٨٨
- ٤ - النعيمي. احمد نوري (الدكتور). تركيا وحلف الشمال الاطلسي. الطبعة الوطنية. الاردن - ١٩٨١.
- ٥ - مديرية الامن العامة. مركز التطوير الامني - الجمهورية التركية الجارة الشمالية. مطبعة نفس المديرية. سنة الطبع بلا.
- ٦ - النعيمي. احمد نوري (الدكتور). التحياه السياسية في تركيا الحديثة ١٩١٩ - ١٩٣٨. دار الحرية. بغداد. ١٩٩٠.
- ٧ - قاسمطو. عبدالرحمن (دكتور). كوردستان و كورد ليكولينه و به كي سياسي و نابوروي و. ينكه ي بي شه و ا. مه هاباد ١٩٧٣. وه رگيراني عبدالله حسن زاده.
- ٨ - الدكتور فاضل حسين. دكتور كاظم هاشم نعمه، التاريخ الاوربي الحديث ١٨١٥ - ١٩٣٩. طبعة الاولى وزارة التعليم العالي والبحث العلمي - بغداد. ١٩٨٢.
- ٩ - The MILITARY BALANCE .. 1991_1992 . The International for strategic studies .
- ١٠ - قرارات الكونغرانس الوطني الثاني لحزب العمال الكردستاني (PKK) ١٩٩٠/٥/١٣. مكان طبع بلا. منشورات (PKK)
- ١١ - گوڤاري روانگي جهان. ژماره (١) ي سالي يه كه م. مه كته بي په يوه ندييه كاني ي. ن. ك. نشريني نووه مي ١٩٩٣.
- ١٢ - رۇژنامه ي كوردستاني نوي. ژماره (١٠٩١).
- ١٣ - مجلة الحدث. عدد (١٠) السنة الاولى - انقره - تركيا. كانون الاول ١٩٩٤.
- ١٤ - گوڤاري ريبازي نوي. ژماره (٥) ي. ١٩٩٤.
- ١٥ - رۇژنامه ي (الشرق الاوسط) ژماره (٥٣١٥).
- ١٦ - رۇژنامه ي (الحياة) ژماره كاني مانگي شوياتي ١٩٩٤.
- ١٧ - قفلجليل. حكمت (الدكتور). مسائل الثورة في العالم الثالث (الامبريالية والنموذج التركي) ترجمة ف - لقمان. دار الحدائة - بيروت - ١٩٨١.
- ١٨ - حسن. جرجيس (الدكتور) - تركيا في الاستراتيجية الامريكية بعد سقوط الشاه. طبعة الاولى مكان طبع بلا - ١٩٩٠.
- ١٩ - رۇژنامه ي كوردستاني نوي. ژماره ٩٩٥.
- ٢٠ - رۇژنامه ي ولات ژماره (٧١) ي حوزه يراني ١٩٩٥ .

بابه تی دووهم

کیشهی کورد وهک کیشهی
قویرس ، رۆژهه لات دهکاته
گۆره پانی ته راتینی
دیبلۆماسی یه تی تورکیا

له سه ره تاي سالی ۱۹۹۵ به تايبه تي دواي شه ري دووه می که نداو،
 دیلوماسیه تی دهر وه ی تورکیا وه ک یاخی بویک له سیاستی سیستمی می نوی ی
 جیهانی به گشتی و سیاستی نه مریکا و اروپا به تايبه تی خوی ده نوینی و
 به رده وام له ناوچه که دا هه ول ده دات به رژه وه ندیبه تايبه تیه کانی ولاتی تورکیا،
 نه سه روی به رژه وه ندیبه کانی ولاتانی نه وروپا و نه مریکا بخاته به رچاو. هه ر
 بویه شه له و پیودانگه وه به رده وام له لایه ن نه مریکا و نه وروپا وه نووچاری چاو
 لی سوور کردنه وه و نارزایی دهر برین ده بیت، له م ماوه یه دا تورکیا دواي مردنی
 تورکوت نوزال و ده سه لات وه رگرتنی سلیمان دیمیریل، چه ندین هه ولی جدیانه
 دراوه، بو دارشتنه وه ی په یوه ندیبه نابوری و نه منیه کانی تورکیا له گه ل ولاتانی
 عه ره بی و ئیسلامیدا. بی شک نه م گورانکاریه ی له ناست سیاستی دهر وه ی
 تورکیادا، ره نگدانه وه ی قه یرانه سیاسی و نابوریه کانی ناوخوی تورکیا و
 قه یرانه سیاسیه کانی نیوان تورکیا و نه مریکا و نه وروپایه، که خویان
 له گه شه سه ندنی بزاقی رزگار یخوازی گه ئی کورد له تورکیا و سه ره لدانی کیشه ی
 نوسولیه کان و داخستنی لووله نه وتی که رکوک – یومورتالیک و دابه زینی به های
 نرخي لیره و که مکردنه وه ی یارمه تیه نابوری و سه ربازیه کانی نه مریکا و
 نه وروپا و کیشه ی تورکه کانی ولاتانی به لقان و قوبرس و کوماره کانی پیشووی
 یه کیتی سوقیه ت و زیاد بوونی گوشاره کانی نه وروپا و نه مریکا بو چاره سه ر
 کردنی کیشه ی کورد له تورکیادا ده دوزنه وه، چونکه سیاستی دهر وه ی هه ر
 ولاتیک، ره نگدانه وه ی سیاستی ناوخویه تی، که ده سه لاتداری سیاسی نه و
 ولاته له سه ر بنه ماو پرنسیپه کانی نه و بیرو بوچوونه سیاسی و نابوریانه ی
 ناوه وه، نه خشه و ناماری گونجاوو له بار داده ریژی، بو نه وه ی بتوانی قه واره ی
 سیاسی خوی و ناسایشی نه ته وه یی و نیشتمانی خوی له هه ر هیرشیک کت و پری

نه و دیو سنووره کانی و نه و هیزو تاقم و گروپه ناوڅویبانه ی به تیکده رو ناژاوه چی له قه له میان ده دات پیاریزی و دابینی بکا. هه روه ها هه و لیش بدات بواره ژباریه کانی خوی گه شه پی بدات و بیپوژینیته وه. بو نه وه ی بتوانی خوش گوزه رانیه کی باش بو هاوولاتیانی خوی به ده ست بهینی و سه رمایه نیشتمانیه کانی خوی که له که تر بکات.

تورکیاش له و روانگه یه وه، دوا ی شه ری که نداوی دووه م، چه ندین ریککه وتنامه و کویونه وه ی گرنگی له گه ل ولاتانی ئیران و سوریا سازداوه، له لایه کی تریشه وه به رده وام هه ولی دارشتنه وه ی په یوه ندیبه ئابووری و دپلوماسیه کانی خوی له گه ل رژیم عیراق داوه. دوا هه و لیش خوی له کردنه وه ی لووله نه وتی که رکوک - یومورتالیک دا ده دوزیته وه. هه روه ها تانسو چیلله ری سه روک وه زیرانیش له سالی یاردا سه ردانی هه ردو و ولاتی لیبیا و ئیسرائیل کرد. نه م گورانکاریبانه ی دپلوماسیه تی دهره وه ی تورکیا چه ندین پرسیارو نیکدانه وه ی له لای سیاسیه کانی ناوچه که و دهره وه وروژاندوه !! که بوچی تورکیا وه ک یاخی بوویک له سیاسه تی نه مریکا له ناوچه که دا خوی ده نوینی !؟

جا بو نه وه ی هوکاره کانی گورانی نه و سیاسه ته ی تورکیا بخرینه به رچاو پیویسته گورانکاریبه کانی ناوچه که به سه ر بکه پنه وه. که تاراده یه ک هوکاری گورانکاری نه و سیاسه ته ی دهره وه ی تورکیا مان لا روونتر و ناشنا تر ده کات. به تاییه تی نه گه ر بیت و سه یری نه و په یوه ندیبه نویبانه ی تورکیا بکه ین له ناوچه که دا. په یوه ندیبه کان هیلکی راستیان وه رگرتووه و سیگوشه یه کی سه یری له سیاسه تی دهره وه ی تورکیا دارشنتووه. نه و هیله راسته ش سی ولاتی یاخی بووی له سیاسه تی نه مریکا گرتوته خوی نه وانیش «ئیران - عیراق و لیبیا» واته سیاسه تی دوژمنه کانی نه مزوی نه مریکای کردوته دوستی نه مزوی تورکیا !!

جا لیره دا چه ز ده که ین مه به ست و ناماتجه کانی سیاسه تی تورکیا له دارشتنه وه ی یه که یه که ی په یوه ندیبه کانی له گه ل عیراق و ئیران و سوریا و لیبیا و ئیسرائیل بخرینه به رچاو.

هه موو لایه کمان ناگادارین، له شه ری که نداودا ینکه ی نه نجه رلیک له لایه ن هاوپه یمانان دژی رژیم عیراق به کار هینرا، هه روه ها تورکیاش دانی به گشت بریاره کانی (UN) دانا بو چی به چی کردنی پروسه ی گه ماری ئابووری له سه ر عیراق، ناراسته وڅو تورکیا بووه یه کیک له نه ندانه کانی هیزی هاوپه یمان. به لام نه م به شدار بوونه ی تورکیا له گه رده نوولی بیابان دا، به ناچیکي زور له سه ری وه ستاو گه وره ترین سه رچاوه ی نه وت و بازاریکی گه وره ی ساغ کردنه وه ی

که ل و په له به ربه مهیتراده کانی و زه مینه په کی له باریشی بو به گه رختستی کومپانیا پیشه سازیه کانی له دست تورکیادا.

نه گه ر چاویک به په یوه ندیبه نابورییه کانی نه م دوو ولاته دا بخشینینه وه ، نه و راستیانه ی سه روه مان بو درده خا. عیراق روژانه له ریگای لووله نه وتی که رکوک - یومورتالیک ملیونیک و چه ندین هه زار به رمیل نه وتی ده نارده بازاره کانی جیهان . تورکیاش روژانه (۲۰٪) ی له و بره نه وته بو خوی گل ده دایه وه . هه روه ها تورکیا سالانه (۴) ملیون تون نه وتی له عیراق ده کری ، جگه له وه له سالی (۱۹۸۴) دا به های نالوگوری بازرگانی نیوان نه م دوو ولاته گه یشته ملیاریک و (۳۰۰) ملیون دلار. هه روه ها له هه شتاکانی نه م سه ده یه دا چه ندین کومپانیای تورکی له عیراق دا کاریان ده کرد، نرخسی نه و «عقدانه» ی نه م کومپانیایانه سازیان دابوو خوی له (۹۸۷) ملیون دلار ده داو زیاتر له (۱۵) هه زار کریکاری تورکیشی خستبوه گه ر. سه ره رای نه وه بوونی نزیکه ی ۲۲۰ کم سنووری هاویه ش له نیوان هه ردوو ولاتدا، چه ندین پروتوکولی نه منی له نیوان هه ردولا به ستر. له وانه پروتوکولی (۱۵ ی تشرینی په که می ۱۹۸۴). که هه ربه که له هیزه کانی هه ردولا بو راوانان و ده ستگیرکردنی هیزو گروپ و تاقه کوردی په به ربه لستکاره کانی هه ردولا، ده یانقوانی بو چه ند کیلومه تریک سنووری په کتر برین ، جا له په راویزی نه م راستیانه دا، نه مرو تورکیا به بی گویدانه بوچوونه کانی نه مریکا سه بارهت به عیراق و بریاره کانی گه ماروی نابووری (UN) له سه ر عیراق . هه ولی دامه زاننده وه ی په یوه ندیبه نابورییه کانی له گه ل عیراق ده داته وه و روژانه ده ستی په شیمانی ده گه زیتنه وه ، چونکه به هوی په ک سه نگه ری له گه ل ولاتانی هاویه یمان . ده سکه وته نابوورییه کانی زور که متر بوته وه . له وه ی که له گه ل عیراق دا به ده ستی ده هینا . نه مه له لایه ک . له لایه کی تر تورکیا چاک ده زانی دامه زاننده وه ی نه م جوړه په یوه ندیبانه له گه ل عیراق مه حاله . به بلام ته نیا راگه یانندی نه م جوړه په یوه ندیبانه به گوشاریکی کاریگر ده زانی بو سه ر نه مریکاو نه وروپا به گشتی و ولاتانی که نداو به تاییه تی ، بو نه وه ی له و ریگایه وه یارمه تیه نابوورییه کان له هه ردولا دادوشی ، هه روه ک چون له م ماوه یه ی پیشوودا روویدا، کاتی کویت بو له کار خستنی نه م هه ولانه ی تورکیا، ملیونیک دلاری وه ک یارمه تی پیشکه ش په تورکیا کرد.

سه بارهت به په یوه ندیبه کانی نیوان تورکیا و ئیران و سوریاش ، نه م جوړه په یوه ندیبه زیاتر خوی له به ربه لستی کردنی بزاقی رزگاربخوازی گه ل کورد ده نوینی . به تاییه تی دوائ سه ره لدانی کوردستانیکی فیدرال له پاکووری عیراقدا، جا بو ریگاگرتن و به ربه ست دروست کردن له به رده م نه م پروسه یه و

دوورخستننه وهی مه ترسی دروست بوونی کوردستانیکسی سه ربه خوو
 ته شه نه کردنی بزاقی رزگاربخوازی گه لی کورد له و ناوچه که دا، تورکیا و ئیران و
 سوریا له سه ر ئاستی وه زیزه کانی دهره وه یان دا چه ندین کوبیونه وه ی سی قولیان
 سازدا، له و کوبیونه وانه دا چه ندین بریارو پلان و نه خشه داریزژاوه، به لام تانیستا
 هیچی وای لی ناشکرا نه کراوه. هه روه ها به هوی بوونی ناوچه یه کی نارام و
 پاراستنی کورده کانی باشووری کوردستان له لایه ن هاوپه یمانانه وه، رژیمی عیراق
 په ل و دهستی به ستراوه و ناتوانی هیچ کاریک دژی نه و ناوچه نارامه بکات، بویه
 له ماوه ی رابردودا هه ندی له و ولاتانه له جیاتی عیراق چه ندین جار راسته و خو
 به هیزه سه ربازی و توپه کانیانه وه سنووری باشووری کوردستانیان بریوه،
 ناراسته و خوش هه لیان داوه باری نه منی کوردستان پشله ژین، وه ک داخستنی
 سنووری نابلقه ی ئابووری و نانه وه ی ناژاوه و ناارامی له هه ریمی کوردستاندا، که
 دوا هه ولیشیان له شه ری ناوخودا به رجه سته ده بی، به لام دوا ی نه وه ی شه ری
 ناوخوش نه یتوانی پارسه نگسی هیز به لای نه و لایه نه دا بشکینیته وه، که
 به رژه وه ندیبه کانی ده وله تی تورکیا ده پاریزی، هه روه ک تانسو چیلله ر
 له لیدوانیکیدا رایگه یاند (ئیمه ده خوازین نه و هاوسه نگسی یه بگیریته وه که
 تاله بانی لاسه نگسی کردبو). بویه تورکیا له م ماوه یه دا به بیانووی ته فرو تونا
 کردنی باره گاگانسی گه ریلکانش به (۲۵) هه زار سه رباز سنووری هه ریمی
 کوردستانی به قولایی (۴۰) کم به زاند، نه م کرده وه سه ربازی ی تورکیا هه مان
 کرده وه ی سه ربازی تورکیا مان دینتته وه یاد که له (۲۰) ته مووزی (۱۹۷۴) به بیانووی
 پاراستنی (۳۰٪) له دانیشتوانی تورکه قوبرسیه کان، به هیزیکسی (۲۰) هه زار
 سه ربازی به هوی په ره شووت (۳۸٪) خاکی کوماری دوورگه ی قوبرسیان
 داگیرکرد، هه رچه نده له و کاتانه دا گوشاریکی زور خرایه سه ر تورکیا بو
 کشانه وه ی هیزه کانی له و دوورگه یه به لام سوپای تورکیا روژ له دوا ی روژ جیگای
 خوی قایمتر کرد. به لام نایا نه مرو سوپای تورکیا به هه مان شیوه ده توانی بو
 ماوه یه کی دوورو دریز له هه ریمی کوردستاندا بمینیته وه؟ له وه لامدا ده لیین
 «نه خیر» چونگه باری سیاسی نه مروی ناوچه که و جیهان له ژیر سایه ی سیستمی
 نوی ی جیهاندا زور زور جیاوازه له و کاتانه ی چه نگسی ساردا!! به لگه ش بو نه م
 راستیه ره ت کردنه وه ی کومه لگای نیوده وله تی بوو بو داگیرکردنی کویت له لایه ن
 سوپای عیراقه وه، له وانه یه بلین گه ر وایی بوچی نه مریکا ره زامه ندی خوی
 به رامبه ر به م سنوور به زاندنه ی سوپای تورکیا بو هه ریمی کوردستان
 نیشانداوه؟! ده توانین مه به سته کانی نه مریکا له پیکردنی نه و گلوبه سه وه ی
 بو سوپای تورکیا له م چه ند خاله دا ده ست نیشان بکه ین:

* پاش نه وهی تورکیا له و شالاوله سه ربازی به ی سه رنه که وی ، سیاسه تی (به مری واقع) به سه ر تورکیا بچه سپینی ، که هه ولبدات شه ری ناوخوی هه ریمی کوردستان چاره سه ریکات و به ناچاریش مامه له له گه ل یه کیتی و پارتی دا بکات بو یاراستنی سنوره که ی .

* بی هووده کردن و خاموش کردنی ده مارگرژی سه رکرده سه ربازی یه کانی تورک ، بو چاره سه رکردنی کیشه ی کورد به شیوه یه کی سیاسانه له تورکیا ، هه روه ها که م کردنه وه ی نفوزی سیاسی PKK له نیو تورکیادا، بی هیزکردنی پاله ئوسولیه کانی نیو تورکیا .

* نه زوک کردنی هه ر هه ولیکی تورکه کان بو دارشتنه وه ی په یوه ندیه کانیا ن له گه ل رژیمی عیراق و ریگاگرتنیش له هه ول و نه خشه کانی ئیران له ناوچه که دا .
* بیس کردنی فایلی پی شیل کردنی مافی مروقی تورکه کان له نیو بازاری هاوبه شی نه اروپا .

* به ئاکام نه گه یشتنی بریاره سی قولیه کانی نیوان ئیران و تورکیا و سوریا .
* جالیره دا بومان دهرده که وی که نه م کوبوونه وانه و ها تووچویه دپلوماسیه سی قولیانه ی نیوان نه و سی ولاته و له شکرکیشیه که ی سویای تورکیا ، دژی نه خشه و پلانه کانی نه مریکایه له ناوچه دا . به لام تورکیا پی ی و اینه بو زیاتر توکمه کردنی باری نه منی ناوخوی ولات و ریگاگرتن له بزوتنه وه ی رزگاربخواری گه لی کورد له تورکیا ، نه مرو پیویستی به یارمه تی و کومه کی نه منی ولاتانی دراوسی یه نه وه ک ملدانه ده ست گوشاره سیاسی و ئابوریه کانی نه مریکا نه اروپا بو چاره سه رکردنی کیشه ی کورد و یاراستنی مافی مروف له تورکیادا . به لام بوونی کیشه ی تایبه تی نیوان تورکیا و سوریا له لایه ک و تورکیا و ئیران له لایه کی تر ریگره له به رده م به ئاکام نه گه یشتنی پلانه کانی نه و سی ولاته له ناوچه که دا .

سه یاره ت به دارشتنه وه ی په یوه ندییه کانی نیوان تورکیا و لیبیا و ئیسرا ئیل .
درو مه به سستی به خووه گرتووه ، یه که میان به مه به سستی پته وکردنی په یوه ندییه ئابوریه کانه . دروه میشیان به مه به سستی سیاسیه . جا نه گه ر بیت و چاویک به په یوه ندییه ئابوریه کانی نیوان تورکیا و لیبیا دا بخشینینه وه له سالانی (۸۰) دا . نه وراستیه مان بو دهرده که ویت ، که زیاتر له (۹۰) کومپانیای تورکی له لیبیا دا ده ست به کاربوون ، جگه له وه کریکاریکی زوری تورکیش له ریگای نه و کومپانیایانه خرابوونه گه ر . نه مه شیان سه رچاوه یه کی داها تی گرنگ بوو بو . ده سته به رکردنی سه رمایه ی بیانی بو نمونه (ده زگای تا هوت کونوردی یومو) ی تورکی بو لیکولینه وه و ئاماده کردنی پروژه له لیبیا دا (۲۶۲) ملیون دلاری ده ست که وتبوو . هه روه ها ده زگای (میسا مسکین) عقدیکی (۲۲۰) ملیون دلاری

هه بوو له لیبیا ، دهزگای (ساراک ئوغولوش عقیدکی تری به به های (۹۵۰) ملیون
 دولاری هه بوو . جگه له وه لیبیا سه رچاوه یه کی گرنگی نه وت بوو بو تورکیا .
 هه روه ها له نیوان سالانی (۱۹۷۹-۱۹۸۱) که ل وپه له نیردراوه کانی تورکیا بو
 نیبیا له (۴۲) ملیون دولار به رژیووه بو (۴۴۲) ملیون دولار . واته نه مرو تورکیا
 ده یه ویت دووباره په یوه ندیبه نابوریه کانی خوی له گه ل نه م سه رچاوه
 نابوریه بو تورکیا پته وت بکات . سه باره ت به مه به سته سیاسی کانی تورکیاش
 نه دارشته وه ی نه م جوړه په یوه ندیانه خوی له وه به رجه سته ده کات . که تورکیا
 ده توانیت (استفزازی) سیاسی ته مریکا بکات له ناوچه که وه هه روه ها به بیر
 نه مریکاش بینته وه ، که تورکیا له توانای دایه گوشاریخته سه ر سیاسی ته
 نه مریکا ، تا و له نه مریکا بکات مل که چی بوچوونه کانی تورکیا بیت و چاو
 نه کیشه ناوخریبه کانی نیستای تورکیا پیوشی . له جیاتی نه وه نه مریکا زیاتر
 گرنگی به مانه وه ی قه واره ی نیستای تورکیا بدات . چونکه تورکیا چاک ناگاداره
 که نه مرو لیبیا به هوی سه ر پیچی یه کانی له راسپارده و بوچوونه کانی نه مریکا
 نه ناوچه که وه ، خاوه ن داری یه تی چه کی ناووکی ، تووشی بایکوتیکی سیاسی و
 نابوری کوشنده هاتووه له لایه ن نه مریکا و نه اروپا وه . نه مه یان پوخته یه ک
 نه په یوه ندیبه کانی نیوان تورکیا و لیبیا . سه باره ت به په یوه ندیبه کانی تورکیاش
 به نیسرائیله وه ، له شویتیکی تری نه م باسه دا دیننه وه سه ری . جگه له مانه تورکیا
 زور به په روزه هه مان جوړی په یوه ندی له گه ل سه رجه م ولاتانی عه ره بی
 نابریژیته وه ، به تایبه تی ولاتانی که نداو بو نمونه نه گه ر بیت و سه یری
 په یوه ندیبه بازگانیه کانی نیوان تورکیا و سعودیه بکه ین ، بومان دهرده که ویت
 نه م په یوه ندیبه به رده وام له به رژیوونه وه دابووه . وه ک له م ژماره و کتابه ی
 خواره وه دهرده که ویت ، له سالی ۱۹۷۹ به های په یوه ندیبه بازگانیه کانی نیوان
 هه ردولا خوی له (۲۰) ملیون دولار دابوو . که چی نه م ژماره یه له سالی ۱۹۸۱
 به رزده بیته وه بو (۱۷۸) ملیون دولار ، جابویه تورکیا به رده وام هه ولی داوه
 سه رچاوه ی ترو بازاری نوی ترو بو ساغ کردنه وه ی که ل وپه له
 به ره مهیتره کانی و ده سته به رکردنی نه و که ل وپه لانه ی پیویستی یه تی
 بدوزیته وه . بویه روو له بازاره نابوریه کانی ولاتانی عه ره بی ده کات . جگه له وه
 فاکته ریکی هه ره گرنگ تر هه یه ، که تورکیا به ره و ولاتانی عه ره بی به تایبه تی و
 ولاتانی روژهلالات په ل کیش ده کات . نه ویش فاکته ری بوونی نایین و میشو و
 روشنیبری هاویه شه له گه ل عه ره به کان . که خویان له که لتووری نیسلام دا
 ده دوزنه وه . به تایبه تی که نیستا ئوسولیه کانی تورکیا له گه شه کردن دان ، پاش
 نه وه ی که سه روکایه تی شاره وانی دوشاری گه وره ی وه ک نه نقره و

نه سته مبوليان له ده سته . به لام هر نه م فاکته ره شه تاراده يک بوته به ربه ست له به رده م تورکه کان . که بینه نه ندام له خيزانی نه وروپی .. بو نمونه له کاتی گفتوگویی وه رگرتنی تورکیا له نیو په یمانی (ناتو) ، ولاتانی نه سکه نده نافی سه ره تا رازی نه بوون تورکیا بیته نیو نه و په یماننه . چونکه ولاتیکی (مه سیحی) نی یه ؟! جا بویه تورکیا وای پی باشه که مل نه داته نه و هه مو گوشارانہ ی نه مریکاو نه وروپا ، کاتی که نه م هه مو سه رچاوه نابووری و بازاره ده وله مه ندانه ی له به رده ستابیت ؟!

بوچی نه مریکاو نه وروپا گوشار ده خه نه سهر تورکیا؟!

لیره دا هه ول دده یین وه لامي نه و پرسپاره بده یینه وه ، نایا بوچی نه مریکاو نه وروپا ، بو چاره سه رکردنی کیشه ناوخری و دهره کیه کانی تورکیا گوشاری سیاسی و نابوری ده خه نه سه رتورکیا ؟!

دوای نه مانی چه نگی ساردو هه لوه شانده وه ی یه کیتی سوقیه ت و له بار هه لته کاندنی په یمانی وارشوو هه رس هینانی رژیمه سوسیالیسته کانی نه وروپای روژه لات ، نه مریکا ده یه ویت له مه ودوا به شیوه یه کی دیکه و جوریکی تر شه رگه کان و جوری سنوره داریژاره کانی کاتی چه نگی سارد نابریژیته وه هه ر بویه شه نه م.و نه مریکاو نه وروپا هه ولیکی زور دده ن ، تاناشتییه کی یه کجاره کی له ناوچه ی روژه لاتی ناوه راستدا به رقه رار بیت که له کاتی چه نگی ساردا شه رگه یه کی سه ره کی نیوان ناتوو وارشو بوو . هه ربویه نه مریکاو نه وروپا هه ولی گرتنی نه و کون و که له به رانه دده ن ، که دهنه مایه ی جیگا له ق کردنی ناشتی له ناوچه که دا . جا نه و هه ولانه به چاره سه ری یه کجاره ی بیت . وه ک چاره سه رکردنی کیشه ی عه ره بو نیسرائیل . چ به هیور کردنه وه ی سر کردنی هه ندیک کیشه ی تربیت وه ک کیشه ی کورد .

هه روه ها چاره سه ر نه کردنی نه وکیشانه ، جوړه ئیزدواجیه تیک له نیوان دروشمه کانی (مافی مروف و دیموکراسی و بازاری نازادی) سیسته می نویی جیهان و هه لسوکه وتی داریژهرانی نه و سیسته مه دنیته کایه .

(چونکه ژیرخان و پایگا مادییه کان و سیسته می نویی جیهان ، نه وه یه که بازاری سه رمایه داری جیهان له نه وروپا ، له هه ر شوینیکی تری جیهان به ره و یه کیوون بیات . به لام بازاری سه رمایه داری یه کگرتوش ، پیویستی به نازادی هه یه نازادی جولانه وه ی سه رمایه ، نازادی به کارهینانی سه رمایه ، نازادی تاکه

که سی، نازادی یاسا سه رمایه داریه کان له هاوکاری کردن، نازادی توانای یاساکانی بازار، که نه مانه ش خویان له سیسته می دیموکراتی لیبرالی (سه رمایه داری) دا ده دوزنه وه، هه روه ک چون بازاره کانی سه رمایه داری نیشتمانی، له سه ره تای چه رخی بورجوازیدا، بانگهیشته ی نازادی تاکه که س و دیموکراتی و سیسته می په رله مانی سه رمایه داری ده کرد، هه ربویه شه نه مرو سیسته می نوی جیهان، جاری نازادییه کان و مافه دیموکراتیه کان ده دات له جیهانی هاوچه رخ دا، سه باره ت به جارداتی پاراستنی مافی مروقیش له جیهاندا، نه مه شیان رووی دووه می نه م سیاسه ته یه، که کاتی سه رمایه داره کان نه م دروشمه یان له جه نگی ساردا وه ک چه کیک دژ به سوسیالیسته کان به کار ده مینا، چونکه زوزیه ی خه لکی به ره ی سوقیه ت له م مافه بی به ش بوون، به لام نیستا له گه ل وه رچه رخانه جیهان، نه م دروشمه ش، بوته دروشمیکی گشتی به ربلان، وه ک قاعیده یه ک به پله ی جیاواز هه موو ولاتانی جیهانی گرتوته وه)* جا بو نه وه ی هیچ جوړه نیژدواجیه تیک له نیوان دروشم و کاره کانی دانه بیت، نه مرو نه مریکا و نه وروپا داوای جی به جی کردنی نه م دروشمانه له تورکیا ده که ن، به تاییه تی نه گه ر تورکیا بیه ویت ببیته نه ندامیکی خیزانی روژناواییه کان، چونکه مه رچی چوونه نیو نه و خیزانه، جیگیربوونی باری سیاسی و ئابوری نه و ولاته یه که ده یه ویت ببیت به نه ندام، جا نه گه ر باری سیاسی نه و ولاته جیگیرنه بی، بی شک باری ئابوریشی جیگیرتابی، یا به پیچه وانه وه، نه مه شیان ده ببیته به ریه ستیک له به رده م جموجول و گه شه کردنی سه رمایه، هه رچه نده نه مریکاو نه وروپا له سه رده می جه نگی ساردا هه مان نه و داواکاریانه یان روویه رووی تورکه کان ده کرده وه، به لام بوئه وه ی به ره کانی جه نگی ساردو شلوق و بی هیز نه بی، چاوپوشی له جی به جی کردنی نه و داواکاری و مه رجانه کراوه، به لام نه مرو له جیهانی دوا ی جه نگی سارد، نه م مه رجانه، وه ک پرنسیبیککی ژبانیان لیها تووه بو په ره پیدان و گه شه پیدانی سیسته می نوی جیهان، نه مه یان له لایه ک. له لایه کی تر نه مریکاو نه وروپا به و چاوه گرنگه ی سه رده می جه نگی سارد، نه مرو نارواننه جیوپولیتیکه که ی تورکیا، که سنورریکی (۶۱۰) کیلومه تری هاوبه ش له گه ل سه خت ترین و به هیزترین دوزمنی (ناتو) هه یه، بوپاریزگاری کردن له روزمه لاتی ده ریای ناوه راست له هه ر هیرشیککی سوقیه تی چاوه روانگراودا، که به م دوو هوویه وه تورکیا توانی جیگای خوبی له نیو لیستی یارمه تیه کانی نه مریکاو ناتودا بکاته وه و هه روه ها ببیته نه ندامیکی بارگرنانی سه ر (ناتو) و بازاری هاوبه شی نه وروپا، که توانی سالانه سه دان ملیون دولار له بودجه ی، نه و ولاتانه دادوشی، که نه مروش یه کیتی سوقیه ت له نارادا نه بی،

باشه بوجی نه مریکا و نه اروپا نه و یارمه تی و کومه که بی ژماره یه بدن به تورکیا؟
 بونه وه ی جینوسایدی گه لی کوردی پی بکات له تورکیا؟ یا شه ری زلهیزی دژی
 کونه دوژمنه کانی وه ک و یونان و ولاتانی به لقان و نه رمه نه کانی پی بکات و
 ناشتی و ناسایشی ناوچه که و به رژه وه ندیبه کانی نه مریکا و نه اروپا له ناوچه که
 بخاته مه ترسی و خه ته روه، به تایبه تی نه مرو تورکیا خالیکی په یوه ندی گرنه
 له نیوان سی ناوچه ی هره ده وه مه ندی نه وته له جیهان، که نه وانیش ناوچه کانی
 قه فقاس و رومانیا و روژه لاتی ناوه راسته، هه ربویه نه مرو له پال نه م راستیانه دا
 نه مریکا و نه اروپا شیوه ی مامه له کردنی خویان له گه ل تورکیادا گوریوه، نیستا
 وه ک رژیمیکی دکتاتوری و عه سکه رتاری دژ به مافی مروف و دیموکراسی و بازاری
 نازاد مامه له له گه ل تورکیا ده کن. نه وان نه مرو تورکیایه کی خاوه ن
 سیسته میکی دیموکراسی راسته قینه و علمیانه تیان ده ریت، نه وه ک تورکیایه کی
 سه رده می جه نگی سارد، که هیشتا به عه قلیه تی شه و سه رده مه به سه رچوه .
 ره فتارو مامه له ده کات، تا تورکیاش به م شیوه یه ره فتار بکات، نه وروپاش
 مه رجی قورستری ده خاته سه ر، نه گه ر بیه وی بیته نه ندامی بازاری هاوبه شی
 نه وروپا، چونکه نه وروپا هه روه ک پیشتر باسما ن کرد، تورکیا به ولاتیکی کامل بوو
 نازمین. چونکه هیشتا باره نابوری و سیاسی که ی جیگیرنه بووه .

هه روه ها ده بیت تورکیا نه و راستیه ش چاک بزانی، که نیستا چه ندین ولاتی
 نه وروپای روژه لات سازو ناماده ن بونه وه ی یچه نیو نه و بازاره، که له چه ندین
 رووه وه له نه وروپای روژناوا نزیکن. هه ربویه شه روژ له دوی روژ گوشاره
 نابوری و سیاسی یه کانی نه مریکا و نه وروپا به گورترو به ته وژمتر ده بن، به لام
 تورکیا بوخو ده ریز کردن و مل نه دانه نه و گوشارانه ریگای دپلوما سی تری گرتوته
 به ر. نیستا رووی له ولاتانی عه ره بی و نیسلامی کردوه، به لام نه مه یان کاریکی
 نوی نی په له بواری سیاسی تی دهر وه ی تورکیا، هه روه ها بابته تیکی تازه ی
 سه رلاپه ره ی روژنامه کانیش نی یه، چونکه نه م به لاشکانه وه یه ی سیاسی تی
 دهر وه ی تورکیا به ره و روژه لات، له گه ل سه ره لدانی قه یرانی قوبرس له سالی
 ۱۹۶۴ به ته واوه تی گه لاله کراوه، له و کاته وه تانیستا تورکیا سیاسی تی
 شکانه وه ی به لای روژه لات دا وه ک (خط رجعه) یه ک به کارهیناوه به رامبه ر
 به گوشاره کانی نه مریکا و نه وروپا و به رده وامیش نه و که ناله په یوه ندی یه کانی
 نه گه ل تورکیا له هه لچوون و دابه زین بووه، جا له م روانگه یه وه ده توانین بلین
 نه مرو کیشه ی کوردو کیشه ی قوبرس دوو خالی وه رچه رخاخن له گورینی
 سیاسی تی دهر وه ی تورکیا، له رونواوه بوروژه لات. بوجی؟!

سالی ۱۹۶۴، سالیکی گرنکه له ریره وگورینی سیاسه تی دهره وهی تورکیا له روژناووه به ره و روژه لات، له م ساله به دواوه تورکه کان بوخو دهریز کردن نه گوشاره کانی نه مریکاو نه وروپا، دهره وهی کی تریان بوته راتین کردن دبلوماسیه تی دهره وهی خویان دوزییه وه، که له ماوهی (۴۱) سالی ره به قدا نه م دهره وهی په پشت گوی خرابوو، نه ویش دهره وهی ولاتانی عه ره بی و نیسلامی بوو. بویه ده توانین بلیین کیشه ی قوبرس یا سالی ۱۹۶۴، سالی به ناگاهاته وهی تورکه کان بوو، بویه یره وکردنی جوړه دبلوماسیه تیکی سه ره خو، که تانه مروش تورکه کان سوود له و دهره وهی که ناله نوی په وهرده گرن، به تاییه تی دوی زیاد بوونی گوشاره کانی نه مریکاو نه وروپا له سه ر تورکیا، بوچاره سه رکردنی کیشه ناوچه بی و ناوخیی په کانی تورکیا، به لام تورکه کان بوخو دهریز کردن له و گوشارانه، نه م که ناله دبلوماسییه یان هه رده م وه (خط رجعه) په ک به کارهیناوه به رامبه ر به و گوشارانه، وادیاره نه مروش دویاره تورکه کان هه ولی جوشدانه وه و به گه رخستنه وه و دامه زاننده وهی په یوه ندییه کانیاں له گه ل نه م که ناله دبلوماسیه دده نه وه، به لام نه وهی لیره دا جیگای سه رسورمان و پرسپاریت نه وه یه؛ که تا نیستا نامانجی گرتنه به ری نه م جوړه دبلوماسیه ته، هه ر له چوارچیوهی هه وله تاکتیک و مه رحه لیه کاندایه و عیشتا نه م هه ولانه له بواری سیاسه تی دهره وهی تورکه کان نه چوته قابلیکی ستراتیجی نه ی به نامه داریژاودا! به لام وادیاره ته نیا مه به ست له په یره و کردن نه م جوړه دبلوماسیه ته نه وه یه، تورکیا ده یه ویت نه مرو خوی له و گوشاره سیاسی و ثابووریانه ی نه مریکاو نه وروپا بدزیته وه، که بو چاره سه رکردنی ناشتیانه ی کیشه ی کورد له تورکیادا ده یگرته به ر، جا له و پیودانگه وه ده توانین بلیین نه مرو کیشه ی کوردو کیشه ی قوبرس، له لایه ن تورکه کانه وه به یه ک چاو و یه ک کیش له پارسه نگ دهریت، بویه به چاکی دهر زاین به پوختی باسی کیشه ی قوبرس بکه ین، بوئه وهی بتوانین به شیوه یه کی بابه تیانه له سیاسه تی دهره وهی نه مرو و دینی ی تورکیا بگه ین، به لام سه ره تا هه زده که ین چه ند خالیکی هاوبه ش له نیوان هه ردوو کیشه که، له بواره کانی ثابووری و سیاسی و بارودوخی سیاسه تی دهری و ناوچه بی نه و کاتانه ی ریژگاری دینی و نه مروی هه ردوو کیشه که بخه ینه به رچاو، و پاشان ناماژه ش بو قوناغه سه ره کیه کانی دبلوماسیه تی دهره وهی تورکیا بکه ین و هوکاره کانی نه و گورانکاریانه ش شی بکه ینه وه.

«خاله هاویه شه کانی هه ردوو کیشه که»

* کیشه ی کورده کان و کیشه ی تورکه قوبرسه کان، هه ردوکیان خویان له چوارچیوه ی بنه مای (قه ومیه تی) ئه تاتورکدا یه ک ده گرنه وه له حاله تی یه که مدا تورکه کان ده که ونه سه نگه ری دژایه تی کردنی کوردو، له حاله تی دووه مدا ده که ونه سه نگه ری به رگری له تورکه قوبرسیه کان.

* ده سه لاتداریه تی (سلیمان دیمیریل) له سالی ۱۹۶۵، له پوستی سه روک وه زیران، ئه مروش ده سه لاتداریتی (سلیمان دیمیریل) له پوستی سه روک کومار، واته جله وی ده سه لات له هه ردوو زمه نه که دا له ژیر کونترولی راست ره وه نه ته وه په رسته کانی تورک.

* گوشاری ئه مریکا و ئه یروپا بو چاره سه رکردنی کیشه ی قوبرس له سه ر تورکیا، ئه مروش به هه مان شیوه گوشاری ئه و دوولایه نه بو چاره سه رکردنی کیشه ی کورد له تورکیا.

* له سالانی (۶۰) دا نرخ یه ک دلار به (۹) لیره بوو، ئیستا نرخ یه ک دلار به (۴۲) هه زار لیره یه، کورت هیبانی بودجه ی ده ولت له سالی (۱۹۶۳) به ریزه ی (۱۱۶) ملیون دلار بوو، له سالی (۱۹۹۴) یشدا گه یشته (۷) ملیار دلار، له سالی (۱۹۶۸) قازانجی قه رزه کانی تورکیا خوی له (۲,۷) ملیون دلار ده دا، به لام نیستاش بی شک ریزه ی قازانجی قه رزه کانی سه ر تورکیا زیاتره، چونکه قه رزه کان تادی که له که تر ده بن، جاله به رئه وه قازانجی قه رزه کانی سه ر تورکیا جیگیرنی یه، چونکه به گه لیک کیشه ی ئابووری و سیاسی گیردراوه، بویه نه توانادانی یه به ریزه یه کی دیاریکراو ده ست نیشانی بکه بن.

قوناغه کانی دبلوماسیه تی دهره وهی تورکیا

نه گه ر بیت و هر له سه ره تای دامه زرانندی ده وه تی تورکیا له سالی ۱۹۲۲ وه تا ته مرو، سه یری دبلوماسیه تی دهره وهی تورکیا بکه ین . بومان دهرده که ویت ، که زیره وهی چالاکیه دبلوماسیه کانی دهره وهی تورکیا به ۲ قوناخی جیباوزدا په ل و پوی هاویشته وه و هر ره که له و قوناخانه ش . له نه نجاسی کاردانه وهی بایکوتیکی سیاسی و دبلوماسی و نابووری ین به ست بووه . به لام نه وهی جیگای سه رنج بیت له م ۲ قوناخه دا . ته نیا قوناخی به که می توانیویه تی (پارسه نگی میزه کان) له به رژه وه ندی تورکیا دا رایگریت و بیپاریزیت . به لام نوو قوناخه که ی تر به به رده و امی به زهره رو جیگیرنه بوونی دبلوماسیه تی تورکه کان دا شکاوه ته و ، تورکیای تووشی چه ندین قه یرانی نالوزترو سامتاک ترکردوه . قوناخه کانیش نه مانه ن .

* قوناغی به که م له سالی (۱۹۲۲ - ۱۹۴۵) بوو . له م قوناخه دا تورکیا په یره وهی نه و بشه مایه ی نه تاتورکی ده کرد ، که ده بیوت (السلام فی الداخل ، والسلام فی الخارج) واته ناشتی له ناوه وه و له دهره وه . که توانیبووی جوړه هاوسه نگیه کی ژیرانه له نیوان روژه لات و روژساوا په یرده و بکات . و له گه ل هه ردوو جیهانی سوسیالیستی و سه رمایه داری مامه له ی ده کرد . به لام له م قوناخه دا تورکیا به ته واوه تی خوبی له گیزاوی وولاتانی عه ره بی و نیسلامی دورخسته وه .

* قوناغی دووه م ، له دواي جه تگی جیهانی دووه مه وه ده ست پی ده کات . له سالی (۱۹۴۵ - ۱۹۶۴) . له م قوناخه دا تورکیا به ته واوه تی خزایه نیو باوه شی نه مریکا . بو نه و مه به سه ش تورکیا و یونان به پی ی هه ردوو پروژهی (ترومان و مارشال) یارمه تی سه ربازی و نابووریه کانیا ن له نه مریکاوه ده سه به ر کرد . له

(۱۲) (ته ممووزی ۱۹۴۷) تورکیا پروژه‌ی ترومانی بو ده‌سته به رکردنی یارمه‌تیه نابورییه‌کائی نه مریکا مورکرد. تورکیا و یونان (۷۰۰) ملیون دولاریان ده‌ست که وت. هه روه‌ها له سالی (۱۹۴۸) دا تورکیا پروژه‌ی (مارشال) ی بو ده‌سته به رکردنی یارمه‌تیه سه‌ربازییه‌کان له گه‌ل نه مریکا مورکرد. نه وه بوو تورکیا له گه‌ل یونان (۷۶۴) ملیون دولاری تریان به ده‌ست که وت. جگه له وه له سالی (۱۹۵۱) تورکیا له په‌یمانی ناتو به نه‌ندام وه‌رگیرا. دوابه‌داوی نه وه تورکیا داوی گفتوگویه‌کی زور له (۱۲ نه‌یلولی ۱۹۶۳) په‌یمانی نه‌نقه‌ره‌ی مورکرد. له و په‌یمان‌ه‌ش دا هاتبوو که تورکیا له (۱ کانونی دووه‌می ۱۹۶۴) ده‌توانی به‌سی قوناغ (ناماده‌کردن، وه‌رچه‌رخان و کوتایی) به‌شداری بازاری هاوبه‌شی نه‌وزویا بکات. هه‌روه‌ها تورکیا بو نه‌وه‌ی زیاتر دلسوزی خوی بو‌هاوبه‌یمان‌ه‌نوی‌یه‌کائی نیشان بیدا. له سالی (۱۹۵۰) به‌شیک له‌هیزه‌کائی خوی ره‌وانه‌ی شه‌ری کوریا کرد. هه‌روه‌ها تورکیا به‌راسپارده‌ی ناتو چه‌ندین په‌یمانی عه‌سکه‌ری له‌روژه‌لاتی ناوه‌راست و روژه‌لاتی نه‌ورویا وه‌ک (سه‌نتوو به‌لقان) سازدا. به‌لام لییره‌دا پرسپاریک دپته‌ناراو، نه‌ویش نه‌وه‌یه. نایا بوچی تورکیا به‌و شیویه‌ده‌خزیته نیو‌باوه‌شی نه‌مریکا و ناتو هوکاره‌کائی په‌یره‌وکردنی نه‌م جوړه‌دپلوماسیه‌ته چی‌یه؟! له وه‌لامدا ده‌لپین، له‌کاتیکدا تورکیا نه‌م جوړه‌سیاسه‌ته‌ی په‌یره‌وکرد. کاتیک ستالین له سالی (۱۹۴۵) داوی ته‌واوبوونی جه‌نگی جیهانی دوو‌م. گوشاریکی زوری خسته‌سه‌ر تورکیا و داوی هه‌ردوو ویلایه‌تی (قارس و نه‌رده‌هانی) له‌تورکیا کرده‌وه. هه‌روه‌ها سوقیه‌ت داوی چاوپیخشانه‌وه‌ی ریکه‌وتنی (مونتری) کرد. که‌پی‌ی نه‌و ریکه‌وتنه‌تورکیا ده‌سه‌لاتی ته‌واوی به‌سه‌ر هه‌ردوو گه‌رووی بسفورو ده‌رده‌نیل‌دا هه‌بوو. سوقیه‌تیش داوی دامه‌زاندنی بئکه‌یه‌کی سه‌ریازی سوقیه‌تی ده‌کرد له‌سه‌ر نه‌و دوو گه‌رووه. جگه له‌وه‌سوقیه‌ت بو به‌رژه‌وه‌ندی بولغاره‌کان، داوی چاوپیخشانه‌وه‌ی به‌سنووری (تراقیا ده‌کرد).

تورکیاش نه‌م هه‌ره‌شه‌و داواکارییه‌نه‌ی سوقیه‌تی به‌هه‌ره‌شه‌یه‌کی راسته‌وخو ده‌زانی بوسه‌ر سنوورو سه‌روه‌ری خاکی تورکیا. بویه له‌م قوناخه‌دا نه‌و جوړه‌دپلوماسیه‌ته‌ی گرتنه‌به‌ر.

* قوناغی سی‌یه‌م. له سالی (۱۹۶۴) ه‌وه‌ده‌ست پی‌ده‌کات تا روژگاری نه‌مرو. نه‌م قوناخه‌به‌قوناخی به‌ناگا هاتنه‌وه‌ی تورکه‌کان ده‌ژمیردری، له‌و جوړه‌دپلوماسیه‌ته‌کویرانه‌ی، که له‌ماوه‌ی (۱۹) سالی رابردودا په‌یره‌ویان ده‌کرد له (۱۹۴۵ - ۱۹۶۴). بو‌رازی‌کردنی نه‌مریکا و نه‌ورویا. تورکه‌کان له‌ماوه‌ی نه‌و

(۱۹) ساله‌ها، وایان مه زنده ده‌کرد. نه‌گه ر تورکیا‌مه ز کاریک بکات بو پاراستنی به رژه‌وه‌ندییه بالاکانی تورکیا. نه‌مریکا و نه‌ورویا پشتگیری بی‌ده‌کن و یارمه‌تی مادی و مه‌عنه‌ویشی ده‌دن. به‌لام کیشه‌ی قوبرس له سالی (۱۹۶۴) تورکیای له و خه‌وه خوشه‌راپه‌راندو تورکه‌کانی گه‌یاندنه‌و راستیه، که ده‌بیت تورکیا به‌رژه‌وه‌ندییه‌کسانی له‌مریکا و نه‌ورویا له‌مه‌رووی به‌رژه‌وه‌ندیی په‌کانی خوی به‌بالاترو شکومه‌ندتر ره‌چاو بکات.

له‌کاردانه‌وه‌ی نه‌م هه‌لویسته‌ی شه‌مریکا و نه‌ورویا‌دا، ده‌نگی ناره‌زایی له‌نیو تورکه‌کان به‌رزبووه، قیایدا داوا له‌ده‌سه‌لانداری تورک‌کرا، که ده‌بیت له‌مه‌ودوا تورکیا له‌بواری سیاستی دهره‌وه‌یدا، سه‌ریه‌خویی خوی پپاریزیت، بو‌نه‌وه‌ی بتوانی داگوکی له‌به‌رژه‌وه‌ندییه بالاکانی تورکیا بکات. نه‌م ده‌نگانه‌ش له‌دوای هه‌لبێژاردنه‌کانی سالی (۱۹۶۵) زور به‌زه‌قی ده‌ببستران و چه‌ندین بو‌چوون و شیوه‌ی مامه‌له‌کردنی نویتر له‌گه‌ل دوسته‌کانی تورکیا، خرایه‌به‌رده‌م داریژهرانی، سیاستی دهره‌وه‌ی تورکیا، بو‌چوونه‌کانش نه‌مانه‌بوون.

* بو‌چوونیک داوای ده‌ست‌گیشانه‌وه‌ی ته‌واوی له‌نیو (حلقه‌ روژئاواییه‌کان) ده‌کرد. هه‌لگرازی نه‌م بو‌چوونه‌ش پارتی کاری تورکی بوون. که‌نوبالی نه‌و زیانانه‌ی به‌تورکیا گه‌پشتوون، ده‌خسته‌شه‌ستوی شه‌مریکا و نه‌ورویا.

* بو‌چوونیک تر‌وا‌ی به‌چاک ده‌زانی، ده‌بیت تورکیا له‌نیو نه‌و (حلقانه‌دا) بمینیتکه‌وه، به‌لام به‌مه‌رجی سه‌روه‌ری نه‌ته‌وه‌ی تورکیا پاریزاوبی.

* بو‌چوونیک تریش داوای ده‌کرد، تا بکری جیگای تورکیا له‌نیو نه‌و (حلقه) عه‌سکه‌ریانه‌دا به‌هیزتر بکریت.

واته‌لیره‌وه‌بو مان دهره‌که‌ویت، که‌زوریه‌ی تورکه‌کان داوای په‌یره‌وکردنی جوهره‌دپلوماسیه‌تیکی سه‌ریه‌خویانه‌یان نه‌کرد. نه‌وه‌بوو تورکیا له‌م‌ساله به‌داووه‌هه‌ولی سه‌ریه‌خوی‌کردنی دپلوماسیه‌تی دهره‌وه‌ی خوی‌داو، به‌شیوه‌یه‌کی زور‌زه‌قیش له‌دپلوماسیه‌تی دهره‌وه‌ی تورکیا‌دا ره‌نگی دایه‌وه. هه‌ول ده‌ده‌ین چونیته‌تی په‌یره‌وکردنی نه‌و جوهره‌سه‌ریه‌خویی‌یه‌له‌دپلوماسیه‌تی دهره‌وه‌ی تورکیا بخه‌ینه‌به‌رچاوو.

«کیشه‌ی قوبرس و سه‌ریه‌خویی دپلوماسیه‌تی تورکیا»

دوو‌رگه‌ی قوبرس ده‌که‌ویته‌به‌شی روژمه‌لاتی ده‌ریای سپی ناوه‌راست (۵۰) میل له‌تورکیاو (۷۰۰) میل له‌یونانه‌وه‌دوو‌ره، رووبه‌ره‌که‌شی (۹۲۵۰) کم‌یه، به‌پس‌ی ئاماره‌کانی سالی ۱۹۶۸ ژماره‌ی دانشتوانی قوبرس (۶۰) هه‌زار که‌س بوو، دانشتوانی، نه‌م دوو‌رگه‌یه‌له‌تورکه‌قوبرس و یونانه‌قوبرسیه‌کان بیک‌دیت.

تورکه کان (۲۰٪) دانیشتونای دورگه که پیک دین و یونانیه کانیش (۷۰٪) ی. نه م دورگه یه له سالی (۱۵۷۶) له لایه ن عوسمانیه کانه وه داگیرکرا. له سالی (۱۸۷۸) عوسمانیه کان بو به ریتانیا وازیان له م دورگه یه هینا. چونکه نه م دورگه یه گرنگیه کی تایبه تی و ستراتژی و عه سکه ری هه یه بو به ریتانیا.

۱. ده روانیته سه ر که نالی سویرس .

۲. شوینیکی گرنگه بو پاراستنی به رژه وه ندیبه کانی نه وروپا نه روژه لاتی ناوه راستدکه ده که ویته سه ره ری ی رنگای (دهریای ناوه راست - دهریای سور - ئوقیانوسی هیندی).

نه وه یوو به ریتانیا له سالی (۱۹۵۹) له گهل یونان و تورکیادا، به پی ی هه ردو پی یمانی زویریخی سالی (۱۹۵۹) و په یمانی له نده نی سالی (۱۹۶۰) سه ریه خوبی دا به م دورگه یه . هه روه ها له و په یمانه دا، به چه ند، خالیگ چاره سه ری کیشه ی قوبرس کراوه ، که گرنگترینیان نه مانه ن :-

۱. دان نان به سه ریه خوبی قوبرس له لایه ن هه ر سی وولاته که وه .

۲. سه روکی قوبرس یونانی بیت و جیگره که ی تورک بیت .

۳. ده سه لاتی راپه راندن (۷) وه زیری یونانی بیت و (۳) وه زیریش له تورکه کان بیت .

۴. کورسیه کانی په رله مانیش به گویره ی ریزه ی دانیشتونای هه ردوولا (۷۰٪) بو یونانیه کان بیت و (۲۰٪) بو تورکه کان .

۵. بنکه سه ربارزیه کانی به ریتانیاش له و دورگه یه دا بمیننه وه .

دوا به دوا ی نه وه چه ندین ریککه و تننامه ی دوو قوی و سی قوی و چوار قوی له نیوان به ریتانیا و یونان و تورکیا و کوماری قوبرس به ستر، له گشتیاندا په یمانی له نده ن به کللیل چاره سه ری کیشه ی قوبرس دوویات ده کرایه وه، هه روه ها تیایاندا نامه بو نه وه کرا، که ناییت ده وله تی تورکیا یا یونان ده ست له نیو کاره کانی کوماری قوبرس وه ریده ن .

هه رچه نده تورکیا نه م په یمان و ریککه و تننامه ی سه باره ت به قوبرس ساز ده دا. به لام تورکیا به رده وام دی بو گرنگی نه و دورگه یه لیده دا، چونکه نه م دورگه یه گرنگیه کی تایبه تی هه یه بو پاراستنی به رژه وه ندیبه کانی تورکیا له ده ریای سپی ناوه راستدا. به تایبه تی نه گه ر بیت و یونان ده ست به سه ر نه م دورگه یه دابگریت، نه مه یان ده بیته هوی نه وه ی :

۱. دورگه کانی یونان، گه ماروی که ناره کانی خواروو و روژناوای تورکیا

بدنه ن،

نه مه شیان وا ده کات، یونان بالا ده ست بیت به سه ر ده رگا کانی و بحر ایجه، که

رووی له هه ردوو گه رووی دهرده نیلو و بسفورو گشت به ندره کانی تورکیا بکات ، که له روژئاوای نه سته مېوله وه دريژ ده بېته وه تاده گاته روژه لاتی نه سکه ندره ونه و نه زميرو طوروس .

۲. دورگه ی قوبرس ناوچه په کی نابووری گرنگیشه بو تورکیا .

جا تورکیاش له روانگه ی نه م مه ترسیانه وه ، دهرک به گرنگی نه و دورگه په دهکات ، بویه به هیچ شیوه په ک ناتوانی ده سته به رداری نه و دورگه په بیت بو یونانیه کان . به لام کاتی یاش نه وه ی سه روک کوماری قوبرس ، له سالی (۱۹۶۴) وویستی ده ستکاری ده ستووری سالی (۱۹۶۰) ی قوبرس بکات ، تورکیا هه لیکي میژوویی بوره خسا . که دیسانه وه کیشه ی قوبرس گیانی به به ردا بکاته وه . نه وه بوو نه م کاره ی سه روک کوماری قوبرس بووه مایه ی گرژ ی په یوه ندیبه کانی نیوان تورکیاو یونان ، هه ر بو نه م مه به سته ش «عصمت اینینو» ی سه روک وه زیرانی تورکیا له سالی (۱۹۶۴) ووتی :

(نه م بریاره ی سه روک کوماری قوبرس ، ده چپته خانه ی دژایه تی کردنی هه ردوو په یمانی زیوریخ و له نده ن . بویه تورکیا نه رکی پاراستنی تورکه قوبرسیه کان ده گرپته نه ستوی خوی) .

دوای نه و لیدوانه ی «عصمت اینینو» ، به ریتانیا که وته خو بو خاوکردنه وه ی گرژپیه کانی نیوان تورکیاو یونان ، تا نه گاته راده ی هه لگیرساندنی شه ر له نیوان مه ردوولا ، به تاییه تی که هه ردوولا نه ندامن له په یمانی ناتو ، هه روه ها نه ندامانی په یمانی «ناتو» ش داوایان له هه ردوولا کرد ، که کیشه که له ریگای (UN) ه وه چاره سه ر بگری . نه مریکاش هه ر له هه مان سالدا هاته نیو کیشه که و پیشنیاره کانی خوی راگه یاند سه باره ت به چونیبه تی چاره سه رکردنی کیشه ، به لام نه و پیشنیاراننه ی نه مریکا له به رژه وه ندی تورکه کان نه بووو هه رگیزیش چاوه ری ی نه وه یان له نه مریکا نه ده کرد . پیشنیاره کانی نه مریکاش نه مانه بوون

۱. تورکه قوبرسیه کان ، دورگه که چول بکه ن ، له جیانی نه وه ش قه ره بویان بی بژمیردریت .

۲. دورگه ی قوبرس له گه ل یونان په ک بگریته وه .

۳. یونانیش دورگه کانی دودیکامیز بداته وه تورکیا ، هه روه ها تورکیاش بئکه په کی سه ربازی له دورگه که دا هه بی ..

به لکو نه مریکا به وه ش نه وه ستا ، له (ه ی حوزه یرانی ۱۹۶۴) سه روک جونسون نامه په کی پر له هه ره شه ی بو «عصمت اینینو» ناروو ، تیایدا به راشکاو ی به تورکیای راگه یاند که (تورکیا جگه له سوڤیه ت هیچ دوزمنیکی تری

نی به، نه گهر تورکیا هیرش بکاته سهر قوبرس، له وانه یه سوفیه ت بیته نیوجه نکه وه: نه و کاته ش ولاتانی په یمانی ناتو به رگری له تورکیا ناکه ن و نه مریکاش وه ک چاودیر ده مینته وه) له لایه کی تر نه مریکا به تورکیای راگه یاند (که نابی یارمه تیه نابووری و عه سکه ریه کانی نه مریکا دژ به ولاتیکی نه ندام له «ناتو» به کار بهینی) نه م چاوی سوور کردنه وانه ی نه مریکا، وای له تورکه کان کرد، که هیچ کاریکی وانه که ن پشپوی بخه نه ناوچه که و مل بو بریاره کانی (UN) که چ بکات.

نه وه بو له سالی (۱۹۶۵) کیشه که رووبه رووی (UN) کرایه وه، ته نیا (۴) ولات پشتگیریان له تورکیا کرد، (۴۷) ولاتیش دژای داواکانی تورکیا بوون و (۵۱) ولاتیش بی لایه نی خویان له کیشه که راگه یاند. به م شیوه یه کیشه ی قوبرس به لای یونانیه کان دا شکایه وه.

تورکیاش نه م هه لویسته ی نه مریکای به نیگه رانیه وه به رجه سته کرد. بو به وای له تورکه کان کرد که جاریکی تر چاوی به ریککه و تننامه و په یمانه کانی نیوان خویان و نه مریکا نه وروپا دابخشیننه وه، جگه له وه له نیو تورکیادا چه ندین بالی چه پره و دژایه تی نه مریکا نه وروپایان ده کرد، هه روه ها رای گشتی تورکیاش نوای نه م هه لویستانه ی نه مریکاو نه وروپا، تاره زایسی خویان به رامبه ر به به رده و امی په یوه ندیبه کانی نیوان تورکیا و نه وروپاوه نه مریکا دهربری.

به لام نه وه ی لیره دا جیگای سه رنج بیت، نه وه یه که تورکه کان تا نه و کاته نه سیاسه تی نه مریکاو نه وروپا نه گه یشتبون، به تایبه تی نه مریکا، که به هیچ شیوه یه ک رازی نابیت نه م دورگه یه به پیوانه ی کوریا و قیتنام دابه ش بکری و ته گهره و کیشه ی تری بو دوست بکات. جگه له وه نه مریکا به هیچ شیوه یه ک ریگای نه ده دا به تورکیا، که به شیوه یه کی سه ربازیانه خوی له قوبرس هه لقورتینی، چونکه نه م کاره ی تورکیا راسته وخو ده بیته مایه ی لیک هه لوه شاننده وه و له به ریه کترانندن لای خوارووی په یمانی ناتو، جا تورکه کان له جیاتی نه وه ی باشتر له سیاسه تی نه مریکا بگه ن و ثامانجه سه ره کیه کانی نه مریکایان له ناوچه که لارونتر بی، بو نه وه ی بتوانن به رژه ونه ندیبه کانی خویان له چوارچیوه ی «ناتودا» پباریزن، که چی به پیچه وانه وه تورکه کان له و ساله به دواوه به رژه قی له دلسوزیک و خزمه تکاریکی مل که چی نه مریکاو نه وروپا، دهنه یاخی بوویکی سه رشیت، که واهه زنده ده کرا نه م کوره که نجه روژه لاتیه له ساله کانی هه شتادا بیته نه ندامیکی ده ست رویشتووی خیزانه کی ی ناتو. به لام له ناکاویکدا نه م هه موو بوچوون و لیکدانه وانه هه رهس دین و ناتوانن خویان له و روووه روژه لاتیه خه له کراوه یان داته کیتن و جاریکی تر

به رده و باو هشی روزمه لات هه نگاو ده نینه وه ، هه رچه تده هه سستی کلیه سه ندوری تورکه کان له و روزانه دامرکایه وه ، به لام بریتیکی قوئی له جه سته ی تورکه کان جسی هیشت . نه م برینه ش له سالی (۱۹۶۴ - ۱۹۷۴) تورکیا به ده سستی وه ده تلایه وه ، به لام تورکه کان له سالی (۱۹۷۴) نه و برینه یان به داگیرکردنی روزمه لاتی قوبرس ساریزگرا . سه ره نجام بومان ده رکه وت ، که تورکه کان له سالی (۱۹۶۴) وه نیسجه سه ربه خوییه کیان له یواری دبلوماسیه تی ده رده وی خویان دا په یرو کرد ، به لام جوړه دبلوماسیه تیکی سه ر لیشیواوانه وه له په رستانه ، که خوی له دوو ناقاری جیاواندا ده دوزیته وه .

۱. پته و کردنی په یوه ندییه کانی تورکیا له گهل سوقیه ت .

۲. پته و کردنی په یوه ندییه کانی تورکیا له گهل ولاتانی عه ره بی و نیسلاهی :

((په یوه ندییه کانی تورکیا له دواى سالی ۱۹۶۴ له گهل سوقیه ت))

مه روهک له پیشتردا نمانه مان بو نه وه کرد . که په یوه ندییه کانی نیوان تورکیا و سوقیه ت ، به هوی مه ره شه کانی ستالین نالوزی تی که وت ، به لام له دواى مردنی ستالین له (۲۰ مایسی ۱۹۵۲) و ده سته کار یوونی خروشوف ، سوقیه ت له ریگای روزنامه و رادیوییه کانیه وه . به تورکیای راگه یانده . که سوقیه ت له داواکاریییه کانی پیشووی پاش گه زیوته وه و ، نیستا وهک دوو دراوسی داواى دارشتنه وه ی په یوه ندییه ناساییه کانی خوی له گهل تورکیا ده کاته وه ، به لام تورکه کان به گومانه وه سه یری نه و داوا یی سوقیه تیان ده کردو . به مناوهریه کی سیاسی و دبلوماسی سوقیه تیان ده ژمنارد ، به رده وام خوی له و بانگه وازانه ی سوقیه ت گیل ده کرد . به لام له دواى سالی (۱۹۶۴) له بهر روشناسی کیشی ی قوبرس ، تورکیا نه مجاره یان به جدی که وته خو بو دارشتنه وه ی په یوه ندییه کانی خوی له گهل سوقیه تدا ، هه رچه نده نه م هه وله ی تورکیا له گهل سوقیه ت یه که م چار نه بوو . چونکه له سالی (۱۹۶۰) عه دنان مندرس - ی سه روه کوماری تورکیا ، هه ولی دامه زاننده وه ی نه و په یوه ندییه ی دا ، به لام گوډه تاکه ی (۲۷ مایسی ۱۹۶۰) نه م هه ولی ی تورکیای نه زوک کرد ، لیره دا پرسیاریک دیته ناروه ، نه ویش نه وه یسه . سوچی تورکیا دواى کیشی ی قوبرس ، هه ولی دامه زاننده وه ی په یوه ندییه کانی خوی له گهل سوقیه ت ده دا ؟

بسی شسک نه م کساره ش هوکساری خوی هه یسه ، که خوی نه م هوکارانه دا ده دوزیته وه :

۱. به سه به سستی ده ستگیر کردنی پشتیوانی بلوکی روزمه لات له (UN) بو به لاشکانه وه ی کیشی ی قوبرس به لای تورکه کان : به تایبه تی پاش نه وه ی ولاتانی روزنارا له په یمانی ، ناتو ، پشتیان له داواکه ی تورکه کان کرد .

۲. نزيك ٻوونه رڊ له سوڦيه ت. واته ڪه مڪردنه وه و ريگاگرتن له يارمه تيه
ٺابووري و عه سڪه ريه ڪاڻي سوڦيه ت، بو سه روڪ مڪاريوسي سه روڪ گوماري
قوبرس، تا ٿه و يارمه تيانه نه بنه پالنه په ستويه ڪ بو سه ر ٿه وروپاو ٿه مريڪا،
ڪه و! له و دوو لايه نه بڪات ڪيشه ڪه به لاي قوبرسيه ڪاندا بشڪيته وه، چونڪه
بي به ش ڪردني يونان له م يارمه تيانه، ده بيته هوي ٿه وه ي، ٿه مريڪا ٿه وروپا و!
له يونان بڪه ن، به و جوره چاره سه رڪردنانه رازي بيت ڪه له به رڙه وه ندي
ٿورڪيادا بن.

۳. بي به ش نه ڪردني ٿورڪيا له يارمه تيه ٺابووري و سه ريزييه ڪاڻي سوڦيه ت
ٿه گه ر هاتو له ڪاٺيڪدا به رڙه وه ندييه ڪاڻي ٿه مريڪا ٿه وروپا له ٿورڪيادا
نه مين.

هه ريويه له سالي ۱۹۶۶ به دوايه، چه ندين سه رذاني مه ڪوڪي سه رڪرده ڪاڻي
سوڦيه ت و ٿورڪيا، ٿه نقه ره موسڪويان به سه رڪرده وه، يه ڪه م سه رذانيش
به (نيحسان ڪرمي) جيڪري سه روڪي حزبي عه داله و سه روڪي په رله عاڻي ٿورڪيا
بو موسڪو دهستي پي ڪرد، دوايه دراي ٿه وه له سالي ۱۹۶۵ سعاده خه يري سه روڪ
وه زيراني ٿورڪيا جاريڪي تر موسڪوي به سه رڪرده وه. هه وه وها له هه مان سالدا
وه فديڪي بالاي سوڦيه ت سه رذاني ٿورڪيا ڪرد. پاشان سلطيماني ديميرلي سه روڪ
وه زيراني ٿورڪيا له سالي ۱۹۶۷ سه رذاني موسڪوي ڪرده وه، بو ٿه و مه به سته ش
بودگورهني له سالي ۱۹۷۲ سه رذاني ٿه نقه ره ي ڪرد. هاتوچوي دبلوماسي به رده وام
له نيوان هه رڊولا هه بوو. به لام ٿه م به سه ريه ڪردنه وه ي هه رڊولا بي ٺامانچ و
سوود نه بوو به لڪو ٿورڪيا به پي ي ريڪه وٽنيڪ له سالي ۱۹۶۷ به لينسي
جي به جي ڪردني ۲۷ پروژه ي پيشه سازي گه وره ي له سوڦيه ت وه رگرت له وانه
(ڪارگه ي ٺاسن و پولوا ٿه لمنيوم و پالاوگه ي نه و ت و ڊروسٽڪردني ويسنگه يه ڪي
وورهي ٿه تومي، هه روه ها ڊروسٽڪردني به نداويڪي هاويه ش نه سه ر رووباري
(ٿه ريڪي) تا جوتياراني هه رڊولا سوود له و به نداوه وه ريگرن) له به رامبه ر
ٿه مه سندا ٿورڪيا به رهه مه ڪوشتالي يه ڪاڻي خوي له سوڦيه ت ساغ بڪاته وه.

شاياني باسه ٿه م هاويه يمانيتي يه تا روخاني يه ڪيتي سوڦيه ت له نيوان هه
رڊولادا به رده رامبوو. به لام دوايه دراي ٿه و گورنڪاريانه ي به سه ر سوڦيه ت
داها ت، په يوه ندي يه ڪاڻي نيوان هه رڊولا روڙ به روڙ به ره و ٺالوڙي ده رويشت.
ٿه ويشت، به هوي ٿه وه ي ٿورڪيا دهستي له نيو گوماره سه ريه خوڪاڻي ٿه وڊيو
قه ففاس و رده دا. به لام ٿه وه ي ٺيمه عه به ستمانه ٿه وه يه ڪه ٿورڪيا نه يتوانس له
نيو په يمانس ناتودا جي پي ي خوي فايستر بڪات و مقمانه ي ولاتاني روڙ ٺاوا بو
خوي زياتر بڪات. به لنگو به م ڪاره ي گوشاره ڪاڻي ٿه مريڪا ٿه وروپاي له سه رڙو

زیاتر کرد. چونکه له و کاته دا مه حال بوو ولاتیکی په یمانی ناتو بچیت له گهل په کیتی سوځیه ت دا ریکه وتنی ثابوری و دیپلوماسی مور بکات. به تایبه تی نه م کاره له لایه ن نه مریکاوه زور به نیگه رانیه وه سه یر ده کرا، چونکه تورکیا بنکه په کی سه ریازی هره گرنگی نه مریکا بوو بو گوشار خسته سه ر سوځیه ت.

په یوه نډی په کافی تورکیا له دواي سالی ۱۹۶۴ له گهل

جوله که و عه رب

نه گه ر بیت و سه یری سیاسه تی دهره وه ی تورکه کان بکه ین، به رامبه ر به ولاتانی عه ربه ی، تاسالی ۱۹۶۴ له لایه ن تورکه کانه وه هیچ ه ولیکی جدی نه دراوه بو دارشته وه ی په یوه نډیه ثابوری و سیاسی و که لتوری کانی نیو هه ردوولا، نه گه ر هه ر هه ولیکیش له نارادا بوو بیت، به راسپارده ی نه مریکا و نه اروپا بووه، هوکاره کانی سازنه دانه وه ی نه م جوړه په یوه نډیانه ش له لایه ن تورکیاوه ده گه ریته وه بو چه ند هویه ک.

* به هوی نه و سیاسه ته روشنښیری په ی، نه تاتورک دایرشته بوو، نه ویش خوگریدان بوو به شارستانیته تی روژناواوه و خو دوورخسته وه ش له شارستانیته تی که لتوری عه ربه ی نیسلامی. نه مه ش بووه هوی نه وه ی که تورکه کان گوشه گیری فیکری و شارستانی خویان دهره ق به که لتوری نیسلامی و عه ربه ی به ره قولتر بکه نه وه. به لکو بو زیاتر خونزیک کردنه وه ش له روژناوا، تورکه کان سیسته می تاک حزبی روژمه لاتیان له سالی (۱۹۴۵) رت کرده وه، سیسته می فره حزبیان راگه یاند. تا بو روژناواویه کانی بسه لیخ. که نه وانیش ده توانن ژبانیکی روژناواویانه له مه ر سیسته می به ریوه بردنی ولاتدا په یره و بکه ن.

* له شه زی په که می جیهانیدا، تورکه کان تاوانی هه ره س هینانی نیمبراتوریه تی عوسمانیان ده خسته نه ستوی عه ره به کان.

* ده ست به سه رداگرتنی ولایه تی نه سکه نده رونه ی سوری له سالی ۱۹۳۹ له لایه ن تورکه کانه وه. به هوکاریکی تر داده نریت بو قول بوونه وه ی ناکوکیه کانی نیوان عه رب و تورک. که تائیس تاش سوری داواي نه و ولایه ته ده کاته وه.

* بو زیاتر خونزیک کردنه وه له نه مریکا و به ریتانیا، تورکیا په که م وولاتی نیسلامی بوو، دواي چه ند مانگیک له دامه زرانی نیسرائیل له سالی (۱۹۴۸) دانی به نیسرائیل نا، بی شک نه م دانپیانانه ش. مانای زیاتر خو دوورخسته وه ده گه په نی له جیهانی عه ربه ی و نیسلامی. که وای کرد مه حال بی

په یوه نډیبه کانی تورک و عه ر ه ب با شتر بن ، به لکو ته گه ره کانی زیاتر کرد .
 * مه رنجی به ریتانیاش بو وه رگرتنی تورکیا له نیو هه ردوو په یمانی ناتوو
 بازاری هاویه شی نه وروپا . نه وه بوو ، که ده بیت تورکیا له روژه لاتی ناوه راست و
 روژه لاتی نه وروپا . به راسپارده ی نه مریکا و به ریتانیا و فه ره نسا ، چه نډین
 نه لقه ی تری په یمانی ناتو له و ناوچانه دا پیک بهینیت ، بو زیاتر گه نارودانی
 یه کیتی سوقیه ت وه ک ریکخراوی سه رکردایه تی ناوه راست (سانتوو په یمانی
 به لقان) . جگه له وه نه مریکا و نه وروپا مه به سستی سه ره کیان له سازدانی په یمانی
 (سانتو) په ل کیش کردنی (میسر) بوو . چونکه (میسر) شونینکی ستراتجی هه یه
 بو پاراستنی به رژه وه ندی په کانی نه مریکا و نه وروپا له ده ریای سپی
 ناوه راستدا . بو نه وه ی (میسر) بکریته بنکه یه کی سه ربازی گرنگی (سانتو) ،
 تابییته پاشکوی په یمانی ناتو له ناوچه که دا . هه روه ها له لایه ن تورکیا و
 نه وروپا و نه مریکا وه مان گوشاریش خرایه سه ر سوریا ، تائه ویش بخزیده نیو
 نه و په یمانه به لام له بهر نه و هویانه ی بیشتر باسمان کردن ، سوریا و میسر به
 هیچ شیوه یه ک ملیان نه دایه ده ست نه و گوشارانه .

جبا له بهر روشنایی نه و هوکارانه ی سه ره وه و ، گه شه سه ندنی بزایی
 زرگاریخواری عه ره بی به سه رکردایه تی (جه مال عه بدوالناسر) . روژ به روژ
 ناوکوبه کانی نیوان عه ره به ناسیونالیسته کان و نه مریکا و نه وروپا له لایه ک و
 تورکیاش له لایه کی تر وه قوولتر نه بوونه وه . به لکو نه م شیوه مامه له یه ی
 نه وروپا و نه مریکا کاردانه وه یه کی نیگه تیفی له لایه ن عه ره به کانه وه هه بوو .
 به تاییبه تی دوی نه وه ی له سالی (۱۹۵۶) نیسرا ئیل به پالیشتی به ریتانیا و
 فه ره نسا و به هاریکاری ، نه مریکا (ده ست دریزی سی لایه نه - العدوان الثلاثی) یان
 کرده سه ر میسر ، نه مه ش ای له سووی و میسریه کان کرد . له سالی (۱۹۶۸)
 یه کیتی هه ردوولا رابگه یه نن ، بو دژایه تی کردنی نه مریکا و هاویه یمانه کانی
 له لایه ک و هه لوه شانده وه ی قه واره ی زایونیزم له لایه کی تر . جگه له وه دوی
 شورشی (۱۴ تموزی ۱۹۵۸) عیراقیش نه ندامیه تی خوی له نیو (سانتودا)
 کشانده وه .

به لام له دوی سالی (۱۹۶۴) وه واته دوی کیشه ی قویرس ، تورکه کان
 هه روه ک پیتر ناماژه مان بو کردن . هه ستیان به و که لینه دبلوماسیه کرد . بویه
 له و ساله به دوازه تورکه کان هه ولی جدیدانه یان دا بو دارشته وه ی .
 په یوه نډیبه کانیان له گهل ولاتانی عه ره بی نیسلای . سه ره تا تورکیا بو
 ده رختنی نیازپاکی خوی له دارشقه وه ی نه و په یوه نډیبه یانه . لایه نگیری
 عه ره به کانی کرد له شه ری (۱۹۶۷) دژ به نیسرا ئیل . کاتی نیسرا ئیل هیرشی کرده

سەر میسر و ئوردون و سووریا . بە لکو تورکیا بو زیاتر خوره پیش کردن له عه ره به کان . په یوه ندییه بازگانیه کانی خوی له گه ل ئیسرائیلدا به شیوه یه کی کت و پر که م کرده وه . بو نمونه له سالی (۱۹۶۸) نرخى شه و که ل و په لانه ی له ئیسرائيله وه ده گه یشته تورکیا خوی له (۲.۶) ملیون دولار ده دا ، که چی سالیک پیشتر خوی له (۵.۷۴) ملیون دولار ده دا . هه روه ها نرخى شه و که ل و په لانه ی له سالی ۱۹۶۷ له تورکیا وه ده گه یشتنه ئیسرائیل خوی له (۲.۶) ملیون دولار ده دا . که چی له سالی ۱۹۶۸ بو (۱.۹۷) ملیون دولار که م کرایه وه . به لکو تورکیا به وه ش شه وه ستا . له سالی (۱۹۶۹) گشت په یوه ندییه بازگانیه کانی خوی له گه ل ئیسرائیل راگرت . دوايه دواى شه وه تورکیا بو زیاتر پته وکردنى شه و په یوه ندیانه له گه ل وولاتانى عه ره بى و ئیسلامى بو یه که م جار له سالی ۱۹۶۹ به شداری راگرت . دوايه دواى شه وه تورکیا بو زیاتر پته وکردنى شه و په یوه ندیانه له گه ل وولاتانى عه ره بى و ئیسلامى بو یه که م جار له سالی ۱۹۶۹ به شداری کونگره ی وولاتانى ئیسلامى کرد . هه روه ها تورکیا له سالی ۱۹۷۶ به رسمى پیشوازی له وه فدیکی ریکخراوی نازادى خوازی فه له ستینی کرد و به نوینه ری راسته قینه ی فه له ستینییه کانی له فه له م دا .

مه به ستى تورکیاش له په یره وکردنى شه م جوړه سیاسه ته له گه ل ئیسرائیل دوو لایه نی به خووه گرتیوو .

* لایه نی سیاسى ، سه رنج راکیشانى عه ره به کان به لای خوی دا .

* لایه نی ئابووری . تورکیا وولاتانى عه ره بى به نه لته رناتیفیک بو شه و ده سکه وته ئابووریانه ی که له ئیسرائیل به ده ستى ده هیئا داده نا .

بى شک شه م هه نگاوه پوزه تیقانه ی تورکیا ، هه روا بى سوودنه بوو ، به لکو بووه مایه ی خوشحالی وولاتانى عه ره بى بویه ش سه یر ده که ین له دواى شه م هه نگاوانه ی تورکیا ، په یوه ندییه ئابوری و نه منیه کانی نیوان تورکیا و عیراق له لایه ک و په یوه ندییه ئابوورییه کانی نیوان تورکیا و سعودیه و لیبیا وولاتانى که ندوو و یه مه ن و جه زائیر و تونس و سوودان و موریتانیا فراواتر بوو .

به لام شه وه ی جیگای سه رنج بیت . شه م په یوه ندییه ئابووریانه ی نیوان وولاتانى عه ره بى و تورکیا . تا سالی ۱۹۷۹ مایه ی گومانى عه ره به کان بوو ، له به رنه وه ی تا شه و کاته تورکیا هیشتا یه که م ولاتى ئیسلامى بوو دانى به بوونى ئیسرائیل دا نابوو . به لام دواى شه وه ی میسر له سالی ۱۹۷۹ په یمانى (کامب دیقید) ی له گه ل ئیسرائیل دا مورکردو ، به رسمى دانى به ده وله تى ئیسرائیل دا نا ، تورکیا له و کاته وه به دواوه باریکی گونجاوترى بو ره خسا که یتوانى شه و گومان و رارییه ی له نهم وولاتانى عه ره بى دا هه به سه رامبه ری که م تر بکاته وه و خوی له

گوشاره کانیان دهرباز بکاو په یوه نډیبه کانی خوی له گه ل نه و ولاتانه زیاتر دابکوټی و پته و تریان بکات . هه ریویه دم بینین له هه شتاکانی نه و سه ده په دا . په یوه نډیبه نابووریه کانی نیوان تورک و عه ره به کان ، به ره و ناغاریکي باشت هه نگا و دنی و روژ به روژ ته و په یوه نډیبه پنه ره بسینی و گه شه بکات . چا لیره دا بومان دهرده که ویت که کیشه ی ئیسرائیل ، تاکه به ره به ست بوو نه به رده م په لکیش کردنی تورکیا بو ناوچه که . به تایبه تیش له روزگاریکي وه که نه مرودا . که کیشه ی عه ره بو ئیسرائیل روو له چاره سه رکردن ده گات و په که په که ی ولاتانی عه ره بی په که له دوا ی په که دان به بوونی ئیسرائیل دا دهنین هه ره بویه شه تورکیا له و پیودانگه وه ، دویه ویت زیاتر جیگا پی ی خوی له ناوچه که قایمتر بکات . تا له و ریگایه وه پروژه نابووریه کانی خوی گه شه په سی بدات و نه و ده سکه و ته نابوووریانه ی له لایه ن عه ره به کانه وه پی ی ده گات . وه که نه لته رناتیفیک جیگای یارمه تیه نابووری و عه سکه ریبه کانی نه مریکا و نه وروپا بگریته وه . نه مه یان له لایه که ، له لایه کی تره وه تورکیا دویه ویت له روانگه ی نه م گورانکاری یانه ی له ناوچه که دا روویان داوه و رووده دن . دوویاره په یوه نډیبه نابووری و نه منیه کان و عه سکه ریبه کانی خوی له گه ل ئیسرائیل ، بیورژینیته وه . چونکه تورکیا وانه زنده ده کات نیستا باره که زور له باره بو چوونه نیو نه و ناوچه په . بو نه و دی بتوانی له ریگای بازاره کانی ولاتانی عه ره بی و ئیسرائیل گه شه به سه رمایه کانی خوی بدات و کالا و سه رمایه ی نوی تر به ده ست بهینی . هه ره ها له و ریگایه شه وه بتوانی چاره سه ری بیکاری له ولاته که یدا بکات . به تایبه تی دوا ی په که رخصتنی کریکاره تورکیه کان له و پروژانه ی که له م ولاتانه نه نجامی ده دات . جگه له وه تورکیا دویه ویت له په راویزی پیروسی ناشتی له روزنه لاتی ناوه راستدا وه که لایه نیک له کیشه که نه ویش له ده سکه و ته نابووری و سیاسیه کان قازانجی ده ست که ویت . به تایبه تی نه م ماوه په دا له شاری (ریاط) ی پایته ختی مه غرب ، کونگره په کی فراوان سازدرا ، بو دروست کردن و دامه زرانندی بانقیکی نابووری له ناوچه که ، بو بوژانه وه ی روزنه لاتی ناوه راست .

نایا نه و هه ولانه ی تورکیا سه رده گون ؟!

هه ره که له پیشتر ناماژده مان بو کرد ، تورکیا وانه زنده ده کات ، نه گه ر بتوانی په یوه نډیبه کی نابووری پته و له گه ل ولاتانی عه ره بی دابه زینیت و سه رمایه و کالا و بازاری نوی بو ساغ کردنه وه ی که ل و په له کانی به ده ست بهینی ، تا راده په که ده توانی کیشه ی کورد له کوردستانی باکوور چاره سه ر بکات . چونکه تورکیا و ابو کیشه که چووه ، نه مرو کیشه ی کورد له کوردستانی پاکوور له

نه نجاسی باری خرابی گوزدرانی دانیشتوانی ناوچه که و نه بوونی پروژی ناپووری له ناوچه کوردنشینه کاندای ته شه نه ی کردوو. جا نه گهر بیت و نه م ناوچه یه له رووی نابوریه وه گه شه بکات و کارو بزویی ژبانی کورده کان چاکتر بکات و له پال نه وهش دا، مه ندی مافی روشنبیری و نه ته وه یی بو کورده کان ده سته بهر بکات. نه واده توانی (۸۰٪) کیشه که چاره سه ر بکات. به لام نه گهر تورکیا و ابیریکاته وه و واهه زنده بکات. نه مه یان غه فله ت زه ده یی تورکه کان دهرده شا به رامبه ر چونیه تی چاره سه ر کردنی کیشه یه کی گرنگی وه ک کیشه ی کورد نه ولاته که یدا، چونکه کوردستانی عیراق باشترین به لگه یه بو رده ت کردنه وه ی نه م جوړه چاره سه ر کردنه ناکامه .

هه رچه نده رژیمی عیراق دوا ی هه رهس پهبینانی شورشی کورد له سالی (۱۹۷۵)، هه ولی دا باری گوزدرانی کورده کان باشربکات و چه ندین پروژی خزمه تگوزاری و پیشه سازی له ناوچه که دا ده سته بهر بکات. به لام نه م هه ولانه ی رژیمی عیراق نه بوونه مایه ی چاره سه ر کردنی کیشه ی کوردستانی باشوور. به لکو نه مجاره یان بزافی رزگاربخوازی گه لی کورد له عیراق، به نامرانی نوی ترو بیرکردنه وه ی نوی تر سه ری هه لدا یه وه. خه لکی کوردستانی ش له جاران هوشیارتر دوا ی مافه ره واکانی خو یان ده کرد.

جا لیره دا پیوسته تورکیا و گشت نه و ولاتانه ی کوردستانیان به سه ر دابه بشکراوه چاک نه و مه سه له یه بگه ن، که کیشه ی کورد کیشه یه کی نابوری یاروشنبیری یاکومه لایه تی نی یه. به لکو کیشه ی بوونی نه ته وده یه که، ئایا هه بیت یان نا!! به تایبه تی دوا ی نه و گوزرانکاریبانه ی به سه ر سیسته می سیاسی جیهاندا هاتن. ده بی تورکیا چاک له و نه زمه نوی یه ی جیهانی نه مرو بکات. که نه م سیسته مه خوبی له خویدا، سیسته می رزگاربرونی نه ته وه چه وساو و بی مافه کانی جیهانه. که ماوه ی (۷۰) سالی ره به ق به هری بلوک به ندیه تی جیهان، ده نگی نه م نه ته وانه خفه کرابوون.

نه گهر تورکیا بیه ویت خوبی له گوشاره کانی نه سربکا و نه اروپا دهر بازبکات و به زه و روزمه لات په ل بهاویت. پشت به یارمه تیه کانی نه و دوولایه نه نه به ستیت و له جیاتی نه و یارمه تیانه، سه رمایه و کالای نابوری بو بوژاندنه وه ی باری نابووری خرابی تورکیا له ولاتانی عه زه بی به ده ست بهینی. نه مه یان کاریکی مه هاله و هه رگین تورکیا تیایدا سه رکه وتوو ناییت. له بهر نه م هویانه :-

* تورکیا ولاتیکی کشتوکالیبه و پیشه سازیبه که شی پیشه سازیبه کی کشتوکالیبه، نه گهر پیشه سازی قورسیشی هه بیت، زیاتر پیشه سازیبه کی کوکردنه وه یی به (تجمیع) ه. چونکه زوربه ی که ره سه خاوه کانی نه و

پیشه سازی به و پیشه سازی کشتوکالیبه که ی، پشت به (ته کنه لوجیای) نه مریکایی و نه وروپایی ده به ستیت. بویه تورکیا ناتوانی بیته جه مسه ریک بو کوکردنه وهی ولاتانی عه ره بی له ده وری خوی. هه روه ها که م وزه بی تورکیاش هویه کی تره که نه توانی بیته مایه ی وده ستهینانی سه رمایه کی زور. بو نمونه له سالی ۱۹۶۸ که لویه له کشتوکالیبه نیردراوه کانی تورکیا بو ده روه، ریژه ی (۸۴،۷) ی له پروسه ی بازرگانی ده روه ی تورکیا داگیرکردبوو!

* تورکیا بو به گه رحستنی نابوریه داته پیوه که ی، پیوستی به سه رمایه ی بیانی مه یه که به شیوه ی (استثمار) له ناو ولاته که یدا کاریکات. تابیته پالپشتیک بو به گه رخستنی بواره نابوریه گرنکه کان که ده وله تی تورکیا پیوستیه تی. تاکه ولاتیک له نیو عه ره به کان، نه و توانایه ی هه بی، ولاتی سعودیه یه. به حوکمی نه وهی نه مرو سعودیه یه کیکه له و ولاته نیسلامیانه ی داوای رابه رایه تی بزوتنه وهی نیسلامی سونیه کان ده کات له ناوچه که. بو نه م مه به سته ش پشتگیری له جولانه وهی نوسولیه کانی جیهان ده کات. تورکیاش ولاتیکی نیسلامی سونیه، بویه تورکیا به شیخ شیوه یه ک ریگا به سعودیه نادات له ناو تورکیا له پال خستنه گه ری سه رمایه که ی. پشتگیری له نوسولیه کانی تورکیا بکات. هه موو لایه کیشمان چاک ده زانین بزوتنه وهی نوسولیه کانی نیو تورکیا له چ گه شه کردنیک دایه.

* هه روه ها تورکیا ناتوانی، بازاره کانی نه وروپا پشت گوی بخاو په یوه ندیبه نابوریه کانی له گه ل ولاتانی نه وروپایی روزئاوا که م بکاته وه. به چاویکی گرنک نه روانیته نه وروپای یه کگرتووی نوا روز. چونکه نه گه ربیت و سه یری رادی په یوه ندیبه بازرگانی و نابوریه کانی نیوان تورکیا و ولاتانی نه وروپای روزئاوا بکه یین. بیوان ده رده که ویت نه مریکا و نه وروپا بازاریکی سه ره کی تورکیان بوساغ کرده، وهی که له ویه له به ره مهیتراره کانی و هیانی که ره سته ی پیوست و که ره سته ی خاو.

هه روه که له خشته ی بازرگانی تورکیا له گه ل ولاتانی جیهان دا ده رده که ویت، که پروسه ی بازرگانی ده روه ی تورکیا زیاتر له گه ل ولاتانی پیشه سازی وه که نه مانیا و نیلتالیا و سویسرا و نه مریکای روزئاوا یه. نایا ده چیته عه قلی هیچ که سیک که تورکیا بقوانی ده ست به رداری نه م بازارانه بیت؟! به تایبه تی باری نابوری تورکیا له ژیر ده یان فه یران ینالینی؟! نایا تورکیا ده توانی وا به ناسانی گرنکی نه و ولاتانه پشت گوی بخاو. گوشاره کانی نه و ولاتانه به هه ند هه لنه گری و گودرایه لی راسپارده و پیشنیارده کانیان نه بیت!؟

* تورکیا به پی ی وابه سته یی به سیاستی به مریکاوه. له پاداشتی نه و

خوگریدانه‌ش به نه مریکاوه. نه مریکا سه رچاوه‌یه کی هه ره گرنگی یارمه‌یته نابووری و عه‌سکه‌ریه‌کانه بو تورکیا. نه و یارمه‌تیانه‌ش تاراده‌یه کی زور گری که ره‌وه‌ی قه‌یرانه سیاسی و نابووریه‌کانی دینی و نه مروی تورکیایه. هه‌ر بو نمونه هه‌ندیک ریژه‌ی نه و یارمه‌تیانه‌ی که زانراون ده‌خه‌ینه به رچارتان.

* تورکیا له نیوان سالانی (۱۹۴۸-۱۹۵۳) له چوارچیوه‌ی پروژه‌ی مارشال بو ده‌سته به رکردنی یارمه‌تیه نابووریه‌کانی نه مریکا. نزیکه‌ی (۲۲۵) میلیون دولاری وه‌رگرت.

* هه‌روه‌ها له چوارچیوه‌ی پروژه‌ی ترومانیش بو ده‌سته به رکردنی یارمه‌تیه سه‌ربازیه‌کان تورکیا نزیکه‌ی (۳۰۵) میلیون دولاری له نه مریکا ودرگرت.

* له نیوان سالانی ۱۹۸۰-۱۹۸۵ تورکیا نزیکه‌ی (۲۲۵۰) میلیون دولاری تری وه‌ک یارمه‌تی سه‌ربازی و نابووری له نه مریکا وه‌رگرت.

* له سالی ۱۹۸۶ تورکیا. (۹۳۹) میلیون دولاری وه‌ک یارمه‌تی نه‌منی له نه مریکا وه‌رگرت.

* هه‌روه‌ها له ۱۶ فازاری ۱۹۸۷ تورکیا و نه مریکا، په‌یمانی هاریکاری عه‌سکه‌ری نیوان هه‌ردوولایان نوی کردووه. به‌گیوه‌ی نه و په‌یمانه‌ی تورکیا تا ۱۸ کانونی ۱۹۹۰ (۶۱۵) میلیون دولاری تر له نه مریکا وه‌رده‌گری.

نه‌مه‌جگه له و یارمه‌تی و کومه‌کانه‌ی، په‌یمانی ناتو پیشکه‌شی تورکیای کردووه. سه‌ره‌رای نه‌وه‌ش نامیرو ماشین‌ی جه‌نگی چه‌ک و یه‌ده‌گه‌کانی سوپای تورکی، سه‌رچاوه سه‌ره‌کیه‌کی‌ی جبه‌خانه‌کانی نه مریکا و نه‌روپایه.

نایا به‌بی نه و یارمه‌تی و کومه‌که نابووری و سه‌ربازیانه‌ی نه مریکا و نه‌روپا، تورکیا ده‌توانیت به و شیوه‌یه و قه‌باره سیاسی‌ی ئیستقای هه‌یه‌بعینتیه وه؟ نایا به‌بی چه‌ک و جبه‌خانه‌ی جه‌نگی، تورکیا ده‌توانی جه‌نگ دژی کورده‌کان به‌ریابکات؟

* هه‌روه‌ها تورکیا، به‌پی‌ی نه و نامارانه‌ی له‌به‌رددست‌دان، قه‌رزیک‌ی زوری ولاتانی نه‌روپا و نه مریکا و کومپانیا و بانک و ریکخواه‌کانی بوژانه‌وه‌ی جیهانی. لاکه له‌که‌بووه. نه و قه‌رزانه‌ی دراونه‌ته تورکیا. هه‌روه‌ک باوه به‌قازانچ ده‌دیرته ولاتان. بو نمونه له‌سالی ۱۹۸۳ ریژه‌ی نه و قه‌رزه‌دیرترخایه‌نانه‌ی دراونه‌ته تورکیا خوی له (۱۶.۷) ملیار دولار ده‌دا. هه‌روه‌ها قه‌رزه‌کورت‌خایه‌نه‌کانی هه‌مان سالیش (۲.۸) ملیار دولار بوو. ریژه‌ی قازانچی هه‌ردوو جوهره قه‌رزه‌ک‌ش (۵.۷) ملیار دولار بوو!! کوی هه‌ردوو جوهره قه‌رزه‌که و قازانچه‌کی‌ی ده‌کاته (۲۲.۴) ملیار دولار. که چی قه‌رزه‌کانی سالی (۱۹۹۰) ی تورکیا ده‌گاهته (۴۳)* ملیار دولار. ئیمه‌لیرده‌وه‌ده‌پرسین، نه‌گه‌ر (۱۹.۵) ملیار دولار له‌سالی ۱۹۸۳ به‌قازانچ،

خشته‌ی بازرگانی تورکیا له‌گه‌ل ولاتانی جیهان

هتیراو به‌رتزوه‌ی %		کۆمه‌له‌ی ولاتان		تیردراو به‌رتزوه‌ی %	
۱۹۸۴	۱۹۸۳	۱۹۸۱	۱۹۷۹	۱۹۸۴	۱۹۸۳
۵۱,۶	۴۹	۴۸	۶۱	۵۲	۴۸
۲۱,۶	۲۹	۴۰	۲۲,۴	۳۷	۴۵
۸,۷	۲,۵	۱,۸	۲,۱	۲,۹	۱,۵
۸,۱	۹,۵	۱۰,۲	۱۴,۵	۷,۱	۵,۵
۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

ولاتانی پیشه‌سازی رۆژنارا
 = رۆژه‌لانی ناوه‌راسته‌ی پاکوری ئه‌وریجا ۲۲,۴
 = ئه‌وره‌ریپای رۆژه‌لانو سوڤه‌ت ۲,۱
 ولاتانی دیکه
 کۆی به‌رتزوه‌ی %

(۵.۷) مليار دولار درايته تورکيا، نایا (۴۳) مليار دولار، نیستا قازانجه که ی
چند؟!

سه روه ها نه و پرسيارانه ش ليره سه ره هه لده دن. نایا تورکيا ده توانی
به پیچه وانه ی ئیلتیزامی نه و جوړه قه رزانه مامه له بکات؟ نایا مه لویستی قه رز
ده رکان چی ده بی کاتی سه رمایه که یان بکه ویتسه مه ترسی و نه توانن له ماوه ی
دیاریکراوی خویدا قه رزه کاننیا و ده ریکرته وه؟ نایا به دواکه وتنی قه رزه کان له
ماوه ی دیاریکراوی خویدا، تورکيا ده توانی، قازانجی تر بژمیری؟!

سه رچاوه کافی هدر «حیوت به شه که

- ۱- ترکیا المعاصرة تألیف ثلثة من الاساتذة الباحثین فی جامعتی الموصل وبتدار
۱۹۸۸ مطبعة جامعة الموصل
- ۲- السياسة الخارجية التركية بعد الحرب العالمية الثانية، احمد نوری نعیمی، رساله
ماجستير، ۱۹۷۵ بغداد.
- ۳- ترکیا الجارة الشمالية، مديرية الادن العامة العراقية، مطبعة نفس المديرية، تداول
محدود، سری.
- ۴- مسائل الثورة في العالم الثالث، الامريكانية والنموذج التركي، احکمت قفلمیل،
ترجمة فدا لقمان، الطبعة الاولى، دار الحداثة - بيروت.
- ۵- ترکیا والحلف الأطلسي، د احمد نوری نعیمی، المطبعة الوطنية، الأردن،
۱۹۸۱.

6- * The MILITARY BALAWEE -1991-1992.

- قه نامیه کی جه لال تاله بانی دا بو ئوجه لان، دیش ناگرب به کلابه نه ی به که که به که ل
تورکيا.

فہرہ ست

بابہ تی
یہ کہ م

تورکیا لہ دووریانی دہسہ لاتی ژہ نہ رائہ کان و دہسہ لاتی
سیاسی یہ کان دا ..... ل ۷-۵۶

بابہ تی
دووه م

کیشہ ی کورد وه کیشہ ی قویرس ، رۆژہ لآت دہ کاتہ گورہ پانی
تہ راتینی دیبلوماسی یہ تی تورکیا ..... ل ۵۷-۸۶

Turkey between the Authority of Generals and Politicians

Dilshad Majeed

1995 _ Arbil

نرخى (١٥) دیناره